JAAN PERT

PUNANE LIILIA

„KIRI JA KUNST“
KIRJASTUS

PUNANE LIILIA

J. PERT

PUNANE LIILIA

ROMAAN

TARTUS 1927

J. Mällo trükk, Tartus.

Teed mööda viskan ette, lumme heidan oma südame — aga ikka tuikab ta kevadpäevade palavikus.

I.

On suve pöördeaeg. Õhtupoolikuil kandub juba kusaltki kaugelt nukrusjooni, läheneva sügise esimesi võidu sõnumeid, sala varitseva surma eelaimusi. Veel on päike kullas, kuid õhtu ette jõudes seisab ta nagu suur ümmarik ketas värinata ja naeruta taeva kumeral võlvel, nagu loor oleks langend ta ette.

Neil õhtuil valitseb vaikus, mis ühelgi aastaajal pole nii suur. Oleks nagu vallatletud kevadel liialt, muretult veedetud suvi ja enne sügisest rahutust uinub kõik.

Harva huikab lind, kuigi metsades kuuldub vidin. Tuulehiil õõtsutab heina ja puuoksi, kuid vaikib kohe. Kusaltki mööda maanteed sõidab vanker ja selle monotoonne kõmin on verstade kaugusele kuulda. Sõitja laulab. Paisuva ja taanduva ratastekõmina vaheldamisel kostab laul kord kõvem, kord tasem, või kaob hoopis. Miski igatseb ses laulus, miski kutsub ja miski saadab viimseid tervitusi.

Ringi on tühjus, mis kestab iga ilmakaare poole. Üksikud hääled ses nagu põgenesid

üksteise eest. Õudne on see tühjus. Ja õudne on siis enese tühjuse ees. See tunne ja teadmine rõhub, nöörib kurku. Tekib hirm seistes ses väljapääsematu tühjuses, mis ümbritseb igalt poolt. Ja see õudne vaikus, kus ometi miski kutsub ja igatseb. Miski tundub unena nii lähedal ja ometi kaugel. Kostab kaugenev ja tumenev teekäija laul...

Jõe äärt mööda viib tee linnast välja surnuaiale. Minnes sellel sõudsid mööda ja tagasi paadid. Vees sulisesid ja laksatasid aerude paarid. Kostis jutt, naer ja mõnikord lõbusõitjate mänguriistade helid. Mäng lainetas mööda vett, kord tõustes, kord vajudes nagu udu.

Äkki hakkas kajama kirikkellade helin. Algas isesugune muusika, mis manitseb, rahustab ja ülendab. Miski pühalikku aimasin neis helides, mis kajasid üle tuhandete inimpääde, inimsüdamete ja eluasemete.

Jäin seisatama. Mis sõnad on teie laulul, mis mõte teie helil? On see lein või rõõm? Kas manitsete hilisele jumalateenistusele, sest möödumas on päev? Või viiakse õhtu ämaruses pruutpaar laulatusele ja helistatakse kellu nende suure õnne algul? Või mälestatakse kunagi eland ja lunastuslikult kannatand pühameest? Või kantakse mulda inimest...

Kirikkellade tinisevas helis kuulen hõigatavat oma nime. Pööran jahmatades ümber. Üks paat tüürib otse minu sihis. Sees noormeeste keskel üksik naisterahvas. Kirikkellade vaikides kostis selle hele naer. Ja see naer jäi kauaks helisema mu kõrvu.

Paat sõudis otse mu ette kaldasse. Tunnistasin noormehi, kes näisid tuttavatena. Kuid

kunas ja kus nendega kohand olin, ei suutnud meele tuletada. Paadi ninas istuja tõusis püsti, nagu uue juuretulija vastuvõtuks ja lausus:

„Preili Inga soovida, et sõidaksin nendega ühes. Kui mul selle vastu pole...“, seda tehes tooniga, nagu oleksime ammused sõbrad. Märgates aga minu arusaamatust ja imestust sarnase nende ettepaneku puhul, istus maha ja pää üle paadi ääre ulatades, hakkas käega vees edasi-tagasi sulistama.

„Preili Inga? Usutavasti olete see teie...“ pööran noormeeste keskel istuja preili poole.

See naeratab, jaatades nähtavasti sellega mu küsimusele. Ta silmade lai ja avameelne naer mõjusid koduselt. Pääst on võtnud ta kübara. Sõites on vastutuul ta paksud mustad juuksed heitnud ühele poolele. Nii näib ta vaade fantastilisena.

„Vabandage, kuid mulle tundub, nagu näeksin teid esimest korda...“

„Ja teile on siis imelik, et võidaks paati sõitma paluda.“

„Eks võikski olla nii.“

„Vast pole teie meile nii võõras, kui meie teile... Jälgime teid ammu. Kui kõndisite, eemalt vaadates, vabandage mu avameelsust, naersime teie üle.“

„Kõnnin mina teistmoodi?“

„Ei, kuid naljakas on, kuidas inimesed kõnnivad. Ikka parem käsi ja pahem jalg, siis pahem käsi ja parem jalg. Nagu nukud nööri mööda.“

„Siis saate teie küll alati naerda.“

„Tõtt öelda, see oli rumal meist. Sellepärast tahamegi teid sõidutada.“

„Aga mul pole ju selle vastu, kui naerdakse minu või mu kõnnaku üle.“

„Teie haavusite. Vabandust, meie ei mõelnud seda halvasti. Oleme kergemeelsed, keda ei maksa võtta alati tõsiselt. Veel kord, vabandust, et julgesime teid segada...“

Noormehed haarasid aerud. Paat loksus kahele poole ja hakkas taganema. Viimasel silmapilgul, enesele aru andmata, hüppasin sellele järele. Paat tegi järsu hüppe edasi. Inga kargas püsti, et paraliseerida tõuge. Olin sunnitud haarama ta käevarrest, et tasakaalus end hoida. Olime kesk jõge.

„Nüüd võime istuda, palun,“ pööras ta mu poole, naeratades jälle. Istusime kõrvuti, külg külje vastu.

„Teie pahandasite?“

„Ei.“

„Aga mina teie asemel oleks küll. Tõsiselt võttes, on ju kaunis võõrastav: paat tundmatu inimestega sõidab ette, hakkavad kõnelema ja lõpuks, nad naeravad... Sarnast kergemeelsust ei tohiks lubada.“

„Kes teab, kas ongi see kergemeelsus. Juhtub nii, et naerad vahest sääl, kus see kohane poleks. Naerad õnnetuse, teise pisarate üle. Tead ise seda, kuid naerad ometi. Juhtus kord. Koridori pääl, kus elasin, vastas isa ja poeg läksid omavahel riidu. Jooksevad kisaga koridori. Tõusen voodist, oli hommik, avan ukse: pojal kerves püsti ja jookseb isa pääle... Ja mina pahvatasin suure häälega naerma. Ei tea ise, oli see mulle naljakas või. Ja naer rabas riidlejaid võib olla enam kui ehk vahelejooks. Poeg pööras ümber, jäi seisatama, kirves langes

alla ja isa puges urisedes oma tuppa. Mine tea, muidu oleks ehk see hommik olnud talle surmaks."

Kõne ajal pääsis esile võõrastustunne kõigi nende vastu. Seda enam et endid tutvustamata jäime istuma. Noormeestel nähtavasti oli hakand vilu, ja aerud nende käes liuglesid üksteise võidu mööda vett ja õhku. Vett lõigates pritsisid need üles jämedaid veepiisku. Esimene neist kordas aegajalt tahti: üks, kaks, kolm...

Inga püüdis üldjuttu arendada, kuid aerutajad ei lasknud endid segada. See närveeris. Ta hõõrus oma terava saapaninaga paadi äärt. Juba kahetsesin oma kergemeelsuse üle, et kaasa sõitsin. Tõstsin üles krae ja lõppude lõpuks olles ükskõikne, mis ka sarnasest sõidust ei kujuneks, laskusin omaette mõtiskeludesse. Meid saatis vee sulin paadi taga.

Inga lehvitas kaldalseisjaile vahest ninarätikut. Säält lehvitati vastu. Olid need võõrad või tuttavad, jumal teab. Kätt silme üle hoides mõõtis ta päikese kõrgust, ja viimati hakkas rahustuma. Kostsid aegajalt taktisõnad: üks, kaks, kolm... vee sulin ja aerude löögid.

Päikese äärt oli veel näha. Ees kalda läheduses ujutati hobuseid. Üks ratsur kukkus vette hobuse seljast kesk jõge. Nähtavasti ei osand ta ujuda ja kukkus ühel kohal veepinnal seistes vett üles taguma. Kaldalt sõitis paat ja võttis ta pääle. Hobune aga, hirmutatud kaldalt juuresõitjaist, ujus vastaskaldasse. See oli aga järsk ja kohe sügav. Hobune tegi siin ees mõne ringi ja hüppas kaldasse, kuid kukkus ülekaela tagasi. Ääres ini-

mesed tõstsid kisa: hobune upub! Jooksti nööride ja malkadega, et hobust hirmutada ujuma teisele kaldale. Tegime käänaku ja enam polnud neid näha.

„Aga teie pole ju veel küsind, kuhu mind viia võiksite?"

„Kas pole teil ükskõik, kuhu jõuda, nagu meilgi," lausus Inga. „Ainult et pääseda vähe linnast välja ja siis tagasi. Varsti hakkab vilu."

„Ses võib olla teil õigus. Varem tahtsin minna surnuaiale. Aga see on ju ükskõik."

Vaatlesin oma kõrvalistujat. Pääle seda, kui ei õnnestund meil kõneluseks kontakti leida, tõmbus ta enesesse.

Teravjooneline nägu. Mustad juuksed, mis kõrvust saadik lõigatud. Kummalegi poole ees langesid need lokkides. Isesugused hallid silmad, mis ühevõrra kalgid ja õrnad. Hoiatatakse naiste eest, kelle juukste ja silmade värv kokku ei lange, sest neis olla midagi erakordset.

Äkki pööras Inga lähema noormehe poole küsides suitsu. Siis süütas ise selle põlema ja hakkas tõmbama paberossi sügavalt ja maitsedes.

Ta profiil polnud ilus. Liig terav ninajoon ja suunurgad. Kuid otse vaadates helkisid ta silmad. Ta näojoontes naerles naiselik kergus. Kuid see omas silmapilkudel segaselt kahtlustava ja kalgi ilme. Ta ülemine õhuke huul tõmbus õrnalt ja instinktiivselt ülespoole, kui midagi lausus. Naeratades vilksatas valgete ja läikivate hammaste rida.

Asetand ühe jala üle teise, ulatas undruk vaevalt allapoole põlve. Ta õhukesis mustis

sukkis sääred olid peened ja saledad, nagu voolitud.

Noormehed alustasid omavahel juttu, aerud lasti kahel pool järel jooksta ja nüüd näis, et peame omavahel mingisugusegi kontakti leidma.

„Tõmmake paat kaldale!“ sõnas nagu unest ärgates Inga.

Paat pööraski. Mõnede aerutõmmete järele jooksis see vastu kallast.

„Teie tahtsite surnuaiale. Siit üle luha on see kõige lähemal...“

„Ei arvand, et see teil meeles seisis. Tänan.“

Ükshaaval hüpati paadist.

„Mida lähete teie surnuaiale?“

„Milleks minnakse surnuaiale? — Naljakas küsimus.“

„Jääte kauaks?“

„Ei. Ainult tahtsin sääl korra ära käia.“

„Võiksin ma tulla kaasa?“ lausus Inga. „Olen ühe aasta peaaegu surnuaial mööda saatnud. Kui lubate. Mul on nii kodune haudade vahel.“

„Palun.“

„Vast lähme kõik. Siduge paat kinni.“

Millegi pärast aga ei meeldind surnuaiale minek noormeestele. Kas sellepärast, et Inga end ise mulle kaaslaseks pakkus, mis kõikide teritatud tähelepanu omas? Vastati, et nad parema meelega oodata siin paadi juures ja nagu ettekääneks, et nad olla väsind.

„Ilus, siis oodake siin. Kuid kindlasti!“

„Kindlasti,“ vastati.

Surnuaed asus mõnikümmend sammu jõest eemal. Läksime vaikides ja kõrvuti. Jõudsime

väravateni, mis olid lahti. Tagasi vaadates paistis kaldal paadi juures ülestehtud tuluke.

Kui on olnud teil kaotusi, mis käristand hinge aastateks, või isegi eluks-ajaks, siis sügiseelne surnuaia vaikus mõjub otsitud puhkusena. Ka siis, kui juhuslikult sattude siia oma meeleolude, elamuste, unede ja mälestustega, valdab teid see kalmistu võrdlematu hellus. Aina ristide ja haudade read. Veel kõik lilledes. Veel kõik pühitsetud ilus — aga ometi väriseb juba iga õie südames sügis ja surm. Ja see vaikus...

„Võta kingad jalast!" peaks seisma väravate üle siia, sest see vaikus on püha, nagu on püha surnute uni.

Ristidel kirjad, mõne sõnaga kokku võetud all puhkajate elulood: sündis ja suri. Kõige muu juures, mis kellestki hiljem teatakse, võidakse õigusega kahelda, ainult mitte nende kahe sõna juures. Neis on kokku võet inimese, inimpõlvede, rahvaste ja võib olla ka inimsoo saatus. Kõik muu on fantaasia, see teadmine jääb aga tõeks. Ühed kantud siia aastasadandete eest, teised alles eila-täna. Ka teid, rahvaste valitsejaid, nende saatuse määrajaid võimukandjaid, orjade omanikke ja käsutajaid on toodud siia orjadega ühes. On siin siis vaheseinad lõpulikult kadund? Kõik samas mullas. Siin lahingus langend sõdur, sääl poja poolt tapetud isa ja ta kõrval kohtu poolt hukatud isatapja. Kas olete nüüd lepitatud igaveseks, et puhkate kõrvuti?

Edasi, sina kehastatud lihas ilu, noormeeste unistus ja kannatus — kuid ammu,

ammu unustatud. Su haualt on ajahammas murdnud ristigi. Võib olla olid halp ja liialt uhke, kuid su lõpp su ilusamas eas tuli varem kui keegi seda aimata võis. Ja keegi ei tea enam nimetada su nime, mille kuuldes kord võpatasid rõõmust su austajad. Nüüd uinub su kõrval kergemeelne viinasõber, teravkeelne seltskonna lõbustaja, lohakas päevavaras. Õnne peaks see tänama hauas, et teda üldse mulda kantud on. Ja sina tark raamatutekoi, kes sa omal eluajal muust ei teadnud kui raamatuist. Neid lugesid ööd ja päevad. Võisid jõudnud olla läbi lugend palju. Võisid olla oma elu lõpul väga tark. Kuid kuhu jäänd nüüd su teadmised? Sa kogusid väärtuslikuma kuid ka õnnetuma varanduse, mida pärandada ei saa edasi. Su vara on mädanend sinuga, nagu kõik, mis võetakse ühes hauda.

Igal ristil kirjad surnute ülestõusmisest ja rahust jumalas. Aga mis siis, kui pole ülestõusmist? Mis siis, kui pole jumalat? Ja kõik need teie viimased nägemused, teie vaimu seletus igavese vaikuse ees, teie omaste viimased soovid leina ja lohutuse valus on aastatuhandete eksitus ja vale. Mis siis?!

Veel lilli igal haual. Väiksele kalmule toob ema, mälestades poega; suurele toob kollapäine tütarlaps nuttes isa järel; ja mõrsja mustas tuleb siia.

„Keda leinasite teie siis, kui ühe aasta veetsite surnuaial?"

„Oma sõpra."

„Armastasite?"

„Ja. Kuid vast mitte nii, kuidas teie arvate. Armastasin, kuid mitte naisena. Ma pole armastand ega armasta üldse kedagi. Pole neist

naistest, kes loodud armastama.“ Nende sõnade juures langetas Inga paar sinililie tundmatu hauale.

„Kui kergelt pillute teie sõnu...“

„See on nii. Kuid kes teab, olengi kergemeelne. Mulle öeldakse seda.“

Jõudsime läbi surnuaiast. Oli videvik. Pääle meie polnud siin keegi. Puud katsid kinni ülalt alleed. Oli vähe sünge. Kuid meie ei kartnud. Tundsime seda sisemiselt.

Jõudsime tagasi väravate alla. Ei tahtnud endi järel teisi oodata lasta. Tulime ära. Olime tõsisemad kui minnes.

„Vabandage, kuid ma ei tea, kes teie olete,“ küsin. „Vast lubate nüüd, et see mind huvitada võiks.“

„Kes ma olen?“ naerles Inga suunurkades. „Minu nime teie teate. Kõik muu tundke ju ise, kui teid huvitab. Õpin... ja konservatooriumis, kuid mis seletab see? Mängin õhtuti igaühele, kes minu juure satub. Kuid mängin meelsamini ainult enesele.“

„Ja kes on need teisel sääl paadi juures?“

„Jumal kui naljakas küsimus! Ei ole nende õde, ei tea neist siis ka midagi. Tunnen neid. Ja see on kõik.“

Meie sõit algas tagasi kohe, kui paadi juure jõudsime. Oli saabumas öö.

Tagasisõit oli tuntavalt elavam ja see möödus tähelepanematult. Noormehed pildusid mõtteteri. Inga vastas naerulaginatega. Ees vilkus juba tuledes linn.

Olime sadamasse sissesõidul, kui meile otse vastu sõitis laev, saates kahele poole suuri laineid. Ei jõudnud neile vastu pöörata paadi nina. Üks suur laine lõi külje poolt ja viskas

meid teisele poole vee pinnale. Vett jooksis sisse. Sama laine aga pöörates tagasi kalda vastas, lõi paadi vastaspoolele. Olime saavutand seega tasakaalu ja sõitsime edasi. Alles sadama silla äärde jõudes märkasin, et hoidsin kramplikult ikka veel Inga kätt omas käes.

Olime osalt märjad. Välja tulles paadist paar noormeest pöörasid ära kohe. Jäid veel kaks. Ja nii neljakesi sammusime edasi.

Üks noormehist, näiliselt ettetükkivam, vast ka eelistatum teistest, sõnakerge, pikerguse pää ja lühikeste jalgadega, kuid kellel nähtavasti ei puudund seltskondlik vilumus, haaras Inga käe alt, tahtes eralduda siis kitsale trotuaarile. Kuid Inga vabastas enese jalamaid, hoidudes kõigile ühetasases kauguses.

Jõudes järgmisele tänavaristile, ulatas haavund kavaler jumalajätuks kõigile käe ja kadus.

„Parem veel," lausus Inga järel, „kuid halb, et homme tuleb ta kõrtsist, kuhu ta nüüd läheb, siis jälle lepitama ja ära leppima."

Meie pöörasime ümber ja tõepoolest, meist lahkunu kadus meile nähtavasse esimesse kõrtsu.

„Ja sinna räpasesse," lausus mahajäänud noormees. „Saab jälle hakkama mõne sigadusega. Peaks talle minema järele."

„Kui on ta teie sõber, siis minge," vastas Inga, pööras ümber, ja meie läksime edasi. Noormees aga seisatas endiselt. Siis tegi mõned sammud meie poole. Seisatas uuesti. Hõiskas järel: hüvasti, ja pööras tagasi.

Oli valge, oli kahvatu öö. Oli neist ilmetuist sügissuve öödest, mil kostavad seda selgemini rahutuse värinad su oma hingest.

„Miks ei kõnele teie?" küsib Inga.

„Mul on nii hää minna. Ei tea mispärast, kuid mul on imelikult kerge. Juba vaikivad tänavad, juba aknad on igal pool valged. Aga ometi on videvik. On muutund kõik teiseks, salapärasemaks, tundmatumaks. Ja kas ei tunne teie, et nii pimedas minnes, muutud ise salapärasemaks, huvitavamaks ja sügavamaks? Ja kas ei tahaks teie siis sõnalausumata, ainuüksi kõndida tänavaid mööda nagu võõras ja ometi tunned kõik."

„Ei mõista teid hästi. Sünge on."

„Tulge lähemale. Lubage, ma toetan teid. Nii."

Kostis muusika. Kõrtsides mängiti. Ballisaalides tantsiti.

„Kas kardate veel?"

„Ei. Hoidke mind tugevamini. Ja nii minna, olles võõrad omavahel, nagu meie oleme. Lahkuda siit kaugele... nagu rumała pääga mõeldakse vahest, nagu unistatakse... Kui rumal on unistada! Elu on nendeta palju jõulisem, aktiivsem. Ja reaalsuses, nii nagu ta on, leidub küllalt ilu. Ka kõige suuremas mustuses, suurimas mustuses võib olla pühasid... Mõistate teie mind?"

„Olen uimane, ei tea millest. Aegajalt tunnen kätes värinaid."

„Hoidke minust kõvemini."

„Nii. Kuid, ma võiksin teha teile haiget. Ei usu teie, et suudaksin?"

„Usun."

Vaatasin Ingale silmi. Ta oli kahvatu, ta huuled värisesid ja ta silmad olid sama sügavad kui pime öö.

„Ka mina tahtsin teilt küsida... kuid see on rumalus."

„Küsige, küsige! Inga, ma tahan, et teie seda teeksite! Kahtlete teie minus, soovite või kardate minust halba!"

„Mitte seda. Kuid mind ei huvita see, mis mulle vastaksite. Lähme nii, sõnalausumata. Sest nii pimedas minnes muutub kõik ja muutud ise huvitavaks, salapärasemaks ja sügavamaks kui oled."

Kas kõndisime palju või vähe, ei tea, kuid kusalgi seisatas Inga lausudes, et ta on kodus. Ta ulatas käe.

„Kuid nüüd peate ütlema, mida tahtsite minult küsida? Uskuge, see hakkaks mind vaevama. Teie peate ütlema..."

„Pean? Ma ei pea midagi, mis ma ei taha. Kuid olgu. Tahtsin küsida, kes teie olete, teie nime."

„Siis ei tunnud teie kaaslased mind?"

„Tundsid kuidagi vist ja ei tunnud. Teie nime vähemalt ei teadnud keegi."

Ma ulatasin käe, tänades sõidu eest.

„Ehk tulete vahest vaatama, kui aega leidub?..."

Pöördusin tagasi. Miski nagu lummutus tükkis tiivustama mu mõtteid. Ma fantaseerisin kõndides, säälsamas naerdes oma nägemuste üle. Ikka uued tõusid pääle, ikka kiiremalt peksid meelekohad, ja ma kõndisin nagu joostes mööda tänavaid. Kuid ma ei soovind koju minna. Pöördusin jõe sillale. Siin tundus tuulepuhumist. Kandus udu ja niiskust. See rahustas. Jõge mööda udus hakkas lähenema muusika. See näris südant. Hingasin sisse külma tuult.

II.

Ikka mustemaks muutus taevas, ikka raskemaid pilvi ajas üles. Need kiikusid edasi ja tagasi, aina vajudes alla poole. Nad näisid juba nii madalas, et võisid puutuda kõndijate päädesse. Nagu rasked kivid riputatud alla, mis iga silmapilk lahti pääseda võiksid ja lennates alla purustada eest kõik, kiikusid nad mu kohal.

Raske oli hingata. Nad vajusid ikka alla poole. Rinnad kiskusid kokku, miski pigistas ja rõhus nende pääl. Õhk lõppis. Pilved katsid mu kinni. Tõstsid mu üles. Ma hõljusin nendega ühes. Kuid süda pööritas. Tundsin, et tõusen määratu kiirusega. Ainult et õhku on vähe. Ja ikka muljub keegi nagu painaja rindadel. Juba hakkavad laiali lööma pilved. Jõuan nendest läbi. Näen sinitaevast. Olen jätnud nägematu kaugele alla maa. Tähed vilguvad ja naeratavad mulle vastu. Tõuseb suur sabaga-täht. Ta süütab pilved alt põlema. Need polnudki siis vihmapilved. Tulemeri paistab alt. Leegid lõõmendavad, ulatuvad juba minuni. On palav. Juba kõrvetab. Ikka raskem on hingata. Mu hoidja, mu hoidja langetab mu. Lendan määratuist kõrgusist alla. Mu ümber on tuli. See põletab. Ma põlen. Õhk põleb, mida hingan sisse...

See oli uni. Pää valutab. Meelekohad peksavad. Süda taob. Olen üleni märg ja higine.

Tõusen, et avada aken. Toas on õhk lämmatavalt raske. Teen paar sammu ja langen maha. Nagu määratu raskus rõhub õlgadel. Pää käib ringi. Millest see palavik? Kus ma olen? Kes kõneleb minuga? Kes teie olete? Olete Inga. Kes on Inga? Ma ei tunne teid, pole teid kusalgi näinud. Minge minust, taganege!... Teie olete saatan, olete saatan ilusa naise näol. Tahate verd... minu verd... Ma mõistan sind, sa ehmud! Kardad mind ja taganed, et su mõistsin...

Kes seisab sääl halastaja naisena? Mida soovid sa? Oled halastajaõde? Kes teatas sulle, et olen haige? Targad olete teie, küll olete teie targad! Otsite aga, kus leiaks mõne haige. Tahaksite muidugi mind viia haigemajja. Sääl arstid paneks mu lõikuslauale. Ja nuga sisse! Arstidel on kirg lõigata. Tahate vaadata inimesse — selle saladusisse, selle hinge. Tahate saada targaks, aga ometi ei näe teie sääl midagi.

Inimest ei näe kuidagi silmaga, mis ta on. Vaim ei ole silmaga nähtav. Kes?.. Inga saatis teid... Inga... õigus küll. Nüüd tuleb ta mulle meelde. Kes võikski muu mulle teid saata. Ütelge talle, et ma tänan, et ma olen õnnelik, olen kõige õnnelikum inimene ilmas, et tema mu eest hoolitseb. Ütelge talle, et ma ootan teda ennast... Siis on kõik korraga möödas. Lähme seltsis paadiga sõitma. Aga nüüd juba kahekesi.

Mõistad sa, kahekesi! Mulle ei meeldind need ta kaaslased. Joodikud!

Inga magab? Mis ta praegu magab? On öö... Imelik, mida mõtlesin, et pole öö. Kuid olgu siis öö. Kuid miks ei võiks Inga tulla öösi mulle külla. Ta oleks siis mu sõber. Ja sõbrale külla tulla võib ükskõik mis ajal. Sõber ei pahanda, kui ta on sõber. Pole ta seda, siis vihastab. Ja sa tead kohe, kes on su sõber, kes mitte. Ütle talle, et ma tahan, et ta tuleks külla mulle öösi. Ma võtan ta siis vastu kui oma igatsetu, oodetu. Kingin talle punaseid ja valgeid roose. Armastab ta lilli?..

Kuid kes on see? Jumalaema! Ons minu lõpp nii ligi, et sina, püha ema, ise mind vaatama tuled?

Sa küsid, kas ma ei tunne sind enam mitte? Aga sa oled ju see, kelle ette põlvitatakse kirikuis. Oled püha naine.

Siiski, olen su häält kuulnud, — kunas see oli? Eile õhtul? On see võimalik. Eile õhtul saatsin ma Ingat. Pole õige, mis sa kõneled. Sa naeratad... saatsin sind?.. Sina oled, Inga! Ja mina pidasin sind pühaks emaks...

Inga! Mul on halb. Miski rõhub mu rinda. Kes on see?... Miski taob meelekohti. Kes on sääl?...

Oli keskpäev, kui raskus pääst lahkus ja kõike jälle mõisma hakkasin. Pulss lõi korralikult, kuigi kraadiklaas näitas palavust, mis kaugel üle normaalse. Olin vist siis öösel enese ära külmetand. Ah ja, mäletan nüüd kõike. Silla pääl hakkas nii jahe. Kuid millegi pärast just see mõjus hästi. Pää töötas sääl sarnase selgusega, et arvasin ette aimavat enese tulevikku, või vähemalt lühemaid kuid. Ja miski ses tundus nii raskena ja õudsena.

Miski, mis tundus ühtlasi nii lähedasena, mind haaravana. Nagu suur katsumine seisvat mul ees. Vist tähendas see mu palavikku.

Ja kusaltki nagu vilkus punane tuluke, nagu punane liilia, meelitavalt õrn, uimastavalt ilus. Vahest algasid mu unenägemised just säält ja lõppesid nüüd! Või kestavad edasi, kes teab kui kaua veel?

Ja need õudsed nägemused Ingast. Vist on juhtund temaga midagi? Õieti öelda, kõik tundub praegu nii iseäralikuna. Sõit paadil. Käik surnuaial. Eilne öö... Palavik... Nägemused...

Ja miski ei taga, et kõik tuleva ööga ei kordu. Kõige enam aga piinlen, vahest on Ingaga midagi juhtund? Kuidas oleks võimalik saada teateid?

Ehk peaksin talle kirjutama. Rumalus, kuidas mõistaks ta seda. Ei, see tunduks kergemeelsusena. Aga ometi, ma olen kindel, et tuleval ööl näen teda jälle ja veel õudsemalt. Seda enam, et kord juba kahtlus on tekkind, nagu võinud oleks juhtuda temaga midagi.

Aeg kaob ka nii pikalt, kui loed silmapilke. Ilus on vahest mõelda, olla haige, olla väljaspool harilikkust; tunda, juurelda asjade üle, milledest harilikult üle lähed tähelepanemata või muiates. Tõuseb esile tõekspidesid, mille üle otsustada võid ainult haigena, ainult siis tunduvat need sedavõrd tõsistena ja valulistena.

Terved tahavad tihti surra, kuid haigeks jäädes on nad valmis kõik ohverdama, et terveks saada. Ja mis on surm? Üleminek. Kuid

kas kõrgemasse või alamasse ellu? Kas surres saab kehast ainult peotäis uut mulda, millel õitsema löövad lilled? Või on veel miski vaim, hing, mis samuti lahustub nagu keha, kuid mis samuti jääb alale teises vormis. Kui lihast saab muld, miks ei või vaimust saada siis muusika, või midagi selle sarnast, mis igavesti püsib ilusana, mis jääb kõlama, virvendama maailmade lõpuni, nagu püsib muld. Ainult võib olla meie ei kuule, ei näe seda, nagu on palju, palju, mida ei seleta meie silm ega vastu võtta suuda meie kõrv.

Päev vajub. Palavik tõuseb. Ehk on Ingaga midagi juhtund? Ja see — pikergusepääga kõrtsisõber, tuli ta tõesti hommiku kõrtsist ära leppima Ingaga?...

„Inga preili,

ehk imestate, et teile kirjutan. Olen juba pool päeva arutand, kas kirjutada või mitte. Nägin öösel õudseid nägemusi ja, tohtides olla avameelsem, nägin teid. Kardan, kas ehk teiega midagi juhtund ei ole. Ise pean lamama voodis. On palavik. Vist külmetamisest. Ja mõte, et teiega midagi juhtund võiks olla, mõjub nii imelikult. Süda hakkab erakordselt lööma, palavik tõuseb — ja nii pidin ma teile kirjutama. Ei saanud varem rahu.

Rõõmustan mõtte üle, et varsti võiksin teid kohata, et võiksime palju üksteisega kõnelda. Kui elad oma elu, kui on tekkind siis sulle omi tõdesid, vahest tahaks, et sind keegi kuulaks, et võiksid rääkida, mis pead paremaks ja mis halvemaks. Ja vahest tahaks, et teine räägiks sulle midagi, et kuulaks neid kui õrnu mõtte helinaid. Ka mõttel on heli. Ja vahest tahaks,

et kõneleks teine sulle su omi mõtteid ja tundeid, ja neid tahaks kuulata kui väljamõeldusi, kui rumalusi...

Ja miskipärast tekib tunne, et just teile võiksin ma kõnelda, millest tunnen. Igaühele ei saa ütelda isegi tõtt, ja räägid valet, mis arvad teisele arusaamise kohasem ja enam vastuvõetavam.

Ja miks ei võiks minus tunne tekkida, et just teie see oletegi...

Kuid nüüd vist kõnelen juba rumalusi. Ei suuda enam mõelda. Käsi ei hoia ka enam sulge...

Tervitades Naani."

„Noorhärra, noorhärra, teie magate päeva läbi! Kust teie alles hommikul tulite? Kuulsin, olin juba ülevel. Kas ei soovi teie kohvi?"

„Kes sääl on?"

„Või soovite piima?"

„Ah teie olete, perenaine. Laual on kiri, kas võiksite selle edasi toimetada. Aadress on pääl. Veel täna."

„Mis noorhärraga on juhtund?"

„Ei midagi. Kuid perenaine, kes käivad kõrtsis, mis teie arvate?"

„Kõrtsis? — Kõrtsis käivad halvad inimesed, joodikud käivad, jumal hoia, ega teie ometi öö sääl veetnud?"

„Aga kas näiteks, kui noormees armastab ja preili ei lase käe alt kinni võtta, nii kõneleb-

teistega või teised meeldivad..., kui noormees siis kõrtsi läheb, kas ta armastab seda preilit?“

„Jumal hoia, mis preili see on, kellele meeldivad siis veel teised!“

„Ei, öelge otsekohe, kas noormees kes kõrtsi läheb, kas ta armastab või ei?“

„Ja kus mina seda tean, mihuke see noormees on. Kuid juhtub ka, et minnakse. Mu oma vend, juba aastaid mulla all, õnnetu siin ilmas, hakkas nii kõrtsis käima. Armastas ja.. siis läks alla vett. Tuleb koju, laulab kurbe laule. Oli hale meel teda kuulata. Kurvalt laulis. Nutma pani. Kuni viimaks... Aga mis sest meeletuletada. Hoidku jumal, sest ajast palun ma ikka, õigeid noormehi halbade naiste eest.“

„Nii siis, läks kõrtsi, et armastas.“

„Noorhärra, ega siis ometi ka teie selle pärast... kõrtsis käinud?! Ega siis ka teie!“

„Nii siis käivad kõrtsis kõik alasti...“

„Alasti kõrtsis, kuis nii? Väljamaal suurtes linnades, räägitakse, tantsitavad ööseti alasti. Ega siis meie ka nii kaugele langend juba ole?“

„Alasti jah. Kõik on alasti kõrtsis.

Vaatad otsa — ja näed ta läbi, näed kuis langevad riided ja ta hing seisab su ees alasti.“

„Noorhärra, ehk võiksin tuua teile musta kohvi. See olla karastav. Või olete haige. Kas olete haige? Miks teie ei vasta? Teie silmad on ju nagu surnud! Saadan arsti järele? Teie olete ju haige!“

„Viige kiri..“

Kui järgmisel päeval üles ärkasin, istus arst mu kõrval. Ta konstateeris, et suur palavik on loodetavasti lõpulikult möödumisel. Kaastundlik perenaine, kartes, et kas minuga kõige halvemat öösel juhtuda ei võiks, oli lasknud selle jooksul vaatamas käia paar arsti. Siis oli kutsund oma seltsiks tantesid, sest ta karta õudselt surnut. Nüüd seisid nad kõik reas ja vaatasid arsti suu pääle. Kuid abi neist oli siiski, nad tegid külmi kompresse ja see tuimendas päävalu.

Kuid, nagu öeldud, möödus selle ühe ööga pää palavik. Lõunapaiku tundsin end juba kaunis tugevana, kuigi voodist lahkuda ei suutnud ja pää üles tõstes, värises see, nagu puuduks minus vähemkui jõud.

Perenaine oli kirja eile õhtul siiski ära viinud. Ta oli arvand, kas ses ei ole minu viimased soovid, tervitused ja nii edasi. Kirja oli vastu võtnud musta ja lühikeste juukstega preili. Nii siis Inga ise. Ja seega osutusid ilmaaegseteks kõik mu palavikulised kartused ja nägemused.

Kuid miks ei vastand paari sõnagagi Inga? Või kirjutasin ma midagi sarnast, mis lubamata ja ehk haavavgi. Kõige halvem oli see, et ei mäletand enam, mis ma palavikus talle kirjutasin.

„Inga preili,

vabandage, et jälle kirjutan. Eile saatsin teile kirja, kuid täna hakkas halb. Ei tea, mis teile ehk kirjutasingi. Saatsin selle kirja unetuses, sonimistes ja palavikus. Olin tõepoolest väga haige. Ja haiged ei suuda alati vastuta-

vad olla, mis nad teevad. Kirjutasin kindlasti ehk rumalusi. Sellepärast kirjutangi praegu.

Palavik on möödas. Ilm on kena. Aknad on avat. Naeran endamisi. Kirikkellad löövad. Vist on mingisugune püha või isegi pühapäev! Vabandage, et seda ei tea. Palavik lõi mu pääs kõik segi.

Kirikkellad löövad kogu aeg. Ikka plimmplõmm. Ja venekiriku kellad mängivad nagu gitarrel lõbusat viit.

Olete terve, vallatu? Olge nii, olge nii.

Pisarnukraid sügistervitusi

Naani."

Kuid terve polnud ma kaugeltki. Õhtupoolikuga tõusis uuesti palavik. Ja perenaine, kes tanted seni ära minna lasknud oli, läks neid uuesti kutsuma enesele seltsiks. Arsti sedakord ei toodud. Ja teda polnud ka vaja.

Ma magasin öösel siiski ja kaunis rahulikultki, nagu hommikul perenaine mulle kõneles. Paari kaks olin sonind, kuid nad polnud mõttest aru saanud. Saates nii juba kaks kirja Ingale, mille kaudu ta teadis, kuivõrra ma haige olen, tekkis minus soov, et tuleks ta mind vaatama. Tekkis isegi tunne, et ta tuleb ja tingimata. Ei saa salata, et isesugune rahutus minus maad võttis, sest et lihtsameelselt ootasin Ingat.

Hommikupoolikul kirjakandja läbikäigul ulatati läbi akna kiri. Selle avades — tundsin, kuis süda kiiremalt lööma hakkas ja tõusis palavik.

„Olen ülekohtune olnud teie vastu, jättes vastamata kirja, mis päälegi kirjutatud oli väga haigena ja mida ma kohe mõistsin. Kuid ma olen ju kord sarnane — armastan kirju saada, kuid hooletult vastan.

Tänan, et mulle kirjutasite. Õhtu, mil kohtasime, on meeles ja kuidagi ilusalt iseäralikuna. Soovin teid tervena näha. Olen tüdind ümbrusest, kus viibin praegu. Uus õhkkond mujalt mõjub silmapilguks nagu kevade. On igav. Kuid lõpuks — kõik ükskõik!

Miks saadate pisarnukraid sügistervitusi? Pisarad ja nukrus on nõrkus, siis ka rumalus. Heidke välja kõik see, ja teil on parem. Naerda, ka igal juhusel, see oleks igatsetavalt suur, kuigi näib teinekord kergemeelsusena.

Inga."

III.

Väljas tundus juba sügiset. Tuul rebis puid ja pildus üksikuid kollaseks löönud lehti. Pilved sõudsid mööda taevast, kuid neist polnud loota vihma.

Peatusin Inga ukse ees. Miski rahutus tõusis. Miski nagu tahtis tagasipöörata. Kuid tulles juba siia, vajutasin kella pääle. Aeglased sammud lähenesid uksele. Seespool pöördus võti, avanes uks ja ma seisin vastamisi mulle tundmata noormehega, kes, ilma et küsind oleks, keda ma vajan, palus sisse astuda. Järgnesin talle.

Noormees läks, võttis klaverilt viiuli, katsus poognat ja hakkas omaette mängima sõrmedega keeltel. Seistes mõnda aega juba ukse kõrval, ei mõistnud ma, mis alata või teha. Pöörata tagasi või sama rumalalt edasi seisma jääda. Kas olen õiges kohas või mitte? Kõrvaltoas nagu liikus keegi. Mida kauem ma nii seisin, seda raskemaks muutus see. Tunnen, et otsaesisele tekib higi ja jalad hakkavad värisema. Nagu palavik jookseb värin üle keha. Tunnen, et kui tahaksin ma nüüd küsida, siis kogeleksin, või ei saaks sõna suust. Minu pääle vaatamata tähendas viimati viiuliga noormees, et preili Inga tuleb kohe.

Jumal tänatud! mõtlen endamisi. Siis olen õigel kohal, end kogudes ja higi pühkides.

Asetusin lähemale toolile, kuna viiuldaja midagi omaette nootides puuris.

Sel silmapilgul avanes uks teisest toast ja sisse astus Inga. Seljas kandis ta üle musta aluse punast tsemperit. Ta juuksed langesid lokkides. Nähes mind, seisatas ta silmapilguks ja siis ulatades mulle käe naeratades koketilt:

„Tulite siiski. Mul tekkis juba tunne, et teid üldse ei saa enam näha."

„Kuidas võiksin seda mõista? On siis mind millegi pärast oodetud?"

„Selleks polnud mul õigust. Kuid harilikult uue tutvuse juures tullakse mind varsti vaatama, ehk siis ei tulda üldse."

„Mina olen siis erand. Loen selle hääks tähenduseks kuuldavasti teie suures tutvuskonnas."

„Suures? — siiski mitte. Minu ümber liigub inimesi, keda sõrmedel üleslugeda võiks. Olen halb ja siis loobutakse minu tutvusest varsti. Mine tea, teete ka teie nii, õppides mind lähemalt tundma."

„Tahan loota vastupidist..."

„Aga, teie hoiate ju veel mütsigi käes. Võtke palitu maha. Ja saage tuttavaks, sääl isand Kaarvel, noor viiulikunstnik. Palun, riputage palitu siia... Meie harjutame koosmängu. Mu löögis pole rütmi, ja nii saates teist oman takti...

Kaarvel ulatas mulle käe, ja selle vabaks saades, haaras kohe viiuli, asetas selle lõua alla ja vedas kiunuvaid piiksutusi.

„Võime ehk kohe alata?" pööras ta Inga poole.

„Kohe, kohe! Ja isand Naani, kui teil selle vastu pole, ja kui teie päältkuulata võiksite meie harjutusi... siis palume.“

„Ma armastan väga muusikat.“

„Siis teie tulite mind vaatama,“ alustas Inga pool uneleval toonil. „Mäletate seda õhtut, ja paadil sõitu, kui aurik vastu tuli. Haarasite mu käe. Pean tunnistama, mu käsi oli kaua sinine...“

„See sündis instinktiivselt, vabandage, kui võtsin kõvasti. Ma poleks seda soovind.

Ja siis...“ Inga najas enese sohvale ja naeratas endamisi, nagu näeks ta läbi akna väikeste laste lõbusat mängu. „Tahtsin näha, kuidas teie elate.“

„Mu jumal, kuidas siis mina ikka elan? Nagu kõik. Vaadake! Neli seina, kaks akent — üüritud tuba, mis kuidagi möbleeritud. Nagu üliõpilastuba. Kuidas meeldib?“

„Pean tunnistama, siia sissetulek oli kaunis omapärane. Helistan, mulle avatakse. Ja härra Kaarvel, ilma et mu käest küsiks keda vajan, palub sõbralikult sisse astuda.“

„Oli loomulik kui teid nägin, et preili Ingat otsida võite,“ pööras mu poole lihtsameelselt ja enese sõnu uskuval toonil Kaarvel.

„Kuis nii,“ segas vahele Inga, „ma ei ela üksi selles majas. Päälegi on kõrval kena ja noor majaperemehe tütar.“

„Käib ka sarnasel külalisi...“

„Palun, ta pole sugugi sarnane. On liigagi otsekohene ja südamlik. Lubas täna õhtul meid kuulama tulla. Paljugi mis räägitakse...“

„Mis räägitakse, pole tähtis, kuid olen näinud oma silmaga, kui istub kõrtsis naisemeestega. Ja missugustega veel! Tunnen sarna-

seid. Tema, alles kaheksa-üheksateist aastane...“

„Ta tahab saada näitlejaks, ja kui siin järeljooksikud tekivad, pole ime. Et istuda lauas ja sellest kohe järeldada võida, see on must.“

„Juba näitleja! Kooriliige, kuid liigub kui primadonna. Teate, kus lõpetavad need oma karjääri? Tänaval!“

„Imelik olete teie, Kaarvel, ise tahate olla kunstnik ja kunstniku-artisti hingeelu teie ei mõista. Teie ei saa aru, et hääs näitlejas, näitlejannas peab olema ka vähe seda, mis kõrvalt vaadates tundub mustusena, etteheitvana. Aga just selle kaudu omab näitleja suurema elulikkuse ja valuleva värina. Neid kahte aga nõutakse ju näitlejalt. Ta peab mõjuma elava ja kannatava inimesena. Ja siis laske teda koguda enesesse elu, elu mustust ja sellega valu.“

„Kuni tänavani!“

„Teie olete rõve täna, Kaarvel!“

„Aga näitelavalt satutakse sinna. Satutakse koorist, tean ise juhuseid. Ja algus oli just nii. Algul austajad, siis naisemehed, pankiirid, tants kõrtsides, lõbusad ööd à la Ateen või Pariis... Ja kõik kujunes sammsammult ilma märgatava välise ega sisemise murranguta. Ainult et teatri koorist tagandati, kui näitelava perre vastuvõtmatu oma ebakõlbulikkude eluviiside tõttu. Jäi järele tänav.“

„Igal pool nõutakse ohvreid. Kui palju on neid, kes peavad alla langema väravate ees. Võib olla, kui pääseksid nad neist läbi, omaksid uusi võite, kannaksid edasi aega. Aga peab olema neid, keda maha tallatakse, kellest üle sammutakse. Need sillutavad oma kehadega tee. Ja see ähvardus, saada mahatallatud,

saada väljaheidetud, kui kõlbmatu kusalegi, see ähvardus seisab iga noore algaja pääkohal. Oleks ka see troostiks, et oled teistele teed sillutand, oled heidetud kõigega mis sul on jalgealuseks, et teised võiksid kergemalt edasi pääseda. Aga, hakkad vaatama, suurendad ainult mustust.

Vahest tuleb mulle ette, nii õudselt ja ometi õigustavalt tundub, et ka minuga kujuneb nii... Et ma ei kõlba... Ei suuda läbi lüüa... Et enne juhtub midagi..."

„Inga, jätame selle jutu. See läks kaugele. Kahtlused on loomulikud ja tarvilikudki, kuid ärme sattume sentimentaalsusse."

Kuid Inga jäi istuma täiesti eneses, nagu näeks ja kuuleks ta ikka oma õudset aimust: ka sinuga kujuneb nii...

„Kohtasin Kulbiniga teel," jätkas Kaarvel, „ta lubas hiljem siia sisse astuda. Olla vaja enne kusaltki läbi minna."

„Ütlesite, et meil koosharjutus on?"

„Ja."

„Siis võtab ta kõik oma sõbrad kaasa. Imelik inimene, kõik oma tuttavad on läbikäitand ta siit. Ja kui kusaltki võõras sisse sõidab, siis võin kindel olla, et Kulbin järgmisel päeval sellega siia ilmub."

„Ta on tõesti teinekord naljakas," lisas sellele Kaarvel. Nüüd alles märkasin ma, et Kaarveli hääl oli haruldaselt madal. Ja seda tähelepannes, pani see mu naeratama. See võttis aga jälle oma viiuli, pühkis ninarätikus sõrmi ja hakkas keeltel poognat kiunutama. Osalt lõikas see kõrvu, kuid silmapilkudel vilistas ja trillerdas ta nagu ööpik, mis kogumuljes ometi oli kuidagi stiiliski.

Inga süütas enesele põlema paberossi, istus klaveri taha, jõudis eelmängu lõpuni, kui ukse kell helisema hakkas.

„Nagu kiusatus," lausus omaette Kaarvel, ja kuigi Inga klaveri tagant üles tõusis, tõmbas poognaga üle viiuli. Heli lainetas, trillerdas ja nuuksus.

Inga avas ukse. Sisse astusid kaks noormeest.

„Ah, teatsime ju, et teie tulete. Kaarvel kõneles. Palun, astuge edasi."

Minu ees seisis noormees, kes mäletavasti öösel paadisõidult tulles kõrtsi läks. Selle taga võttis seljast palitut, kes talle sinna järele tagasi pööras.

„Kui rõõmustav teid jälle näha! Vanad sõbrad, kui lubate liialdusi . Aga nüüd peaksime sõitma. Nüüd on jõel suured tuuled ja purjekaga oleks kena. Olete sõitnud sügiseste tuultega? Merel on õudne, rebib purjed lõhki. Juhtus kord, kahe aasta eest. Mäletad, Taevere, õnn oli, et laev juhtus mööda sõitma ja päästis."

Nii hüpates mõttelt mõttele mulle sõna andmata, ja mu kätt kogu aeg hoides, kuni see piinlik tundus, alustas esimene neist. Ootamatult pööras siis järsku Kaarveli poole, küsis selt suitsu, süütas põlema ja istus sohvale, najades seljakile selle leenile.

„Minu nimi on Taevere, vististi pole meie veel tuttavad, kuigi tunneme üksteist."

„Rõõmustan tuttavaks saades."

„Unustasin end esitamast, vast teate ehk minu nime," tähendas vahele sohvalistuja.

„Kahtlemata, kes teid ei tunneks ega teist kuulnud pole!" torkas naeratades Inga.

„Kahjuks, ei tea seni teie nime ja pole olnud juhust ka kuulda teist..."

„Aga isand Kulbin on ju meie valmiv kuulsus! Teid ei huvita kunst?" küsis Inga.

„Õieti, kuidas sellele vastata. Olen püüdnud ehk ülevaadet, või aimu kõigest saada. Olen katsund käia kunstinäitustel, kuid, otsekohene olles, on peaaegu ükskõik, käia sääl või mitte. Võib olla on neid, kes vaimustuda võinud on, kuid kahjuks pole neist. Kõik nii juhustik, isikuteta, katsetav. Mulle vähemalt tekkind on see mulje. Ja vabandage, kui otsekohene olen. Kunst on kujunend iluasjaks. Aga ilu asemel vajatakse juba muud, suurt isikut ja selle vaimu ning hinge."

„Massi psühholoogia, tüübiline praegusel ajal," lausus Kulbin, puhudes üles suitsu.

„Võib olla on see nii, et meieaja kunst on kunstnikkude eraasi. Aga milleks sarnast siis üldse näidata? Oma eraasjades ja -elus jäägu igaüks enesega saladusse."

„Massi on vaja, et kannaks see kunstnikke, et võiksid need luua. Sest ainult üksikud kannavad edasi kultuuri ja ajajärke."

„Eksitus, vaja on kunsti!"

„Aga olge lahke, andke kunsti ilma kunstnikkudeta! Teil on tüübiline kunstivastane mõtteviis."

„Selle vastu ma protesteerin! Küllalt juba tunnustatud nimedest! Samal ajal kui on jäänud kunst ise tunnustamata."

„Kui teie vastutust tunneksite, et tohiks teie kõnelda meie kunstist sarnaselt, mis niigi võitlust peab nälja ja hindamatusega."

„Siiski, oleme avalikud. Jätame juba kord oma nutu: oleme väike rahvas, kunstnik on

raskes seisukorras, rahvas on vaene, ei suuda kultuuri kanda — peame neis tingimusis loomingut vaatlema! See mõtteviis on liig naiiv ja üleelatud, et veel püsida..."

„Pean tähendama, et varsti on mul aeg möödas. Pean ruttama siit tundi," asus vahele Kaarvel oma madala bassiga ja see sumbutas tekkind mõttepingutuse.

„Tõsi, jätame selle. Teeme parem muusikat," ja nende sõnadega istus jälle Inga klaveri taha. Mäng algas. Võisid olla mõlemad tugevad omal alal, sest mõttekujutused neid kuulates said tiivad ja lendlesid, kellel kusalegi.

Kulbin oli asetand käed taha kukla pääle risti. Aaegajalt puhus ta suust ja ninast suitsu, silmad poolkinni vajund. Nii näis ta unistajana. Ennem oli ta inetu kui ilus. Kollane nahavärv, kribulised näojooned, haruldaselt pikergune pää ja oma kogu kohta väiksed jalad. Selle eest olid sõrmed peened ja pikad, nagu loodud kunstnikule. Ta kõrval istus Taevere, tuhmi kõla ja jõuetu häälega noormees. Ta lehitses oma ees pildiajakirja.

Olles mängitava tüki kaks jagu läbi jõudnud, läks välisuks lahti ja sisse vaatas kollajuukseline noore preili poisipää.

„Jumal, kui palju võõraid," lausus ta ja saatis oma sõnu vähe kuuldava naerulaginaga.

„Linda! Sina oled. Tule sisse," pööras ta poole Inga.

„Ei julge. Siin on üks võõras, keda ma varem näinud pole," pööras ta arglikult mu pääle oma pilgu.

„Palun, meie mängime kohe edasi."

Kuid siis läks silmapilkselt uks lahti ja kinni, ja üle põranda pooleldi keksides jooksis

klaveri juure sissetulija ja haaras Inga käevartest.

„Kuulsin läbi seina mängu. Kuid eemalt kuulates muusikat, teeb see su kurvaks. Ja veel kui kuulen läbi akna leinamarssi, siis nutan alati. Sarnane halb süda on mul. Tulin siis, et ka näha mängijaid. Ingake, kui suudaksin ka mina mängida sarnaselt! Ükskõik missugusel riistal. Kui saaks ja oskaks kogu oma hinge panna helisse, mis vastu võtavad kuulajad...“

„Istu!“

Nad mängisid edasi. Oli eelviimane osa, unistuslik ja kaebav, pettumusist õrn. Ja viimane osa oli pikaldane nõrkemine, nagu uinumine ja läbi une unistamine, mis lõppis ei enam korduva algusega.

Linda silmad olid vees. Ta naeratas, nagu näinud oleks oma oodetud õnne, nagu tunnud oleks oma igatsuse lähenemist, nagu kuulnud oleks armsa hääle kutset.

Kaarvel avas viiuli kasti ja pani oma noodid kokku.

„Teil on rutt?“

„Ja, varsti algab tund.“

Kulbin tõusis omalt kohalt, käis mööda tuba edasi-tagasi, kuni seisatas Kaarveli ees küsides:

„Kus me jälle näeme?“

„Kus? Võin ma seda teada. Ja kas me üldse näeme,“ vastas see.

„Isand Kaarvel, nii ei tohiks teie kõnelda. Millegi pärast tekib isesugune tunne, kui lausute, kas meie üldse veel näeme, nagu võikski see nii juhtuda.“

„Ka teie olete naljakas, preili Inga, nagu ei juhtu küll, et korraga enam üksteist ei nähta. Lugege õnnetusi ja surmasõnumeid. Ja see on ju päris lihtne. Unustan korra gaasitorud lahti, ja hommiku pole mind enam. Üks rohkem või vähem siin, kes seda märkab."

„Teie hirmutate juba."

„Sugugi mitte. Nii olen matnud oma kolm venda ja vanemad. Ühel päeval kadusid. Aga nad olid, elasid. Vahest kipub kahtlus, et neid polnudki, et nägin unes oma vanemaid. Kuid vist ikka olid..."

„Sõna tõsises mõttes, kas meie ei näeks täna veel," jätkas Kaarvel.

„Kus siis?"

„Ükskõik kus."

„Pole ju kuhu minna."

„Kui läheksime kõik kõrtsi?"

„Kardan, kas vanemad mind enam välja lubavad. On juba hilja," tähendas Linda.

„Ise tahate olla näitlejanna, ja veel vanemate eestkostmise all. Kuid teid on nähtud hiljemgi kõrtsis. Ja kellega veel?" vastas talle Kaarvel.

„Kellega siis?" punastas üleni Linda.

„Naisemeestega."

„Teie püüate mind alati haavata. Mis eest? Ja ühesugused halvad on kõik, nii noormehed kui naisemehed. Ühesugused halvad olete kõik! Ja siis säete endid kohutmõistma, et näkku ütelda, et naerda teiste üle. Aga ise veate sisse. Nagu saatanad veavad nad su sisse! Juba koolipingil õppisin teid tundma..."

„Juba koolipingil!" müristas Kaarvel bassiga, nähtavasti ägedamaks muutudes. „Ja kõik on juba teile ükskõik, naisemees või naiseta.

Muudkui, et oleks lõbus, et oskaks teid lõbustada, teile meelitusi ütelda, teid hellitada, nii hingituste ja rahaga..."

„Ma ei mõista, mis eest teie mind vihkate, mis olen ma teile teinud?" ja pisarad silmis langes Linda Inga najale.

„Küllalt. Kaarvel, teie olite lubamatult pääletükkiv. Teie peate vabandama preili ees," nõudis kindlal toonil Inga.

„Pole vaja vabandada minu ees," tihkudes kõneleb Linda, „aga ma tahaksin teada, mis pärast Kaarvel mind vihkab? Mis pärast? Seda peate teie ütlema! Ma mõistan, tean seda. See on juba ammust ajast. Juba siis sain ma sellest aru, kui tuttavaks saime. See teeb mulle haiget. Olen sellepärast nutnud üksi. Olen tahtnud seda teie käest küsida, kuid mul on puudund selleks alati jõud. Kuid täna, täna peate teie..."

„Mul pole aega, ma pean ruttama..."

„Ei, ma ei lase teid enne," ja Linda astus talle ette vaadates laiade lapsesilmadega Kaarveli otsa, kuna pisarad nagu helmed palgeid mööda alla jooksid.

Kaarvel vaatas talle kaua silma. Pööras siis näo ja surutud häälel sõnas:

„Näen, et olin teie vastu patustand. Vabandage..."

„Kuid teie peate avaldama selle põhjuse, mispärast!..."

„Ei või. Seda ei või. See on minus... eneses. Vabanda, Linda."

Kuid nüüd pööras Linda ja langes uuesti Inga najale, surudes pää selle riietesse.

„Kaarvelil on õigus... Olen halval teel... Vääriksin veel palju halvemat..." nuuksus ta.

„Vaene, mu kollapäine, väike õrnake, rumal lapsuke..." trööstis Inga.

„Oleksid sa, Inga, mu ema. Oleksid sa mu õdegi. Ja millegagi ei vääri ma sinu tutvust. Aga ma tahaksin, et oleksid sa mulle kui ema... Mu oma ema ei mõista mind. Ta võtab mind kui kõlbmatut juba, et tahtsin teatri. Ei keegi räägi mulle, mis võib, mis mitte. Kuhu miski tee viib. Kõik nagu lükkavad takka. Kõik nagu veavad sind järel ja siis kohe astuvad su pääle ja naeravad..."

„Rahustu, mu väike, väike laps. Meie teeme sulle muusikat. Kas soovid?"

„Ja."

„Kaarvel, võtke viiul lahti. Mängige veel." Ja Kaarvel võttiski vasturääkimata viiuli kastist ja nad mängisid Ingaga koos unelaulu.

Kui see lõppis, istus Linda nähtavasti rahustudes, kuid ta oli tõsine. Kaarvel pakkis uuesti viiuli, haaras palitu, et lahkuda.

„Aga kus me siis täna näeme?" alustas uuesti Kulbin.

„Ükskõik kus."

„Aga näiteks ‚Hilises külalises'?"

„Võib ka, kell kümme olen sääl. Nägemiseni." Ta lahkus.

„Kuid, Linda, sa ei ole tuttavki meie uue külalisega. Saage tuttavaks," tõi Inga ta mu juure. See ulatas mulle oma väikese käekese, kuna silmades sädeles arg naeratus.

„Varem, kui sind veel polnud, siis oli meil omavaheline arutus. Ja isand Naani ei tunnista kunstnikke, küll aga kunsti. Või umbes nii."

„Mina ei kannata ka, kui keegi ütleb mulle artist, näitleja. See sõna on nii vastik. Aga ma tahaksin olla näitleja, olla suur näitleja, kelle kõneledes on ees saal surmavaik, kes kannatust mängides laval kannataks kõikide nende eest, kes istuvad saalis. Kannataks nii palju, et teda nähes ja kuuldes igaüks lahti saaks oma valust."

Preili Inga, kas teie ei mängiks," lausus esimest korda selle aja sees Taevere.

„Tõtt öelda, ei soovi praegu. Tahaks midagi muud. Kuidagi teine tuju on," vastas see.

„Või lähme siis välja," haaras sõnast Kulbin.

„Seda võiks. Aga kuhu?"

„Peame minema ‚Hilisesse külalisse'. Kaarveli kutsusime ju."

„Seda tegite teie, ja muidugi siis ka lähete. Meie ei luband seda mitte."

„Palun, mina kõnelesin kõikide nimel!" vehkis kätega Kulbin.

„Teinekord ärge tükkige nii kergelt teiste nimel kõnelema," tähendas kindlalt Inga.

„Aga siiski, mina mõistsin ka, nagu lubati Kaarvelile kõikide poolt olla ‚Hilises külalises'," tähendas Linda.

„Kui sina, Linda, kaasa tulla võiksid, siis pole ka minul selle vastu."

„Mina võiksin," kuid sääljuures pööras ta minu poole:

„Kas võib teid usaldada?"

„See on, milles asi seisab."

„Kas võin mina teid usaldada?"

„Võite."

„Võin ma end teile usaldada, kui oleme kõrtsis? Teie sõna!"

„Luban, kuigi see on ilmaaegu."

„Kui ma vähekesi alkoholi võtan, kuigi ma ei taha teda, aga lauas ju peab. Nii sunnitakse mind alati. Hakkab pää ringi käima. Siis lähen ma liiga rõõmsaks. Kõik tahavad, et ma laulaksin. Ja ma laulan. Aga ma tean, see on rumal, see pole ilus. Keelake siis teie. Ma usaldan teid esimesest silmapilgust pääle, kui teid nägin. Ma tunnen inimesi juba, mis nad mõtlevad..."

Meie läksime kõrtsi.

IV.

Linn oli tuledest valge. Rahvast liikus murruna. Jõudsime päätänavale. Siin inimeste hulgast puges meie juure lühike, tüse noorhärra. Kergitas kübarat. Tuul sasis ta pikki juukseid. Otsustasin, et on üks neist noortest kunstnikkudest. Teada saades, et läheme „Hilisesse külalisse“, sõnas ta, et pakuks end meile kaasa, kuid kartvat mind.

Meid tehti tuttavaks. Võtsime Savila kaasa, nii oli uue noormehe nimi.

„Hilisesse külalisse“ viis tänavalt pikk trepp alla. See oli võlvitud ja sopiline keldriruum. Seinad kabaree maalidega: faunid ja nümfid tantsisid, laudadel lilled, kollane pehme valgus, naisorkester ja suitsupilved pääde üle, et viiendasse lauda teist ei tunnud. Aga miski tundus ses mugavana, nii vaba ja kodune. Otsisime endile lauda. Sääl tõusis nurgast üles Kaarvel ja kutsus oma poole.

„Kuidas jõudsite teie nii vara siia? Pidite ju tulema pääle kella kümmet.“

„Oli väike vahejuhtumine. Vist teate, esinen ma laupäeva õhtul. Kuid millegi pärast ei soovi seda mu õpetaja, kunstnik Luhar.“

„Ta kardab teis võistlejat, peetakse teda ju siin paremaks mängijaks.“

„Kurat temast aru saab. Ta leidis, et mängin päris hästi, kuid olla noor, vähe esinend, et juba kontsertpublikumile mängida. See loovat nime, mis noorele mitte alati kasu ei too. Vastasin, et kui kord valind olen selle ala, siis mängin ka kohe sääl, kus mind suurima nõudlikkusega võetakse ja kus mängima saan. Kõik muu mind ei huvita."

„Bravoo, Kaarvel," hõiskas Savila. „Teie olete ainuke tõsine kunstnik, keda ma tunnud olen."

„Ja siis ütles ta, et ma peaksin vähemalt tema kui minu kooliõpetaja sooviga arvestama. See tundus mulle kuidagi pääletükkivana. Vastasin, et aja jooksul võib õpilane õpetaja õpetajaks muutuda. — Või nii, nooruke, olete juba ennast täis! Juba mulle õpetajaks! karjus ta tõusvas ägeduses. — Pole öelnud nii! — Minge, ma ei taha teid näha, minge! kuulsin veel enese järel, kui ukse taga kinni lükkasin."

„Mis mõtlete nüüd teha?" küsib Inga.

„Üks õhtusöök kõige päält."

„Ei, aga oma kontsertesinemisega, ja Luhariga..."

„Mis mul ikka teha. Mängida olen luband, mängin. Kuid Luharile ma oma nägu enam ei näita."

„Ja kui laupäeval läbi lööd," jätkas nähtavas hoos Savila, „mis puudub siis sul veel? Oled korrapäält kuulsus. Sind kutsutakse siia ja sinna, varieteedesse, sümfoonia orkestritesse, kohvikutesse. Ainult, et laupäeval läheks hästi. Selle puhuks, paar õlut, oober!"

„Kas see küll nii kujuneda võiks, kuidas Savila arvab. Kuid ei saa salata, et ma siis päästetud olen, kui õnnestab, mitte üksi Lu-

hari vihast, vaid kogu omast viletsusest, kus kõige õudsemad on kahtlustused: kas maksab õppida või mitte, on annet või pole?"

Kelner tõi meile õlut. Tellisime õhtusöögid. Ja igaüks meist pani suitsu põlema.

„Tubli mees, Kaarvel. Tunnen teda juba mitu aastat. Ja kohe tundsin, et see mees jõuab kuhugi. Miski on tas nii kindel, kõigutamata. Sarnase iseloomu joonega jõutakse kaugele. Ta ei lase end millestki oma teelt kõrvale lüüa. Ta ei murdu millegi alla. Ma usun temasse ja alati tekib rõõm, kui teda näen. Ta jõuab kõige kaugemale neist, kes siin," pööras mu poole Savila ja jätkas kohe, kuid tagasihoitud toonil. „Ainult, see joon pole täiesti kunstnikulik. Ses on kaunis palju inimlikku, ja peaks ütlema, inimlikult täiuslikku. Ta muud kui trügib ülespoole. Vaatad päält, kuid ta tõuseb. Üllatusi, kunstniku järske ülestõuse ja allalangemisi tema juures ei näe. Ja siin tekkivad siis tal paratamatult kahtlused. Võib olla suur, kuulus, hinnatud muusiker. Kõik kõnelevad sinust, kuid ise tunned, et pole see, et pole üldse midagi. Vaadake, seda juhtub. Mõistate mind. Kuid võib olla väike kuulsus, ehk sind üldse ei tunnisteta, kuid kui hinges on eht kunstnik, ei huvitagi kõik muu. Ta ei mõista teisiti mõelda, kui oma kunsti kaudu. Ei näegi midagi muud. Need on õnnelikumad."

„Vabandage, et ei tunne niivõrra meie noori kunstnikke, mis ala on teil?" küsin Savilalt.

„Minul, ei mingisugust."

„Kuis nii?"

„Vist peate teie mind ka kunstnikuks. Eksitus, ma pole seda mitte."

„Savila on, nii öelda, läbikukkund..." muigas Kulbin üle laua, „tervit! Ma joon nii läbikukkund, ja Savila ning läbikukkuvate kunstnikkude terviseks."

Kõik haarasid klaasid.

„Hüva, olen läbikukkund. Olgu ka nii, nagu ette pani Kulbin: läbikukkund Savila, ja kunstnikkude terviseks!"

„Kuid ma ütlesin ju l äbikukkund ja Savila," parandas Kulbin.

„Aga mina mõistsin, et selle taga mõeldud oli läbikukkund Savila."

Kuid enne kui teised klaasid lõpetada jõudsid, kallas Savila omale uue ja tõstis selle kohe tühjaks suhu.

„Kena, mina olen läbikukkund. Kuid kas teie siis oletegi need kunstnikud? Mu daamid ja härrad, vabandage küll, kuid mina ütlen teile, teie pole midagi, ja teist ei saa ka midagi, pääle Kaarveli. Temasse ma usun, kuid ka tema pole geenius. Teie aga teised, jätke oma naiiv illusioon..."

„Savila algab juba jälle," sähvas vahele Taevere, vist oli see ta esimene lause kõrtsis ja kõik naeratasid üleolevalt.

„Ma näen, teie naerate mu sõnade üle, jatkas Savila, „teie vaatate mu pääle ülevelt. Vaadake, kuid mina ütlen teile tõtt. Tõe üle naerdakse alati. Ta näib ju nii rumal ja lapsik. Ja et teie naerate, tähendab, räägin ma tõtt. On see kunst, mis sina teed, Kulbin? Muudkui katab lõvendit. Eksperimenteerib värvidega, muud midagi. Kuid seda teeks mõni keemik palju suuremate tagajärgedega. Ja preili Inga,

aga teie kuulmine enesel on ju puudulik. Ja teete muusikat... Kuid hüva, ärme lähme isiklikuks, — lõi käega ja muutis tooni Savila —. Teie naerategi mu sõnade üle. Teie ei võta neid tõsiselt. Kuid eks lauas peagi nii kõnelema, et teised naerda saaksid...

„Isand Naani, kuid Savila luuletab. Ja isegi meeleoluliselt. On tundeid, on ka omapära. Ta peaks neid deklameerima," pööras mu poole Inga.

„Palume, Savila," kuuldus ringi.

Unustand eelmise mõttevahetuse, haaras kinni vaimustusega see uuest talle pakutavast eneseväljenduse võimalusest.

„Vabandage mu nõrkust, kuid olen õnnelik, kui mulle kuulajaid leidub. Olen paljuid juba äratüüdand oma deklameerimistega."

„Aga meie ei lase kauem kui meile meeldib. Selles võid kindel olla," kuuldus Kaarveli bass, mis aga kõlas nüüd palju musikaalsemalt, vist õllest.

„Mida teie soovite, preili Inga, mida ma deklameerin? Teie teate kõik mu luuletused. Olen neid teile mitu korda juba..."

„Ükskõik. Alake algusest või esimesest pääle. Kui aitab, siis ütleme stopp!"

„Mul valge aed ja valge maja
Ja selles valge, valge tuba,
Ööl valgel unistuste valge kaja
On valgeks valgustand mu juba.
Mu toa üle valge rist,
Sel Kolgatal mu süda poodud ammu
Ja ammu toas valge surnukirst..."

„Kas ei võiks teist. Kõrtsis Kolgatast deklameerida oleks vist liig," tähendas Inga.

„Võin ka teist, kuid et kõrtsis Kolgatast ei või, see on imelik. Pole ükski koht iseenesest halvem kui teine. Meie mõte teeb ta halvaks. Kas ei peeta viimasel ajal isegi jumalateenistusi kinodes ja tantsusaalides? Üks kõik, on kirik või kõrts, koht on koht. Kuid kui kõrtsis halvem endid ülal peetakse kui kirikus, siis on see inimeste eneste süü."

„Aga meie ootame ju luuletusi!"

„Õigus, kuid täna ei tule välja hästi."

„Savilal pole veel tuju. Oober, tooge selle noorhärrale üks klaas valget. Aga kohe!", käsutas Kulbin.

„Tänan, Kulbin. Ootame ära selle. Ehk joome klaas õlut seniks. Tervit."

Kuid nüüd kanti lauale õhtusöök. Ja et aeg võrdlemisi hiline oli, näis igalühel kena isu. Alles kui õhtusöök lõpukorrale jõudis, omas kõne uuesti hoogu.

„Olen luuletand omal ajal kaunis palju," pööras mu poole Savila, sest olin ju ainuke, kes teda ei tundnud. „Paarkümmend tean praegugi veel peast. Isegi oli kord mu luuletuste õhtu. Kõik kuulsused olid kohal, meie luuletajad, arvustajad... Ja ma lugesin, võtsin hoogu ja andsin hinge. Omi luuletusi harilikult ei osata lugeda. Kuid siis olin ma erand. Pärast tuldi mulle õnne soovima. Olin õnnelik omast loomingust, läksin kõrtsi ja jõin mitu päeva järgimööda. Kui selgemaks sain, luuletasin uusi.

Kuid sääl tekkis minus kahtlus, kas on see õige luule, mis saabub nii? Luule kõrtsist! Kuidas võidaks sarnast üldse hinnata? Luuletaja, see peab olema ideaal, üliinimene, prohvet. Aga mina purjus suuga reostan prohveti püha

kutse, patustan puhta hinge pühaduste vastu? Ja ühel ööl sõitsin ma kõrtsist Petseri kloostrisse mungaks. Mind võeti vastu. Anti mulle nimi, vist vend Ignaatsius, juhatati mind kongi ja öeldi: vend palu! Siis palusin muidugi. Sääl tundsin, et ma tõesti väike olen. Ja mis ka ma sarnasena ei luuletaks, kuidas ma ka enese hinge ja meeleolusid ei tõlgitseks, need osutuvad liig väikestena. Neid ei maksa kuulata ega trükkida. Üldse ei kõlba. Ja sarnane on ka praegune ajahing...

Kuid igavaks läks. Ja nädala aja pärast kavatsesin ära jooksta. Sinnasõidu raha oli, kuid tagasi mitte. Kloostri kiriku ees oli aga vaeste jaoks korjanduskarp. Selle sees oli üksik tuhandemargaline. Et mul kümnemargaline ainult oli, siis vahetasin rahad ringi. Omale võtsin tuhat ja vaestele jätsin kümme marka, ja sõitsin ära. Kuid pääle seda enam ei luuleta."

„Siis ikka seitse päeva olid ära?" naeris Kulbin.

„Kui mitte seitse, siis neli," parandas Savila. Kõik naersid.

„Ehk aga ka sellest kukub kaks maha," omalt poolt sähvas Inga.

„Ei, jumala eest, neli päeva istusin kongis ja palusin. Teie muidugi ei usu, et sellega võidaks hakkama saada meil Eestis. Kuid mina tegin nii. Ja mida ma siis palusin või kuidas, ei oska ju ühtki palvet, ka meieisa mitte..."

„Kena mees see Savila. Ta elab vähemalt kogu hingega omas elus ja tõdedes. Ta tahab olla eht, kuigi praegusel ajal miski pole eht, ei hing, ei inime, ei naine, ei mees, ei armastus, ei abielu, ei pühadused ega tõed," silitas

Inga Savila juukseid. „Vist pole ka meie jumal enam eht.“

„Ja nii sai Savilast Paulus, suur hukkamõistja, viimane prohvet. Joome kahekesi, meie terviseks, Savila ja Kaarvel!“

„Terviseks, Kaarvel! Ja siis hakkasin seletama oma ümbrust õiges valguses. Nägin, kuidas poseeritakse ja ropendakse loomingu asemel. Kirjutatakse laule, mida mina ei julge kõrtsiski ette kanda, ehk olgu siis, kui kõik purjus on. Miski lõhnab ses hullemini kui siin purjus ja räpases lokaalis. Vanad ja noored peavad sõda, et ühed loovad ja teised ei loo. Või et ka noored julgevad kirjutada raamatuid...

Kui mina ropendan seltskonnas, visatakse mind sest välja. Aga kui ma ropendused raamatuna turule saadan, siis hakatakse mulle saatma tundmatute poolt lilli. Mind austatakse, minusse armuvad naised, minust kõneldakse igal pool. Olen tervitatud ja oodetud külaline. Mu üle kirjutatakse raamatuid, mulle määratakse pajuk ja lõpuks pääsen kirjanduseajalukku. Saate aru, siin võib hulluks minna!“

„Savila lendas jälle! Näha, et valge mõjus. Oober, tooge veel...“ käsutas Kulbin, „kuid nüüd palun, teeme kaasa kõik.“

„Aga ma jään kohe joobnuks, palun, mulle mitte,“ hädaldas Linda.

„Preili Linda ei võta vastu viina. Seda ei paku talle keegi,“ lausun.

„Mis arvate teie?“ pööras mu poole Inga. „Teie olete ainuke, kes väljaspool huviosalisi.“

„Ei julge sõna võtta. Kui varem end avaldasin, tuli välja, et olen (praegusaja kunstile) kunstivaenulise mõttekäiguga.“

„Peab julgema!“

„Kahtlemata liialdas Savila. Kuid kuulata teda maksab, ja kord peatudes sarnasel mõttel, on raske teisele tulemusele jõuda. Oleme noor rahvas, nõrgad kultuuriesitajad. Kuid kord tuleb aeg... Ootame veel... Ja kas rõvedustes just nii kaugele on mindud. Võib olla parem oleks, kui paljuidki sarnaseid teoseid ei loetaks. Kuid ei tee ka suuremat, kui loetud on.“

Nagu iseenesest tekkis väikene vaikus. Nüüd kuulsime, et muusika mängis nuuksuvalt bostoni, seda õnne ja õnnetuse valssi. Muusikas kandus ringi nagu värviline valgus, või joovastav lillede lõhn. Igaüks meist kuulatama jäädes tundis midagi eneses nagu särahtelevat, kusalgi nagu nuuksus miski...

Paarid keerutasid laudade vahel. Haarand üksteisest, näis nagu moodustaks iga paar omaette terviku — daamid, lastes pääd kavaleride rindadele, hõljusid pool uinudes ringi. Ses tantsus on teostund aastasadu poeetide kestnud unistused tantsisklevaist kaelustusist, õõtsumisist, õnnes nõrkedes üksteise käte vahel ja suurest, täielikust unustusest sääl juures...

„Kas panete tähele vanemat härrat, kes istub ees nurgas, vastu seina,“ pööras mu poole Kaarvel. „See jälgib kuidagi eriliselt meie preilisid.“

„Nii kaugelt ei tehta silmi,“ sähvas tagasitõrjuvalt Inga, lõi silmad kõneall olevale härrale ja pööras kohe selja.

„Siiski, tunnistage üles, kummale ta teist pilgutab silmi.“

Ja tõepoolest, sattusin selle vaatega kokku, mis oli kaunis väljakutsuv. Linda omas argtuses punastas, nagu heidetaks just temale ette.

„Mina igatahes tunnen teda,“ lausus endamisi Inga.

„See on meie teatriarvustaja Kõklau. Arvustab ka kunsti, kuid, nagu see selle rahva juures loomulik, on tal enesel sest kõige vähem aimu. Või meil sellest on, kes kirjutab. Peaasi, et midagi kirjutab. Ja siis ka kirjutab! Teatris harilikult istub ta ühe vaatuse, ja kirjutab selle järele. Ja pole ka midagi kasu, kas istub lõpuni, või üldse ei vaata. Arvustus on ikka sama. Õieti, on sedagi juhtund, kui teda teatris pole nähtud, kuid teisel päeval on arvustus lehes. Üldse ajab meie kultuur huvitavaid õisi! Teie ei usu, kuid jumala eest, ma ei valeta. Seda teatakse, kuid meil aetakse läbi. Ikka parem, kui arvustuseta jääda. Aga näitlejannadega, siin räägitakse, et hääd arvustust saada, kutsub oma poole. Naise saadab nii seks ajaks minema...“

„Isand Kaarvel, aga see on juba õudne!“

„Siiski, see pole veel kõik. See lill on kenam, kui et teda täies valguses näidata.

„See on häbematus!“

„On nii. Aga miski ei kõiguta teda ta mandariini seisukohalt. Tõepoolest, midagi idast on siin. Kuid meie ollagi ju pärit Aasiast. Näete, ta tõuseb praegu.“

See tõusis, tuli kindlalt sammudes meie laua juure ja tegi kummarduse Lindale, paludes tantsima.

Tõusen ja küsin: mida vajab ta?

Vastab: ta kõneleda preili Lindaga.

Teatan, et kui soovib preili Linda poole pöörda, siis tehku seda minu kaudu. Ja et preili Linda ei tantsi täna õhtul temaga.

Ta mõõtis silmapilguks mind väljakutsuva, siis väljanaerva pilguga, pööras ringi ja läks istus oma lauda.

Sel ajal kahvatas ja punastas Linda vaheldamisi. Aralt, kuid sõnalausumata haaras ta mu käest. Nii püüdis vist ta mulle avaldada tänu.

Mõne aja pärast tõusis aga härra Kõklau omalt kohalt. Tundsin, kuis värisema hakkas mu kõrval Linda. Kuid see sammus uste poole, lasi enesele selga panna palitu ja lahkus.

Nüüd hakkas Linda naerma, lasi enesele kallata täis klaasi, jõi selle ja kõikide hääksmeeleks lausus, tahta ta laulda, kui mina luban.

„Kahjuks ei saa seda lubada. Varem otsustasime, et teie ei laula. Oma otsust ei saa ma ümber otsustada."

„Aga tasa, päris tasa. Mul on korraga nii kerge. Miski raskus hakkas vajuma mu südamele, kui nägin, kuidas see meie poole vahtima hakkas. Tundsin, et nüüd midagi tuleb. Aga kõik möödus õnnelikult."

„Kas tundsite teie siis teda?" küsin.

„Tundsin või!..." sattus segadusse Linda, ja jälle punastas. „Vist tundsin. Olen teda näinud, kusalgi vist kohtasin temaga."

„Kuid laul jäägu siiski teiseks korraks."

Nüüd oli sellega nõus ka Linda, kes millegi pärast tõsiseks tõmbund oli, vähe aja pärast aga uuesti naeratama hakkas.

„Andke mulle klaas viina!" hõikas ta. „Meie lilla elu... Lilla elu terviseks! Üks elu on möödas, nii ema varjus, unistustega,

rumalate unistustega, võib olla ka ilusate... Nüüd algab teine... ja see teine, see polegi elu, kuid ometi on elu. On rohkemgi. On kunst, on ohver... pisikene küll, väga pisikese inimese poolt, kuid siiski ohver... Üks elu on möödas... suurte unistustega ema varjus..."

„Linda, kas olete joobnud?" küsin.

„Teie küsite seda! Teie näete ja mõistate ju ilma selletagi. Aga teid ma usaldan. Paneksin oma pää teie põlvedele ja magaksin kaineks. Aga teie ei puudutaks mind."

„Mine tea siiski..." naeran.

„Ei, teid ma usaldan. Mõned võidavad usalduse sõnadega, aga teie oma vaate, kogu oma olekuga. Kas armastate teie? Ma tahaksin, et teie kedagi armastaksite ja oleksite õnnelik sääljuures. Mulle tuleb ette, et teie olete suur ja kadetsetavalt uhke armastuses. Tahaksin, et armastaksite ilusat, ilusat naist, hääd inimest, verestuikavat südant..."

„Preili Linda, jätke see. Pole vaja. Pole kunagi olnud õnnelik, ei kusalgi oota mind ees õnn."

„Teate mis, tahaksin, et armastaksite Ingat, vabandage mind. Sellepärast, et Inga on ainuke inimene, kes mind samuti sõnalausumata ja seletamata mõistab. Ma armastan, ainult teda ma armastan. Tahaksin, et ka tema armastaks teid. Et oleksite õnnelikud. Ja palju lilli tooks teile. Punaseid liiliaid..."

„Linda, mis on sinuga täna. Tule, istu mu kõrvale." Ja Inga võttiski ta nagu lapse oma kõrvale.

„Ma ei tea, kas olete mulle sõbrad või vaenlased, aga mul hakkas millegi pärast hää," jätkas edasi Linda. „Kuulake muusikat, selle

kirge, ja enese kirge seda kuulates, ja kas ei tunne ka teie endis seda? Tantsu muusikat veres... ja tantsu ennast... Ja sääl juures on eneses nii palju verd... Ootad nagu kedagi... et keegi su võtaks... nii tugevalt käte vahele suruks... Ja nii palju verd tunned eneses. Ja siis kuuled verehäält..."

Kulbin tegi ettepaneku Ingale minna tantsima.

„Tänan," vastas see, „ma ei soovi tantsida."

„Ma üldse ei saa aru teist viimasel ajal. Ja miks meie siis ei tantsiks? Kas varem pole tantsitud?"

„Ma ei soovi, ja sellest küllalt! Ei vaja teie mõistmist, peaksite arusaama," vastas järsult Inga.

„Ah nii isegi... vabandust, veel kord vabandust. Siis Inga preili on muutund millegi pärast. Soovin õnne!" uras Kulbin.

„Teie olete joobnud, Kulbin. Valitsege end, tahtsin teile öelda," ja Inga pööras Linda poole, silitades selle väikest käekest. Ja silmad laiali, istus Linda, nagu näeks korraga liig palju ja nagu ei julgeks ta alguses seda mõista. Need süütud lapsesilmad...

„Kui olen kord joobnud, siis joon. Oober, tooge viina! Savila, joome meie. Las teised unistavad kõrtsis." Toodi jälle viina.

Kuid sel silmapilgul möödus meie lauast ohvitser. Savila tõstis klaasi ja hüüdis sellele vastu: „Kapten Naaris! Palume siia! Kuidas elate?"

Ohvitser, nähtavasti ülilõbusas meeleolus, kuigi ta kõnnak veel peaaegu kindel oli, peatas ja tuli meie laua ette.

„Vabandust, isand Savilaga kohtan... Ikka lõbus jutupuhuja?

„Saage tuttavaks... Oober! tool tooge ja üks klaas!"

„Väga rõõmustav teie laudkonnaga tuttavaks saada. Ja kenad preilid, kuidas tantsiksin ma teiega! Kellegi teistega siin ei tantsiks, kui ainult..."

„Täname komplimentide eest."

„Siiski, see on nii. Kuid vabandage mu hinge, aga mul on alati valus, kui näen ilusaid preilisid kõrtsis. Tõtt öelda, pole ju siin midagi ja juhtuda ei või ka. Kui juhtuda võib, siis võib igal pool. Aga millegi pärast siiski tunnen valu, kui näen noori preilisid õllelauas. Mina vana sõdur... Kuid jätame selle. Kõik kunstnikud, võin arvata?"

„Kõik."

„Ka preilid? Kuid millel?"

„Preili Inga klaveril ja preili Linda on artist."

„Teie, väike preili, olete näitleja? Mis te räägite? Mulle tundub, nagu ei käiks teie ilma emata üldse kaugel."

„Siiski," naeris Linda.

„Muidugi, kui ütlete siiski, pean ma uskuma. Kuid parem minge mehele! Jätke näitelava. Teie olete veel ilus..."

„Küll läheks, kuid keegi ei võta mind."

„Suur eksitus, poleks olema ma sõdur, oleksite teie see ja ainuke, kellega ma abielluksin."

„Ohvitserid, nagu näha, oskavad meelitusi. Pole veel kellegilt sarnaseid kuulnud."

„Kahju, kahju. Kuid kena ka, et ollakse kunstnikud. Soovin, et looksite teie suurt.

Looge! Meie, sõdurid, oleme kultuuri eest valvel. Sest ei ole ju mõtet elada rahval, kui ta ei loo, kui ta maailmale ei anna uusi väärtuseid. Looge! Rahvas, kes ainult enese ära elatab, see võib vabalt välja surra. Ja keegi ei tea temast midagi rääkida hiljem. See rahvas surgu! Mispärast teame meie ainult, et elanud on kreeklased, kui samal ajal elas tuhandeid rahvaid? Ka meie peame looma, peame õigustama endi olemasolu. Eestlased peavad looma kõrge kultuuri! Ja kas pole meil eeldusi seks küllalt? Nagu sõdurid tormijooksule, nii säätke endid lahinguvalmis, kunstnikud! Lööge fronti, ohverdage oma isiklik elu sellele oma kutsele. Mina olen ainult sõdur, kuid sellele olen ohverdand oma isikliku õnne. Mul võiks olla ka perekond, soe kodu ja nii edasi. Aga ma olen ja jään sõduriks!"

„Tervit, sõjavägi! Joome selle pääle!" Kõik tõstsid klaasid ja jõid.

Ohvitser jätkas: „Tuleb kord aeg, mil lööb särama meie kui rahva täht, mil teostame oma missiooni teiste rahvaste seas. Seda oleme juba alustand: meie sõda ja rahu, need andsid maailma ajaloorattale selle käigu, mis tal praegu on. Mis oleks olnud siis, kui poleks meie sõdind?"

„Aga venelane teeb katset veel..."

„Teeb veel katset meid murda, aga ta ei murra. Hää küll, tulevad Narva ja Pihkva poolt parvedes. Kuid see tulek läheb neile kalliks maksma! Igal suvel peame meie manöövreid piiriäärtel. Iga küngas on meile teada, iga kivi on meile varjuks, neile aga surmaks.

Aga teie, teie looge! Näidake, mis ugri tõug välja saata võib. Ja kui kelleltki noortelt

rahvastelt ootamatut loota, siis eestlastelt. Meie sõna on veel ütlemata, mis välja kostaks üldisest rahvaste koorist. Ja seda teeme meie varsti. Meie sunnime endid ka kord kuulama!

Aga vabandage, mind oodetakse oma lauda. Niigi viibisin. Tervit! Kuid teadke, et olete sõdurid. Elage siis ka kui sõdurid. Ohverdage oma isiklik elu sellele. Ärge sattuge liig kergelt tundelisteks. On ju veel teisi küllalt, kelledel muud pole kui laulda ja nutta, jorutada naiste-lastega ja parandada tõugu."

„Tervit! sõdur kõige ees. Kuid istu, istu veel," haaras ohvitseri varukast nagu sõbral Savila.

„Ei või. Tänan preilisid lahkuse eest. Ma pean. Sõdur ja kohustus. Need kaks on üks." Ja ohtvitser läks, kuigi juba vähe tuikudes oma lauda.

„Milline optimism ja usk!" lausus kurvalt Inga. „Millisel esikohal eestlased! Meie rahvusliku kasvatuse värske vili, mis pimestab ajajooksul rahva ja viib ta rappa...

Siiski," jätkas Inga, „igal rahval peab olema usku oma missiooni, peaks olema tahetki sinnapoole, midagi anda teistele. Kui võiks sarnast usku ja optimismi leida kõige päält loojate seas? Aga sääl tuleb mees, kes ise pole mitte kui midagi, on ainult number vahipostil, ja kõneleb, et tuleb aeg, et aeg on täis saamas... Kuid lahkume. Laudkond jääb juba uniseks."

Meie lahkusime.

V.

Võis olla hilja, sest tänavad olid tühjad. Laternate sinine valgus mõjus süngelt. Majad näisid ülevel sulavat kokku kõrguse ja pimedusega.

Istusime autosse, kui otsusele jõudnud olime, et nii minnes meie kaugeltki ühel ajal koju ei jõua. Kulbin kukkus ära teatavas mõttes, loopis üksikuid teravusi igaühele, kuna need talle andestati kui kõige enam joobnule. Savila laulis tasa vene romanssi. Kaarvel vaikis nagu sfinks. Ja Taevere, sattudes Ingaga kõrvuti, tegi nähtavasti mitmesuguseid katseid, et esimesega millegi üle kõnelda.

Tuul lõi näkku. Kuid see karastas. Miski nagu vedas üles mõtteid ja need ristlesid minevikust tulevikku, olevikust igavikku.

„Inga, mäletate, kui kahe aasta eest, ühel sarnasel õhtul,“ muutus pea puhtaks lüürikas Taevere, üllatuseks kõikidele. „Mäletate seda õhtut, see oli nii ilus! Olime mererannas, meri kohises me ees. Hiljaksjäänud laevad sõitsid sisse... Ja meie istusime ligi öö läbi sõna lausumata, nagu kartes segada seda vaikust... Mäletate, kuidas tasa, tasa uneles me ees meri. Lained laulsid. Siis hakkasin mõistma, et lainete laulul on ka viis... Peab kaua kuulama, et taibata nende meloodiat... Lained laulavad

samuti valust, õnnest ja õnnetusest. Nad laulavad vabadusest, ja ometi kajab nende laul kui aheldatud kangelaste oma, kes needitud kaljude külge igaveseks... Mäletate, kuidas vaevalt vilkuva kuu valgusel virvendas vaateväli, nii kaugele kui ulatusime näha. Ja siis soovisime mõlemad olla vaht nende lainte harjul, olla lainte mühin, muud midagi..."

„Taevere, tuletate meele ilmaaegu minevikku. Minevikku pole, minul on ainult olevik. Minu minevik on vari, on unustus," kõneles peaaegu ahastaval toonil Inga.

Kaarvel palus auto kinni pidada, ja enne kui see seisma jääda jõudis, hüppas välja.

„Tänan sõidu eest," kuuldus ainult.

„Kas teie olete juba kohal?" Kuid Kaarvel oli juba ära pöörand põikuulitsasse ja sinna kadund.

„Õieti, mis võis temaga juhtuda? Ta ei ela ju üldse siinpool," arutas endamisi Inga. Sõitsime edasi ja Taevere hakkas jätkama sama endisel toonil. Kuid nüüd mõjus see tüütavalt.

„Taevere, sa nutad jälle?" nagu ärgates küsis Kulbin. „Jäta see homseks, kui üksi kodus oled, sest teistele ei tee see mingit häädmeelt kuulata su vesist hinge."

„Muidugi, sa ei arvesta kunagi ei võõraste ega seltskonnaga, kui oma halva tuju välja kallad minu kaela."

„Sa oled mu sõber ja ma võin teha sinuga mis tahan. Kui palju räägid, peame auto kinni ja laseme su maha. Kuid jäta pirin. Seda ei kannata ma, ja seda ei ole ma mingisuguse viisakuse näol sunnitud päält kuulama. Tahad nutta? Peame auto kinni. Tahad?..."

„Jätke, Kulbin, teie pole mitte kahekesi. Oma vahel tehke mis soovite. Kuid siin nõuan, et oleksite kained. Kus on teie aadress? Viime teid, Kulbin, kõige päält koju," nõudis kindlalt Inga.

„Vabandust, kuid Taeverega peab nii ümber käima. Pärast saab ta isegi aru, et just tema kasuks on mindud liiale. Aga muidu ei mõista. Ma olen ta nutmist võimalikult ära harjutada katsund. Ja siin peab ühtlasi alati näitama talle, kui vilets ta sarnasel silmapilgul on. Siis jätab ise järele. Usun, et selle joone lõppude lõpuks ära harjutangi."

„Sa ei mõista mind, ei võigi mõista, sest sa ei tea, mis üle elan mina. Oled toores mu vastu. Seda aga ma ei kannata. Siis vaikin ja see on kõik."

„Ei salga, et Taevere on kena poiss. Ta ei pea viha. Püüab teist mõista nii palju kui suudab. Aga sääl juures naiivilt usub, et temal on kanda midagi iseäralikku. Räägib, et tema on salaja kannataja, on elu märter... Nagu igaühel ei ole kannatada samad kannatused, mis teisel. Ainult ühe iseloom on nõrgem kui teisel ja murdub, muutub märtriks sääl, kus teine väikse vaevaga edasi läheb. Mis on sinu märtüürium, Taevere? Eneseväljamõeldus!"

„Sarnasena, nagu sa täna oled, ei vääri, et sulle vastaksin."

„Hää küll, ütleme, sa armastad ja see armastus on õnnetu. Tähendab, sind ei armastata. Kuid võib olla, armastan mina sama naist ja mitte vähem õnnetult. Kuid põhjusi teda armastada ja vastuarmastatud olla on minul ehk enam..."

„Palun, jätke see jutt!“ muutus kärsituks Inga. „Pidage kinni! Isand Kulbin, teie olete oma kodus.“

„Tänan siis, kuid Taevere tuleb kindlasti täna öösi minu juure magama. Sarnase melankooliaga, jumal teab, tõmbab enesele üksi olles nööri kaela. Ja preili Inga, teile on mul midagi rääkida. Kunas võiksin teid kodu leida... Tahaks teiega nii tõsisemalt...“

Kulbin jättis jumalaga ja Taevere järgneski talle. Sõitsime edasi. Inga pani käed silme ette ja langes tagasi. Hoidsin teda, et mitte ei langeks ta välja autost. Linda jälgis laia silmadega iga Inga liigutust.

„Tänan, ärge hoidke mind,“ sirgus ta pea, kuid oli imelikult valge. „Märtüürium,“ jätkas ta, „armsatuse märtüürium, aga ise on nagu vari, kelle kätt ei julge toetuseks vastu võtta, et vajub ise kokku niisama. Aga tahab, et teda armastatagu. Ainult teda, muidu on temal märtüürium, ta on elu märter... Kuid kui ta ise võitleks, paneks välja korrakski kogu oma isiku, oma varjatud suuruse, teeks viimase katse suure avalikkusega. Ja siis, kas võita, või surra... Nii, mõistan ma, peaks esinema mees. Aga ta käib nurgatakka järele, jälgib sind kui vari. Teda mõistma peab naine ta ohkamisest, ta varjust... Ja tahab olla sääl juures mees...“

„Miks puutub see teisse, Inga?“ küsis naiivilt Linda.

„Ei midagi. Jätame nad. Jätame kõik, sest kõik on egoistid. Kõik säevad enese ette, et pääseda esikohale...“

„Kuid nüüd teete juba liiga, preili Inga, ei ole teiega nõus.“

„Teie," pöörab Inga, vabanedes kõigest eelmisest, „kuid teid ma praegu unustasin. Vabandage..." ja ta naeratas mu otsa vaadates, mille pääle ma ei saanud vastamata jätta samaga.

Mõne aja pärast küsis ta:

„Kas alati räägite teie nii vähe?"

„Siiski, oma eest ma teist kõneleda ei lase. Kuid meelsamani nii üldises jutuajamises kuulan päält."

„Teie olete tark, sest targad vaikivad rohkem kui kõnelevad," naeratas meelitavalt Inga. „Kas ei tundu meie inimesed teile vähe kergetena? Ütelge tõtt! See tunne tekkis, kui märkasin lauas, et teie ei kuulagi meie harutusi."

„Seda küll, kuid teie vabandate, et olin avalik."

Inga vaikis kauaks ajaks.

„Uskusin varem, et kunstnik on kõige suurem inimene, kuid nüüd, elades ise juba poolkunstnikuna, näen, et pole nii."

„Kuid ta võiks olla seda."

„Ütelge mulle, otsekoheselt, kuidas näete teie ees, või kuidas soovite näha teie oma elu," pööras tähelpanelikult ja oodates mu poole Inga.

„Lihtsalt, isegi liialt lihtsalt. Abiellun, kuid nagu selle juures loomulik — armastades. Et mureta ja rahuldavalt nii perena elada võiksime, seda suudan ma oma naisele pakkuda. Ja see on kõik. Lihtsate inimeste lihtne elu."

„Ja ei midagi muud rohkem!"

„Ei midagi muud. Ei tee katseid kuhugi, kus kahtlen oma võimistes. Kuid kas pole sellest küllalt?"

„Naine... teie... ja südamerahu... rõõmus meel... Lubage, ma unistan sellest. Kunagi pole nii vähe minusse mahtund! Ja teie kahekesi... mõlemad üksteisele... armastate... Võib olla, olete teie palju suurem, kui meie... just sarnase oma lihtsuse ja vähenõudlikkusega."

„Jätke, see pole õige."

„Aga teie elu kujuneb palju suuremaks ja puhtamaks kui meie oma. Meie võime sellest unistada. Lubage, ma unistan sellest tänase õhtu."

Meie vaikisime. Tuled vilkusid meist mööda. Nagu väike tüdruk istus Linda kokkutõmbund oma ette. Mida ta mõtles või tundis, teab ta ise. Ta kõrval istus Savila, pää vajund rindu. Näis, nagu tukuks ta.

„Isand Savila, teie magate! Kuhu võiksime teid sõidutada?"

Savila tõstis pää.

„Mõtlesite, et ma magan. Eksite. Ma tegin, nagu magaksin."

„Milleks seda?"

„Tahtsin nii kuulata, mis teie räägite."

„Kuid tahta nii teisi kuulata pole ilus, teate seda."

„Tean."

„Kus pool teie elate?"

Savila vaikis ja lasi jälle pää rindu, nagu tukuks ta.

„Kus teie elate?" pärin ägedaks muutudes.

„Jätke ta. Las sõidab ühes," segas vahele Inga.

Olimegi kohale jõudnud. Linda tõusis ja hüppas välja. Ulatasin käe Ingale. Meile järgnes Savila. Lasksin auto ära sõita.

Linda ulatas lahkumiseks Savilale käe. See ei võtnud seda vastu. Jäime küsivalt päält vaatama.

„Ma tulen ka sisse."

„Mida teie mõtlete?" küsis Inga.

„Ma jään siia ööseks."

„Kuhu?"

„Võtke oma eestuppa."

„Olete aru kaotand! Teie hakate koju minema kohe!"

Linda ulatas uuesti käe.

„Lubage, ma kõnelen teiega veel, preili Linda," hoidis selle kätt Savila.

„Linda, minge magama," pööras Inga ta poole.

„Ei, ma kõnelen teiega, oodake," hoidis ikka veel ta kätt Savila.

„Linda, teie lähete!"

Ulatasin talle käe. Ta vaatas mu silmi ja tahtis midagi öelda, huuled liikusid, kuid pööras siis ümber ja kadus uksest.

„Pöörake uks järel kinni!"

Ikka seisis Savila. „Aga aknad on ju lahti."

„Teie hakkate jalamaid koju minema."

„Ei hakka."

„Ma sunnin teid!"

„Ma hüüan politsei."

Inga hakkas mu käe alt.

„Lähme. Lähme. Ei taha veel koju. Nii raske on."

Tänava nurgal seisis voorimees. Istusime pääle. Sõitsime. Jõudsime linnast välja. Tuli park. Puud pildusid kollaseid lehti. Need lipendasid kuu valgel. Pidasime kinni voori-

mehe. Läksime parki. Oli öö. Olime kahekesi. Oli tuul, oli sügis.

Istusime pingile. Inga vajus mu najale. Läbi puude paistis kuu.

„Tahaks näha kuud... Las paista ta meie pääle. Tahaks, et ta valgustaks meid siin..."

Vaatasin talle otsa. Ta oli kahvatu. Silmad olid poolavat. Ta ise veel enam. Haarasin ta ümbert. Tahtsin vaadata ta silme sügavusse, tahtsin ta suudelda uimaseks.

„Jätke, jätke!" sosistab ta. „Kui tühi on ringi! Kuid tekkib soov, et oleks keegi, et mingisugusegi vastukõla leiaks väljaspoolt. Tean, see on meeletus, on mõttetus, mis iial ei lähe mul täide. Aga ometi paneb su väiksemgi samakõla värisema, mida märkad teises.

Kogu aeg ela veerandi eluga. Ei ole kohta, kus võiks välja panna kõik enese, kus võiks karjuda oma kisenduse. Liig palju jääb sisse. Saab haigete meeleolude põhjuseks...

Tahaks rääkida kaasinimesega kui sõbraga. Aga sind võetakse siis teisiti. Võetakse halvasti. Teie ei tea, teie ei tea... ei tunne mind veel..."

„Õpin teid tundma!"

„Silmapilkudel tahaks, et armastaksin kedagi. Tahaks suurelt armastada. Ja et ka mulle siis vastatakse. Kuid need on silmapilgud. Nende järel asub miski külmus hinge. Vihkan mehi. Ei ükski näi mulle siis austatavana. Vist ei oskaks ma kedagi armastada.

Olgu siis, kui tuleks keegi ja valitseks, käsutaks. Kelle käsi oleks raske, kuid vast selle pärast saakski teda austada... Aga kõik tulevad ja heituvad su ette. Alandavad endid, kuid kuidas võin siis mina vastata... Tahaks, et

oleks see mees tugev, et oleks see mees uhkem... et murduks mina ta ees..."

„Austus, kui ta paisub suureks, nii suureks, et võrdlust ei leia, see võidab..."

„Olen väsind... tahaks puhkust... liig palju on mu ümber inimesi..."

„Jõud tuleb... Need kaovad iseenesest..."

Oli valge juba, kui jõudsin koju. Olles süüdand tule, kuulen, kuis tuleb keegi palja jalu mu ukse taha ja jääb seisma. Ootan, kas koputab, või läheb ära. See seisab ukse taga.

Lükkan järsku ukse lahti. Ööriideis seisab mu perenaine.

„Mida te soovite?"

„Mõelsin, tulite nii hilja koju, ehk vajate midagi..."

„Minge rahulikult magama. Minuga ei juhtu täna ega edaspidi midagi."

„Käisite kõrtsis?"

„See ei puutu asjasse. Võite olla rahulik."

„Mitte seda, ärge mõistke mind halvasti. Teie... teie olete mu kadund venna nägu, kes enesele... otsa tegi... Saate aru, teie olete mu venna nägu, sellepärast..." Ja perenaine pursatas nutma.

„Toon ma teile vett?"

„Tänan, ma lähen magama. Mu süda sai nüüd rahu..."

Ta läks ja usutavasti magame meie mõlemad varsti.

VI.

Astusin lillekauplusse. Valisin kõige suurema lillekorvi ja lasin saata Ingale. Välja tulles haaras keegi mu käealt. Pööran pää, Kaarvel naeratab puhtsüdamlikult, kuid ses tundus ühtlasi familjäärsust.

„Vabandage, on teil rutt?“ küsib.

„Ei kuhugi.“

„Võiksime siis koos minna.“

„Võiksime.“ Ja minus tekkis aimus, et Kaarvel tahab minuga millegi erilise asja üle kõnelda.

„Teie soovite?“

„Ei midagi...“ naeratavad jälle ta silmad, kuigi kõik muu nägu tõsine on.

„Mõtlesin, ehk on üks tee. Kahekesi ikka kahekesi. Kas olete lõunatand juba?“

„Ei veel.“

„Teate mis, lähme seltsis lõunat sööma.“

Minus süvenes ikka aimus, et Kaarvel minult midagi tahab teada, millele ta ise otsekohe läheneda ei julge. Kuid mis võiks see olla? Meie läksime ühte teisejärgu kõrtsi. Saal oli tühi, nii et olime täiesti kahekesi. Muusika, see on, trio: klaver, viiul ja cello mängisid. Kaarvel valis kõige eraldatuma nurga. Ka see kinnitas mu kahtlustusi.

Tellisime lõunasöögid ja ma jäin meelega ootama, millest Kaarvel algab.

„Soovite söögi alla klaas napsi?" küsib.

„Ei."

Ta ulatas siis suitsukarbi.

„Seda võib. Tänan."

Jälle tekkis vaikus. Ja mõlemad nagu ootasime üksteiselt algust. Meile toodi lõunasöök. Tühiseid sõnu selle juures vahetades, lõpetasimegi. Ja jälle vaikus, mis juba närveeris. Tõusin, et lahkuda.

„Võiksite veel istuda..."

Ja ainuüksi selle üteluse pääle istusin uuesti, nagu sisaldaks see oodetud saladusi. Kuid piinlikust vaikimisest, mis meie vahel oli, ei saanud üle meie ikka.

„Isand Kaarvel," tunnen kuis hääl väriseb kõneledes, kuid see tõmbab omaette suitsu, nagu poleks see tema nimi ja ei puutuks üldse temasse, „teie olete imelik... või, vähe salapärane, või arusaamatu..."

„Millest teie seda järeldate?"

„Mitmest asjaolust. Teie näite, et olete üleni otsekohene, aga sääl juures ometi..."

„Salapärane, otsekohesuseta."

„Ja, midagi nii. Nii tunaeile, nii ka täna. Mäletate Lindaga... Siis teie mahahüppamine autost..."

„Lindaga?... tõtt öelda, siin on asjaolusid, mis ei puuduta enam mind vaid ka minu perekonda..."

Asi muutub mulle otse üllatuslikuks. Millega võis see tüdruk puudutada nende perekonda, see naiiv ja armastusväärne laps?

„Mitte nii, et tema oleks millegisse otsekohe segatud... Vähe imelik on kõnelema ha-

kata asjast, millest sünnis poleks, päälegi kui puutub see juba teistesse, kaugemaisse isikuisse. Kuid teie leiate, et olen liig otsekohesuseta, siis kõnelen kõik, kuigi teeb see mulle enesele vähe valu. Olen õnnetust perekonnast. Meid oli vendi-õdesid palju. Kuid kõik on välja kukkund, või otsa saand. Nagu miski saatus hõljub meie kõikide üle. Kaks venda on mul surma saanud sõjas. Üks vene, teine vabadussõjas. Kolmas vend matmise juures kummardas liialt üle puusärgi, kukkus enne seda hauda pääpidi, murdis kaelaluu ja suri. Neljas vend sõitis välja siit, elab vist Ameerikas. Kuid võimalik ka, et põhjaläinuna elutseb kusalgi päälinna urkas. Joob. Ja meil oli ainuke õde. Oli kollapäine, oli armas kõigile, viimane laps vanemaile. Mõelsime ja ootasime temast jumal teab mida, midagi imet. Oli nii andekas. Tahtis näitlejaks. Mis siis, mõelsime, las valib omale selle kibeda tee. Läks noorelt sinna ja ei suutnud meelitusile teisalt vastu panna. Sattus tänavale...

Ja kui ma näen Lindat, see tüdruk meeldib mulle, veel rohkem, ma ehk austan ja armastan teda nagu oma õde, sääl juures näen aga temale sama saatust. On inimesi, kes teistes võõrastes aimavad omale lähedal olnud inimesi ja kes just selle näilise sarnaduse tõttu hakkavad hellitama ja hoidma neid võõraid. Olete kokku juhtund sarnastega?"

Noogutan pääd. Meelde tuli mu oma perenaine.

„Ja sellepärast teen ma liiga Lindale. Tean seda, kuid ikka teen talle liiga."

„Kes teab Lindatki. Panin teda tähele, kui tantsima kutsus see..."

„See Kõklau..."

„Just nii. Kui Kõklau lähenes, värises ta segaduses... Ta pidi Kõklaud varem ja hästi tundma."

„Mulle näis, ta just tema välja kutsuski Kõklau. Ta edvistas nende lauda vahtides ja naerdes. Ja võib olla, tunneb ta kaunis hästi Kõklaud. On selle juures käinud kodu."

„Käinud kodus!"

„Ja. Seda tean ma. Ja hommikukohvi ajal."

„Isegi nii."

„Sellepärast kõnelesingi avalikult seda Kõklaust."

„Ja liialdasite meelega."

„Ei. See mees on sarnane. Kuid et Linda teaks, et ka teised teavad, mis temal teada on."

Vaikisime. Sääl pöördus äkki mu poole Kaarvel:

„Taevere tegi eile õhtul Ingale ettepaneku."

Jahmatun. Ei mõista, mida see ütles. Kaarvel naerab familjaarselt mulle näkku:

„Ärge kahvatage. Muidugi ei võetud ettepanek vastu..."

„Mida teie minult soovite!" tunnen, kuis puna palgel tõuseb.

„Ei midagi enam. Mis ma teada tahtsin, tean juba."

„Ma harjutan ära teil selle naeru!"

„Mu naeru," ja Kaarveli hääl langes nii kõrgeks ja mahedaks, „minu naer on läbi pisarate. Ja et ta seda on, siis olen harjutand sellesse häbematust teiste vastu, et mitte pisaraid keegi ei tunneks."

„Mulle hakkab tunduma, et iga mees, kes Inga läheduses liigub, on ühtlasi..."

„Armund temasse. Siis oleme ju ühekaugusel. Kas pole nii?"

Tõusin, et lahkuda.

„Kas olete mees?" küsib Kaarvel.

„Olen teie teenistuses."

„Mitte seda, palun istuge siis. Ma ei kavatse teid kahevõitlusele kutsuda ei praegu ega kunagi. Loodan, et selleks põhjust ka teie tulevikus ei leia. Kahevõitlus on üldse narrus. Kuid istuge!"

Ma istun.

„Istume ja kõneleme kui mehed, kes silmapilkudel võivad olla väljaspool kõike omi sümpaatiaid, oma armastust, oma ümbrust ja iseennast, kes sääl juures kõigest neist kõneleda võivalt vabalt. Ka endist, nagu kolmandatest isikutest.

Oleme, kuid mitte nii kui Taevere. Teab, et teda ei austeta, et tema aeg on möödas. Võib olla oli kord tema see, võib olla polnud kunagi. Kuid enesest peab üle saama, või vähemalt peab oskama ennast varjata..."

„Kuidas see lähemalt juhtus?"

„Kurat seda teab kust Taevere omale selle julguse võttis. Vaikib alati, kui koos ollakse. Vaikis ka, mäletavasti, tunaeilse õhtu. Kuid järgmisel päeval on rüütel. Läheb lillekimp käes. Kõik punased roosid. Laseb Inga ette põlvili ja teatab, et ta armastab, ja et see ta armastus on nii suur, mis viib surma, või ületab isegi surma, et ta vaikida enam ei suuda, ja et üldse elada ei jäksa nii, et ulatagu see talle käsi..."

„Ja Inga?"

„Inga muidugi on püüdnud talle selgeks teha, kui mõttetu on Taevere soov, abielluda

temaga — kohe tahtis abielluda ja kahe nädala jooksul! — sest Inga ei armasta teda. Nõuda aga teiselt midagi, oleks enese liig suureks pidamine, ja ühtlasi ka egoistlik. Sest ka teine vajab võida armastada, ka teine peab valmis olema vastu võtma oma õnne. Aga see ei saa aru. Seisab kindlalt oma armastuse juures. Ei tõuse ka maast, sest tema armastus on kui kalju, vankumatu kui surm... Ja Inga oli lahkund kodust, jätteski Taevere põlvili."

„Kuid teisalt vaadates, on see kurb, on traagika iseenesest. Ja mis algab nüüd Taevere?"

„Taevere elab edasi nagu midagi juhtund poleks. Nii armastada ta juba mitut aastat. Kuid see armuavaldus võis olla esile kutsutud väljaspoolt teda ennast, kas raamatu või mõne sõbra õhutuse järel."

Sähvatas pääst läbi, kas mitte Savila ei kõnelend, mis kuulis kojusõidul.

„Kui kurb on meie elu! Kui halb ja vilets on ta, kui lähemalt vaatad! Küll tahaks näha rõõmsaid, õnnelikke inimesi. Vaadates, paistabki nii. Kuid kui kuulatad, on traagika. Ainult laste silmad on puhtad. Neis kõneleb veel puhas rõõm. Aga ka neid vaadates kurvastub meel: varsti, varsti ei suuda naeratada teie enam nii puhtalt ja kergelt."

„Inga on naiskurat, kes veab sisse igaühe, kes ta lähedusse satub. Ükski seni pole ta võrgust välja pääsend. Ta keeb, ta unistab, ta armastab isegi, kuid sääl juures on külm kui jää. On jää ja ometi põletab. On ilus, ja painab. On nagu karistus, nagu halb saatus, millest ei pääse. Vannud ja nead, kuid miski ei aita. Vihkad, kuid armastad ometi."

Tundsin, kuis hakkasid mu käed värisema ja veri tõusis pähe.

„Ei luba teda teotada... Ei luba ühtki naist teotada oma kuuldes..."

„Näen, et olete mees. Kuid mina mitte. On asju, millest ei saa ma üle..." ja jälle langes kõrgele Kaarveli hääl. Kuulsin ainult ta hääletooni. See oli mahe ja alandlik. See rahustas nagu muusika.

„Olen narr, olen eneseta — vast kunagi mõistate mind.

Kui oleks võimalik pääseda surmast läbi," jätkas Kaarvel. „Tahaks isegi öelda, kui igaüks pühitseks ja lunastaks oma elu surmaga, saaks nii suureks, et sureks vabatahtlikult, ja siis uuesti elaks edasi endisel kujul endise inimesena. Usun, siis oleks igaühe hingest maha pühitud see kõnts, mis sääl liigne, mis teeb inimese naeruväärselt väikeseks. Kuid peab surema vabatahtlikult, oma käe läbi. Peab võitma eneses hirmu surma eest, ja hirmu säälpoolse elu eest. Sel silmapilgul oleksime üliinimesed, oleksime jumalad; kuid jääksime ikkagi inimesteks...

Nüüd teeme kunsti. Aga keegi ei vaja ju seda. On täielised vastolud igal sammul. Kirjutad raamatu, siis võetakse sind vastu mõnitustega. Oled korda saatnud kui kuriteo..."

„Puudub ümbrus, kes kannaks edasi meid. Meie haritlane on samuti noor ja veel tõusik. Kuid ootame..."

„Kui kaua veel?"

„Ei tea..."

Meie vaikisime. Ja miski ses segases ja ärritavas vaikimises rahustas ning lähendas meid ometi. Mis see oli, ei mõistnud me ise.

„Igal rahval on oma jumal, algas Kaarvel, keda kannab ta südames ja kes käib selle ees häda ajal. Meil ei ole veel oma jumalat. Aga ta sünnib, sünnib! Kui mitte täna, siis homme, tunahomme, või järgmisel aastakümnel, keda teenivad ja tunnustavad siis kõik selle ette põlvitades.

„Mõistate, et on igal rahval oma jumal, kes kantakse südameis. See on rahva ürgjõud, mis teeb imetegusid — kogu aeg on avalikukssaamine, mis elab tõekssaamises . See on ilmutus, mis kestab lõpmata. See on iga rahva missioon rahvaste sünni ja surma ringkäigus, inimsoo lunastuse teel.

Seda ilmutust ei märgata, sest ta kestab kogu aeg.

Aga meie jumal on sündind ja elab juba! Teda ei mõisteta veel. Aga ta jõuab üle oma lapseeast. Iseteadvus ilmutub!

Meil on jumal, keda kannab rahvas omas südames veel enese teadmata! Ja kui on vaja, tõuseb jumal tulepostina pilvesse meie rahva ette, et näidata teed selle raske katsumise ajal.

Tuleb aeg, kui meie jumala ette tulevad ja kummarduvad kaugemaid ja lähemaid rahvaid. Ta viib oma rahva võitjate ridadesse, sest meie võidutee ja õitetee on ees. Sest ega ilmaaegu pole kestnud meie kannatus aastasadu. Kuid mitte vereteed mööda ei vii meid meie jumal...

Kas pole teie tähelepannud ta kuultuajaid juba?..."

VII.

Miski raskust, suurt raskust tundsin. Selle all nagu kõikusid jalad kui tänavale jõudsin. Kõndisin, kuid kuhu, ei teadnud ise. Pää oli segi löödud. Miski õudsus asus hinges. Tundsin, et nüüd algab miski segadus, miski allavajumine. Langen ja nõrken. Siin lõppis mõistus ja lõppeb ka jõud. Siis Inga...

Märkan, et mu ees seisab Savila. Vist seisab ta juba ammust ajast. On nagu nõiutud mu pilgust, nagu ohver lõvi ees, kes ei suuda põgeneda. Olen näinud, kuidas konn madu ees seisab. Karjub, väriseb, kuid paigast ei suuda liikuda.

„Teie olete vihane... mu pääle," lausub see viimaks ja taganeb paar sammu. Astun talle järele paar sammu, vastamata.

„See oli niisama. Tahtsin teha teile nalja..." ja jälle taganeb paar sammu Savila.

„See oli halb nali!" ja astun talle järele paar sammu. Savila on näost valge. Ta tõstab parema käe ja näitab üles, kogeledes:

„Kulbin on sääl..."

„Kus?"

„Ülevel sääl, läks suitsu tooma..."

Kulbin tuli välja. Nähtavasti oli ta joobnud. Ta tuli, ulatas naerul käe, lõi paar korda mulle õlale, lausudes:

„Tulge kaasa! Näitan teile nii ilusat naist, kuisugust teie näinud pole ega näegi. Näete, armute. Mul on ilus modell!"

Läksime. Kuid jutt meie vahel ei sobind. Läksime siis vaikides, mööda kesk tänavat kolmekesi kõrvuti.

Ühel kitsal põiktänaval Kulbin pööras sisse hooviväravast meid järel viies. Oli vana ja lagunemas maja. Uks, millele Kulbin koputas, oli nii madal, et vaja oli sissiminnes kummardada, muidu lõid pää vastu ukse piita.

Sisse astudes lõi meile vastu kopitand soojus. Meid laskis sisse vanaldane naine.

„Kas Ida on kodus?" küsis Kulbin.

„On, palume saali." Ja naisterahvas juhatas meid väiksesse kõrvaltuppa, mille seintel rippus vanu odavaid pilte raamide all: kuu tõuseb metsa tagant, hirved vahivad ees; meri peksab vastu ahervarsi. Siis laual kinonäitlejate portreid, põrandal isegi kirjuvärviline vaip.

Vähe aja pärast astus sisse noor, sihvakas naisterahvas. Ta näojume oli tõesti õrn, ta silmad läikisid pehmelt ja olid sügavad. Ta juuksed langesid alla lopsakalt.

„Vabandage, tulime teid vaatama," alustas Kaarvel. „Kuidas elate?"

„Tänan. Kuidas ma elan?" naeratas võluvalt Ida, „patt on kurta ja pole ka ilus. Kuid kiita pole põhjust."

„Näete, minuga kaasas on kunstnikke, kes sooviksid omale modelli eriliseks kompositsiooniks. Kui sobite ja meeldite üksteisele, saaksime kaupa."

Ida heitis küsiva, kartliku pilgu mu pääle. Kuid millegi pärast naeratas siis.

„Loomulik, sooviksime siis teid näha lähemalt, see on alasti. Päälegi on meil vähe aega. Kas võiksime kohe... Ärge häbenege. Meie ees pole teil ju vaja häbeneda. Meie ei vaata teid nii, kui harilikult."

Nagu vähe piineldes ja kõheldes heitis Ida pilgu ühele ja teisele, tõusis üles ja hakkas meie ees end kiirelt riietuma lahti.

Algul langes kleit, siis pluus. Alustalje ei varjand ta rõõsku rindu. Nüüd langes aluspesu. Ta seisis meie ees alasti. Ta pani silmad kinni. Ta ihu oli vähe pruunikas. Oli täius ilu. Oli avatlev kui noor, meest ootav naine. Ta üksikud musklid tõmbusid. Nii seisis ta uimastavalt. Oli mõjuvam kui ükski ilus kreeka jumalanna.

Tõusin ja lahkusin. Seda nähes, ehmatas Ida. Ta arusaamatu pilk saatis mind nagu kurvalt küsides: ei meeldi ma sulle?

Veel raskem oli kui tänavale jõudsin. Otsustasin minna Inga poole.

Mu lasi sisse Linda. Mind nähes naeris ta sõna ütlemata, haaras mu käe ja tõmbas sisse. Inga istus sohval. Ta näis täna erakorraliselt väsind, kuid käe andes naeratades lausus: „Tänan lillede eest."

Ja Linda käis ümber suure lillekorvi, mis alusele asetatud kesktoa täitis.

„Ja kõik on punased! Kui saadaks ka keegi mulle lilli... Pole veel ühtki õit näitelaval saanud! Kuidas ma oleksin õnnelik. Saatke, saatke kord mulle, niisama, mitte mängu eest. Kuid ärge juure lisage, kes saatis. Tean, öö läbi siis arutan, kes need lilled saata võis, kas Inga, isand Naani? Või isegi keegi muu.

Ei, keegi mu ei saada mulle lilli. Kas saadate järgmine kord, kui esinen teatris?"

„Tule laps siia, tule mu juure. Istu nii... Nii oled kena. Kuula ikka oma vanema sõna." Ja Inga, murdes korvist mitu punast õit, põimis need Linda juustesse ja rinnale.

„Olen ma nüüd ilus! Lubage peegel!" Lindale ulatati see. Ja Linda naeris südamlikult ja kaua end peeglis lilletatult nähes.

„Isand Naani, kõnelege ka midagi',' tähendas raskelt Inga. „Teie tulite väljast. Mis uudiseid nägite?"

Korraga tundsin, et ei jäksa kõneleda. Käed hakkasid värisema, ja tunnen, et kahvatun.

„Isand Naani, mis on teiega?!

Nende pilgud seisavad mu pääl. Linda paneb ära peegli ja istub nurka.

„Õudne on," lausun. „Olen nagu miskis võrgus. Jõud ütleb üles, mul on tunne, et langeksid siinsamas kokku."

Inga ohkas. Tõusis, võttis laualt raamatu, istus tagasi sohvale ja hakkas seda lugema. Veel aremaks muutus Linda. Pää hakkab ringi käima. On palav ja külm vaheldamisi.

„On see huvitav raamat?" küsin, omal hääl koriseb.

„Ja, kaunis huvitav. Soovite lugeda."

„Ei tea. Kuid võiksin ette lugeda. Lubate?"

„Palun."

Tundsin, kuidas jõud tõusis. Sammusin üle toa ja võtsin Inga käest raamatu. Ta sõrmeotsad olid palavikus.

„Kui lubate, istun siia. Lähem kuulata."

„Palun."

„Lubage, ma tulen istun teie ette," sähvatas Linda ja tuligi istus meie jalge ette sohvavaibale.

Ma algasin lugemist.

Raamatu mottoks oli: Lumme heidan ma südame, teed mööda viskan ta ette, — ja ikka tuikab ta kevadpäevade palavikus.

„Kord kui meie rahvas aastaid veel ülestähendada ei mõistnud, oli maal suur põud. Vili kõrbes väljadel, loomad nõrkesid metsades janus, ja inimesed hoidsid joogivett kui kallimat vara. Palvetati, kuid see ei aidand. Rahvas kogus kokku, et ühiselt pöörata jumala poole, sest mispärast ei lõpeta ometi see oma karistust veel. Pandi selga leinariided, naer ja rõõm olid ammu kadund. Ja palvete pisaratest võinud oleks joota surevaid rinnalapsi.

Sääl tõusid üles preestrid, kui jumal oma kätt ikka veel muutnud polnud ja teatasid, et vaja on ohvrit tuua. Vaja on puhast ja kallist ohvrit, vaja ohverdada süütut inimverd lepituseks...

See teade pani ehmatama emasid, sest igaüks mõtles oma laste pääle.

Kuid keda ohverdada? — See küsimus oli liig raske preestritel otsustada. Nad tegid üles tulukse ohvrikivile ja palves ootasin mingisugustki märguandmist ülevelt.

Ja ennäe! täieealiseks sirgumas tütarlaps, keda saatis ilupõskeline noormees, tõusis rahva ja preestrite ette ja teatas, et nemad kahakesi tahavad lepitada jumala oma rahvaga; nende veri ja ihu on puutumatud ja puhtad; neid võidaks siis ohverdada.

„Meie armastame üksteist. Ja see armastus on nii suur, et edasielamisel enam hinda pole.

Sest kes armastab õige armastusega, see sureb meelsamini selles omas armastuses, kui valib elu muutlikkude päevade keskele."

Preestrid mõistsid seda kui oodetud jumalate märguandmist, kes saatnud olid armastajapaari, et nende äravalitute vereohvri kaudu lepitatud saaks rahvas jumalaga.

Noormees ja naine riietati valgesse rahva üldise kurva jumalagajätu laulu saatel. Neid talutati siis ohvritule äärde ja pääpreester paljastas terariista.

Seda nähes langes huludes rahvas kummuli. Aga noor neiu haaras oma kallima kaelast. Nad ei tundnud kartust, ei hirmu ega kurbust. Ja kui preester terariistaga nad koos läbipistis, langesid nad suudeldes ja ikka teineteisest kinni hoides maha. Nad maetigi nii koos, naer huulil, läbipistetud mõõk rinnus, mis ühendas nende surnukehad seda kindlamini. Ja siis tundsid kõik, et armastus on jumala meelepärast, sest miski ei suuda nii suurt ohverdada kui tema. Sest armastus on jumal."

Linda nuttis. Ta pani pää Inga põlvedele ja nuuksus. Tundsin enese vastas Inga värisevat keha. Süda peksis. Haarasin ta käe... Ja ta langes üle Linda. Nad nuuksusid mõlemad.

Kui koju jõudsin, paistis tänavale, et mu tuba on valge. Astun sisse. Keegi istub mu laua taga ja loeb oma ette. Loeb nii süvenenult, et ei kuule mu samme. Istun ta kõrval. Siis tõstab see pää.

„Tere."

„Kui kena, et mind vaatama tulid. Mul ongi vaja arsti."

„Pole ammu sind liikumas näind. Oled nagu kadund kuhugi. Tulin siis sind vaatama. Või arsti vaja..."

„Päris tõsiselt."

„Tõsiselt, isegi nii..."

„Kuid sina oled arst, ütle, mis on armastus?"

„Sugupoolte ja õnne mäng."

„Aga kui see muutub kannatuseks, kui ei maga ööseti, kui muljub see sind igal sammul, kui nöörib see kurku, oled mõistuse kaotamas, mis on selles siis õnne mängu?"

„Õnnetu poiss, kahju sinust. Seisid nagu kalju, mäletad kui koos koolis... ka koolipoistel juhtub ja veel kuidas..." Ja Raol hakkas käima toas edasi-tagasi.

„Või oled sisse kukkund. Armastad? On ta kena?"

„Palun, siiski mitte nii elumehelikult."

„Ja ka sina, just sinust ootasin ma, et jääd meheks. Jääd sisemuses kaljuks, mis pakitab võib olla teinekord. Kuid kes jääb ikka võitjaks. Ja ööseti ei maga ka? See on juba halb, väga halb."

„Jõuad oma doktoriväitekirja lõpule?"

„Ja, varsti tuleb kaitsta. Kuid sinu närvid, armatust ei tohi lasta närvidesse. Ajab hulluks viimati."

„Sa hirmutad..."

„Kuid usu, sina ei ole neist, kes mõistuse kaotavad armastuses. Tunnen sind selleks liig kaua."

„Aga siiski, juba kahtlen ma kõiges, mis olen ja mis olnud olen. Kardan, et just mina olen sarnaseist, kes hullumajas lõpetavad, kui midagi algavad."

„Palun, kõneled rumalusi. Kuid närvide vastu, see on, armastuse vastu ma võiks midagi kirjutada. Luba paberit... Kuid kõige parem, võta naine. Abiellu! Siis on kõik möödas."

„Luba, et ma naeran. Arst kirjutab armastuse vastu rohtu. Oleme siis juba nii kaugele jõudnud?"

„Siiski, vast kord jõuame ka nii kaugele. Arstime ka armastuse haigeid."

„Siis, usun, elab maailmas küll kõige jõuetum ja vaimuvaesem inimpõlv."

„Kuid ta oleks terve!"

„Kõige tervem on idioot, sest ta on juba niivõrra terve, et idioodiks muutub."

„Sest ei saa ma aru."

„Inimsugu, kui teeb ta uusi võite, teeb selle tihtigi mõttetuste ja meeletuste kaudu, läbi kannatuste. Verd nõutakse! Sõjad, revolutsioonid, mässud — see on inimsoo kannatuste tee, kuid selle kaudu jõuab ta tigusammul edasi. Vahest langeb isegi tagasi, kuid järgneb uus hüpe. Ja iga liigutus ta kehas on valus, nõuab ohvreid. Kogu aeg ehitame, ja kui see ehitatud, ehitajate silma all ta purustame. Sest kõik, mis üle elab oma ehitusaja, muutub edasimineku takistuseks. Selle pärast ehitataks, ainult ehitatakse kogu aeg, sest selles on elu ja liikumine. Ehitamine on saabumine. Inimsugu oma rännakul ei jõua kunagi seisu silmapilgule. See oleks üldine surm. Ta liigub edasi ja liikudes kogu aeg ehitab. Ja mis valmis saab, lööb puruks, sest ta viibib liikumisel, ja ühel kohal püsiv ehitus takistaks seda. Selle pärast on vaja sõdasid, revolutsioone ja mässe... Nad on kõik selle ürgse inimsoo liikumise teenistuses."

Perenaine tõi sisse teed ja me hakkasime koos jooma.

VIII.

Oli Kaarveli esinemisõhtu. Ta ei esinend küll omaette kontserdiga, vaid solistina viiulil sümfoonia orkestris ühes raskemas palas. Ja selles vääriliselt esinemine annaks talle tunnustuse ja arvustuse kaudu ka populaarsuse.

Meist olid ilmund kõik. Varem kokkusaades, võtsime ühte ritta piletid. Nii Inga kui Linda olid täna eriliselt lõbusad. Nad olid ostnud lilli, ja teadsid, et need teenija poolt Kaarveli esinemise lõpul sellele kätte toimetatakse. Kuid vähe kartsime siiski seltsimehe eest, sest saali kogus nõudlik kontsertpuublik.

Kontsert algas. Linda kuulas muusikat omase innuga. Ja tõepoolest, muusika tiivustab kujutusvõime. Kõik meie rändasime mööda kaugeid maid, kord ratsa, kord paatides uneleval ojal. Siis heitlesime ürgmetsades, nii kuidas muusika meile seda suggereeris.

Alles teisel poolajal esines Kaarvel ja kogu selles osas. Kaarvel ilmus rahva ette ja kummardus. Linda hüppas toolilt ja plaksutas. Kuid kui mäng algas, lasi pää alla ja surus kõrvad käte vahele, nagu kartes, et Kaarvel mängu asemel jumal teab mis teeb.

Kuid Kaarvel mängis. Algas täiesti rahulikult ja selle meelekindluse hoidis ta lõpuni. Ta viiul tinises seda mõjuvamalt ja valdava-

malt, et nägime teda suure rahva ees, kus juures orkester teda saatis.

Kui ta lõpetas, kuuldus käteplagin mitmetelt pinkidelt. Talle ulatati kaks kimbukest elavaid lilli. Kaarvel kummardus vähe kohmakalt ja lahkus lavalt.

Nii ei võetud teda vastu tormiliselt, kuid ei kukutatud ka läbi rahva poolt. Olime ta eduga täiesti rahul.

Kui kontsert lõppis, ilmus meie juure Kaarvel. Soovisime talle õnne. Kuid ta tänas preilisid lillede eest ja millegi pärast tundus, et tujus pole.

Sarnast sündmust otsustati koos pühitseda. Kõrtsi aga enam sisse ei pääsend ja paremat meie välja ei mõelnud kus koosviibida võiks. Siis jätsime selle jägrmise õhtu pääle. Lubasime kohata „Hilisese külalises".

Panime riidesse. Olime minekul, kui Kaarvel pöördus imelikult kõrgel ja mahedal toonil Inga poole:

„Tunnete mulle kaasa?"

„Tunnen, soovin südamest õnne!"

„Meeldis mu mäng?"

„Tõsiselt hästi."

„Kas ei võiks teie minu poole tulla... täna veel... Täna tahaksin mängida ja nii, kuidas hulk kuulda ei saa. Tahaksin mängida oma hinge..."

„Teie peate seda just publikumile mängima."

„Ei, hing jääb mulle enesele. Palun kaasa teid, teie ei kahetseks seda..."

„On hilja. Täna mitte. Teine kord."

„Teine kord on ehk hilja," vastas Kaarvel.

„Homme siis..."

Meie olime väljas jumalaga jätnud teistega, saatsin ma koju Inga ja Linda.

Istusin õhtut sööma, kui mu ukse pihta koputatakse. Sisse tormab Savila.

„Teie pole veel läinud ‚Hilisesse külalisse'. Seda parem. Kaarvel on enese maha lasknud... Praegu tulen säält. Jooksen teatama nüüd politseisse," ja nende sõnadega oli ta kadund. See teade pani jahmatama. Alles eelmine õhtu esineb inime kontserdiga, selle puhuks määratakse ühine õhtusöök või oleng. Ja just selle eel laseb ta enese maha! Mida enam selle mõtte juures peatasin, seda rabavamalt hakkas see mõjuma. Riietun, et minna sündmuskohale. Teel pööran sisse Inga poole. See teab juba ja on väljamineku-valmis, kaasa tuli ka Linda. Ja kõiki meid piinas mõte, mis võis olla Kaarveli surma põhjuseks. Ja kas lasi ta üldse ise enese maha?

Varsti jõudsime kohale. Meid lasi sisse ohates keskealine naine ja pühkis silmi. Kui Kaarveli tuba palusime näidata, jäi ta meie otsa vahtima.

„Teie teate siis juba. Sellest pole poolt tundigi tagasi. Jah, nii on ta..." Siis läks ta ees ja avas ukse.

Olime Kaarveli toas. Ta lamas poolküllekile põrandal, rinnal riided alles tarretuva verega koos. Maas ta ees punane loik. Ise on näost valge, õigem sinikas kollane. Silmad on poolavat ja õudselt eluta. Ta kõrval on revolver.

Ringi tuba mööda pilgu heites, mõjus ses võrratu vähenõudlikus ja lihtsus. Voodi, laud, kolm tooli, laual viiul ja see oli kõik. See oli

kunstnikutuba, kus kõike omale ainult kujutetakse, kus fantaasia lend seda kaugem ja ilusam.

Linda, nähes nüüd et tõepoolest Kaarvel surnud, lahkus sest toast ja hakkas koridoris suure häälega nutma. Mida leinas ta ses noormehes? Kas selle kibedat otsekohesust, või isegi ülekohut enese vastu?

Varsti olid politseinikud ja arst kohal. Kaarveli laip tõsteti voodisse. Kuid enam polnudki ta sünge. Magama uinununa näis ta, kes väsind, väga väsind on.

Politsei ei leidnud mingit välist muhajäetud tunnismärki, ega kirja, et Kaarvel vabasurmas lahkund. See mähkis lahkunu isesugusse salapärasesse loori.

Olles tagasitulekul, peatas meid nähtavasti Kaarveli perenaine ja päris, kas meie pole ta omakstest.

„Tahaksin midagi nii kõnelda..."

„Mida siis?"

„Ei, see on kaunis meie oma asi."

Seda päältkuuldes haaras sõnast politseinik:

„Mida tahate teie rääkida?"

„Ei, see on kaunis meie oma asi."

„Mis oma asi teil surnuga on? Kõnelege, muidu võtame teid kaasa jaoskonda."

„Noorhärra, näete, jättis üüri maksmata, juba mõnda kuud..."

„Surnu käest teie muidugi enam ei saa," pööras ümber politseinik.

„Ja, oh, surnu on surnu... Kes seda arvata võis... Noor inimene, eks temale olnud ruumi elada. Aga see uus aeg... oh, oh. Issand Ju-

mal küll... halasta meie patuste pääle... Ikka ohkas perenaine ja vajus tätsates oma tuppa.

Tulime ära. Oli sünge meeleolu kõigil. Jõudes Inga ukse ette, ulatas see käe:

„Täna ei kutsu ma teid sisse...“

„Ei olnud mõelnud seda. Kuid... kas usute, et Kaarvel ise maha enese lasi?“

„Usun.“

„Kas kohtasite temaga täna?“

Inga vaikis, siis lausus:

„Nägin läbi akna...“

„Ta käis teie akende taga?...“

„Arvan, võib olla läks siit mööda...“ ja Inga tõmbas enese järel ukse raskelt kinni.

Politseilik ja arstlik juurdlus ei toonud täit selgust. Kõik seisid mingisuguse saladuse ees. Seda aimati, kuid sellesse tungida ei suudetud.

Levines kuuldus, et Kaarvel, meie noor viiulikunstnik, enese maha lasknud on pääle seda, kui kontserdil läbi kukkus. See polnud ju õige. Ja arvustus, mis oma ilmumisel nähtavasti informeeritud oli debütandi traagilisest lõpust, mäletas teda algusest lõpuni kiitvalt. Ta avaldand suggestiivse mulje: temast oleks võinud kujuneda kord meie tugevam viiulikunstnik; ta toonis ei olla puudund hing, mis nii haruldane noorte juures. Ja kahjatsuse ja leinaga on sunnitud nad vastu võtma kurva teate, vara varisend hingekangelase surmasõnumi.

Politseil tekkis kahtlus, kas on siin üldse küsimus vabasurmast? Savila, kes surmasõnumiga ringi jooksis enne kui tapetu külmaks jäänud oli, võeti jaoskonda kaasa ja kuuldavasti

oli peetud teda sääl päev ja öö. Kuid siis vabastati ta. Ja see oli kõik!

Kurva sõnumi saades, sõitis kohe siia Kaarveli isa, kes pidas siit eemal metsataguses väikest talukest. Kolme päeva pärast kanti Kaarveli surnukeha siia mulda. Isa soovida küll teda kodumulda viia, kuid raudtee vedu olla liialt kallis temale tasuda.

Ja mõnikümmend matuselist, endiseid Kaarveli koolivendi, eeskätt konservatooriumi õpilasi — need olid surnukirstu saatjad. Oli õhtu eel. Puusärk avati silmapilguks surnuaial. Järgnes matusetalitus. Ja vaikse laulu saatel lasti Kaarvel mulda. Teda polnud enam. Teda ei kuulnud me enam. Ta mäng lõppis just sel silmapilgul, kui algas.

Mis teadsime meie ta elust? Kuidas pääsnud oli ta siiamaale? Teadsime ainult, et tal üür jäi perenaisele maksta ja et isa ei suutnud ta surnukeha kodumulda viia.

Õrn unenägu polnud teda kannud.

Ta kalmuküngas kasvis. Ta jäeti ristita. Võib olla, kunagi tulevikus toob isa talle selle maalt... nagu metsatagusest oli ta ise pärit.

Ta haua üle asetati lilli. Aga need hakkasid juba närtsima. Oli valus jätta Kaarveli siia, kuid ta jäi.

Ja kui teie surnuaiale lähete ja leiate ristita haua, siis teadke, see on Kaarveli oma. Ka tema püüdis kord edasi, otsis oma ja rahva jumalat, nägi ees kõikidele ilusamat elu. Kuid oma missioni algul langes kokku, murdus. Teie, noored sõbrad, mälestage oma noort kaasvõitlejat! Teised unustavad ta homme. Mälestage omi kaotusi, omi ohvreid võitlejate ridadest! Kui vähe on äravalituid...

Otsustasime, nii palju kui meid oli, kellega Kaarvel liikus, täna pidada koos ta matuseid. Otsustasime minna kõrtsi „Hiline külaline“, kus pühitsema pidime Kaarveli esimest võitu, esimest esinemist rahva ees. Kuid võidu asemel pühitseme ta surma.

Rahvast kogus. Naisorkester mängis. Laudade vahel tantsiti. Mängiti eelmisel korral kuuldud bostoni: õnne ja õnnetuse valssi.

Tõstsime klaasid Kaarveli kontserdi ja surma mälestusele.

„Nii imelik,“ algas Inga, „hakkad juba midagi suutma, juba võidaks sind võtta tõsiselt, võid ise tagasi vaadata, et raskem teest on möödas, — ja sääl... sääl kaod...

Millest on see, et tihti just need, kes üle tõusevad kuidagi teistest, kes elama peaksid — et just need varisevad maha? Kui palju noori ei kao nii! Ja varisevad veel, sest miski ei hoia neid, miski ei ole neile toeks.

Nad tõusevad üle teistest, jäävad seega üksi. Ja üksi on raske seista. Meil pole veel nii tihe kultuur, mis iseenesest siia peatumajäänu edasi viiks.

Vanade ümber seisab oreool, kuigi nad endid juba üle eland on. Aga see oreool kannab neid. Rahvas näeb seda ja usub. Kuid neilt pole loota enam meie uuele päevale, mis tuleb ja mille kuulutajad olema peaksime meie. Vanad võiksid surra. Siis hakatakse ehk ennem nägema noori, sest nendega algab uus ajajärk, algab tõeline meie algus. Kõik eelmine on juba üleelatud, on rahva hingele võõras. On võõraste kultuuride jäänus...“

„Ärme nukrutseme haudade juures. Selleks pole aega. Meilt nõutakse muud. Joome surnute terviseks! Joome Kaarveli terviseks! Kahju, et ta sääl meile vastu juua ei saa.

Surm neile, kes surema peavad! Aitame takke, kes selle väärivad. Ja elu neile, kes tõusevad, nagu haljendav rukkiväli. Tee vabaks! Teritage sõjariistu. Vanduge haudade ees, et võitlete hääd võitlust! Vanduge sõprade surnukehade ja vere üle, et te oma sõjariistad paljastate tõe nimel ja võitlusse asute igale poole. Sest vili on küps aga lõikajaid vähe!"

Savila deklameeris.

„Sa läksid, nagu minnakse siit,
Nagu mindud on aastasadu.
Ei täis veel saa surnuteliit
Ja igale lauldaks kord lahkumisviit,
Mis kostab ja kestab aastasadu.

„Inga, tead mis, lähme kanname ette ühe Kaarveli kompositsiooni. Sina saadad ja ma laulan. Mäletad... Täna on ju ükskõik, mis meist arvatakse. Las rahvas arvab, et oleme joobnud," tegi ettepaneku Linda.

Inga jäi mõttesse.

„Siiski, kas maksaks seda. Mitte meie pole tähtis, aga Kaarveli..."

„Aga just sellepärast..."

„Tema matustel... loomulik, peaksime teda mälestama ta meile jäetud mälestuste kaudu. Lähme! Orkestril on praegu vaheaeg. Savila, minge kõnelege kokku, kas võime..."

Savila tõusis, käis orkestris ja kõneles kelneritega. Paar orkestriliiget lahkusid saalist. Savila tuli tagasi ja teatas et võib.

Inga ja Linda läksid. Inga jõudis lüüa mõned akordid, kui algas Linda:

Kui lähen ma,
Jääb süda teiega
Mu süda puna-valge lill,
Roos koltund rinnal ärevil.
Kui lähen ma,
Jääb süda teiega
Ja puna-valge lilliga
Teist unistan, kas mälestad mind sa?
Kui lähen ma,
Jääb süda teiega..."

Kogu publiku tähelepanu pöördus esinejate pääle. Kuigi ei taiband nad, mis see tähendama pidi, aga seda vaevalt keegi eneses küsis, esinemist võeti kui ekstravagantsust. Ja Linda laulis täna haruldase hääleilu ja hingelise andumusega. Kui nad lõpetasid, karjus kogu saal: bravoo, bravoo! Meie hõiskasime: Elagu Kaarvel! Ja kas oletades, et julge laulja publikumi seast Kaarvel olla võiks, tõusid üles saalis kõik kavalerid ja klaase üles tõstes, kajas üldine: Elagu Kaarvel!

Tulles lauda tagasi, olid Linda silmad pisarais.

„Kaarvelil oli annet. Kuulete!" vaatas Inga nagu näidates ringi.

„Ta muusika mõjus." Ringi aga pöördusid pilgud meie laua poole, kuuldus hüüde: laulge veel!

Kuid meie tõusime üles ja lahkusime kõrtsist.

„Võin ma teid saata?" küsin Ingalt.

„Ei. Meie läheme Lindaga kahekesi," sain vastuse.

„Vabandage, kuid ma ei mõista..."

„Ma ei soovi, et mind saadetakse. Olen halb naine. Saate aru."

Jään kurvalt kõrtsi ette seisatama.

Inga haarab Lindal käe alt. Kuulen, mulle öeldakse: hääd ööd.

Linda pöörab ümber paar korda, kuid nad lähevad. Noormehed kergitavad mulle mütse. Kulbin tõttab neile järele. Ja nagu mind kartes, hiilib must mööda eemalt Savila.

Seisan ikka siin. Kulbin käib juba preilide kõrval. Algul Linda, siis Inga poolel. Linda kõrvale asub Savila. Ikka toetavad preilid ükstеist vastamisi.

Sääl võtab korraga Kulbin Inga käe alt. Olen kindel, et ta käsi järgmisel silmapilgul ära langeb või selleks sunnitakse. Kuid... nad kõnnivad edasi. Kulbin hoiab Inga käe alt ja Savila käib teinepool. Neile järel sammub vaikiv Taevere.

On siis minu laul möödas?..

„Hilisest külalisest" tulid välja kaks daami. Mööda minnes minust, seisatasid nad, nagu oleksin oodand neid. Siis astusid nad lähemale ja teine hakkas laulma:

Mu kallim, keda näen ma?
Sa tagasi! Kui arvasin
Et torm su kaugel uinutand...
Mu kallim, oo mu liilia...

Sammusin edasi. Mu daamid tulid ühes.

Miks keeldus Inga minu saatest. Ja miks just täna, Kaarveli matuse päeval? Kas ehk on

mingi side siin... Kaarvel käis enne oma lõppu viimasena Inga akende all... Kuid ehk käis ka sees... Miks Inga ei vastand mu küsimise pääle kindlalt? Ehk vastupidiselt, oli Inga tema pool? Kuis teadis ta enne kui sinna jõudsin, et Kulbin on mahalastud?

Jõudsime päätänavale. Nähes, et ma oma daamidega üldse ei kõnele ja üldse ei märka, käivad nad minuga kaasas või mitte, püüavad nad minuga kõnelda või mitte, lahkusid nad siin minust, vabandades.

On siis minu laul lõppend?.. Või on Kulbin tõusnud võistlejaks...

IX.

Mõne päeva pärast teen visiidi Ingale. Ta võtab mu vastu häätahtlikkusega, kuid ometi viisakusega. See piinas mind. Püüdsin olla koduselt lihtne, kuid see mõjus familjaarselt. Ja jälle jäin ma istuma, mis oli piinlik. Miski tehtud toon asus meie vahele. Tundsin seda kohe, kuid ei saanud sellest üle ise.

Kõnelen siis, et kas võiksime siis kuhugi minna, kontserdile, teatri või nii.

„Täna õhtu kahjuks mitte. Olen ära luband selle."

„Äraluband!" lõikub läbi meelekohtade.

„Kuid võiks ju homme. Aga veel parem kui tunahomme. Siis olen ma täiesti vaba."

„Kas ehk ka homne õhtu ei ole siis äralubatud", sähvab mõte, kuid ma ei julge seda avaldada.

„Võib olla, on teil siis praegu kiire? Viidan teie aega, kui teil aega pole..."

„Palun, veel küll mitte," saan vastuseks. Aga varsti segaksin — lõikab ihhu.

„Siis ülehomme."

Tõusen, vabandan ja lahkun.

Saades koju, laskun sohvale ja silmad vajuvad kinni. Olen väsind, kuid ometi erkvel. Miski rammestus, miski keemine on kusalgi.

Mulle koputatakse.

„Palun sisse". Oma üllatuseks näen, et sisse astub Kulbin.

„Tere õhtust. Vabandage, et tülitan. Olin siit minemas mööda. Mõtlesin siis... kuigi asja polnud."

„Palun, palun. Istuge!"

„Kena, rahulik on siin. See mulle meeldib — nagu omale kõneleb Kulbin — siin võib tööd teha. Kuid, oma vahel olles, ütelge, mille kallal teie töötate?" pöörab ta otsekohe minu poole. „On võimata, et teie millegi kallal ei töötaks, see on võimata! Kui mina, nagu ma olen, teen kunsti, kui Taevere maalib, kui Inga musitseeerib, Linda teeb teatrit — ja teie, kes teie meist kõigist kõrgemal asute, teie töötate ka millegi kallal.. ."

„Otsekohene olles, nii oma vahel, ma ei tööta praegu millegi kallal," vastan.

„Aga see on võimata, see on võimata!"

„See on nii."

Kulbin vaikis kauaks ajaks.

„Ei mõista seda. Kuid võimalik, et ma kõike üldse mõista ei suuda. Vast on siis ka siin minule mõistatus. Ja... mõistatuslik vähe küll. Hää küll, teie peate mind alaväärtuslikuks, tean seda ütlemata. Olen mõistnud seda. Olgu, ma võin ka see olla, kuid vähe eksite teie siiski. Silmapilkudel võiksite teie mind võtta tõsisemalt. Ma võiksin saada teile isegi hädaohtlikuks..."

„Isand Kulbin, teie räägite asjust, mis siiski mulle väga kauged ja neid kuulata on mul kaunis võõrastav."

„Väga kauged, kuid teie olete neist ometi mõelnud. Ometi olete teie minu üle teinud

otsuse... Ja just nii nagu kõnelesin. Olge otsekohene."

„Võib olla on teil siin õigus."

„Näete siis!" sattus hoogu Kulbin, „teie pidasite mind rumalamaks kui ma olen. Ei saa salata, et ma teie ees mõned narrused olen korraldand, kas või see modelli näitamine. Oli rumal minust... Kuid ma proovisin teid..."

„Kuidas nii?"

„Ja! Ma proovisin teid. Ma tahan teada, kes teie olete? Teie olete mõistatus. Tungite meie hulka, kes meie juba aastaid kokku kasvand. Teil õnnestab see esimesel päeval. Meie oleme läheneda püüdnud preili Ingale, oleme aastaid selleks kulutand, oleme välja mõelnud kõiksugu trikke, oleme kulutand endi energiat, oleme kokku langend aga nagu nartsud — ja teie tulete ja samal päeval olete Ingale lähemal kui meie! Mis kõige õudsem, teie ei kõnelegi. Teil on ees kõikmõistja mask, — kuid, vabandust, tekib soov see teie eest maha tõmmata! Asetada teid teistega ühele astmele, teid kaasa tõmmata üldsusse."

„Kas meelega või kogemata, kuid teie kõnelete mulle meelitusi, mis on kenamad kui kunagi kuuldud või juletud oodata."

Kulbin tõmbas taskust suitsu ja süütas põlema.

„Uskusin, et teid haavata suudan, kuid teie võtate neid kui meelitusi. Aga see ärritab ju."

„Kuid ütelge siis, mis võin ma teie kasuks teha?"

Kulbini huuled tõmbusid kokku ja muige näol, lausus ta:

„Teie olete... teate mis... teie olete..."

„Noh!"

„Teie olete!"

„Ütelge juba! Või..." Tõusen püsti.

„Ärge ärrituge..." muigab edasi Kulbin, „mul pole teile midagi öelda. Seda tahtsin öelda.

„Teie kardate."

„Teie toas loomulikult."

„Ja teie arvate, et mina omas toas talitseksin teisiti kui mujal?"

„Ei, mitte seda, see tuli kogemata... Kui lubate, ma joonistan teid. Mul on blokk ühes, lubate?"

„Vajate seda millegikski? Nii grafoloogiliste, või kuidas neid nimetakse, uurimusteks minu üle, siis palun. Olete minust nagu näha huvitatud."

„Teie umbusaldate mind juba liialt. Joonistus jääb siia.

Teie kõnelesite, mäletate, kunagi kaunis eitavalt maalist, või meie moodsast maalist."

„Kõnelesin ma seda? Kahtlen."

„Õigus jah. Teie kõnelesite selle enamast osast, sest ainult tunnustatavad erandid jätsite."

„Võis ehk olla nii."

„Kas ei peaks teie tutvunema just lähemalt kunstiloominguga. Siis hakkaksite mõistma, et polegi nii lihtne see küsimus ja ei maksa nii kergel käel otsusi teha. Ka siin elatakse ja luuakse. Ja eriti praegusel ajal, kus sääremarjade jõu demontsreerijaid veetakse lenduritel, saadetakse autodega; neid vaatama tormavad kümned tuhanded, neid nagu vürste võetakse vastu auavaldustega. Ja ometi on sääremarjade näitaja spordi staadionil odav tsirkuse kloun. Hobune

jookseb temast ikka ette, mis aitab siis ta vastupidavus? Mitte säärtest ei kasva kultuur, vaid ajust."

„Kõik see on ju õige. Kuid mis puutub maali, kas ei ole see kujunemas maitse ja ilu asjaks? Ja ainult iluasja ma ei suuda hinnata. Juba vajatakse rohkem. Inimeste hing nälgib. Seda ei saa petta. See vajab ja otsib lohutust kunstist."

„Olge lahke, siin on skits."

„Juba valmis. Ja isegi täiesti sarnane! Vabandage, kuid praegu pole see ju alati tahetav. Kahju, et mul pole teile midagi pakkuda."

„Tänan. Kuid võiksin teid paluda, astuge minu ateljeesse. Sääl kõneleme edasi. Olen luband kuhugi veel minna."

Kulbin tõusis ja läks.

Hiljem tuli minna mul posti pääle. Teel märkan, mu ees lähevad Inga, Kulbin ja Taevere. Oli siis see Inga ja Kulbini lubatud kohtamine? Sähvas peas. Loomulikult, see pidi olema nii.

Pööran teise uulitsasse, et mitte neid jälgida. Kuid nägemine neid koos mõjus väga ootamatuna ja ma eksisin sõna otsekoheses mõttes kuhugi põikuulitsasse. Isegi nii, et sunnitud olin küsima teed.

Tulin tagasi koju. Kuid südame pääl kipitas miski. Ei püsind toas. Mõelsin uuesti minna posti pääle. Kuid millegi salasunnil pöörasin sisse „Hilisesse külalisse" . Valisin enesele pimedamasse nurka varjatud laua.

Muusika algas. Inga ja Kulbin tantsisid kesk põrandat. Nad hoidsid üksteisest, mulle näis, eriliselt kirgliselt. Lauas istus Taevere. See nukker pajats, järeljooksik, armastuse vari,

märter. Aga miks mitte märter? Märter, kelle martüürium on ühtlasi ka komöödia. Elu naerab meie üle. Saadab välja idiooote ja kääbuseid. Neid vaadates tõsistume meie, kuid nad ise on rõõmsad. Neile paistab meie traagika komöödiana.

Algas uus muusikapala. Jälle läksid tantsima Inga ja Kulbin. Mu kõrvallauas istusid kaks daami. Nad näisid tuttavatena. Kusalgi olin kindlasti neid näinud. Nad naeratasid mulle. Palusin nad oma lauda. Need olid samad daamid, kes mõne päeva eest mind siit ära saatsid.

„Mida soovite?"

„Konjakit. Võib ka likööri."

Tellisin neile konjakit ja likööri.

„Tantsite teie?" küsis üks neist ja hakkas mu ees end puuderdama, siis värvis ka üle oma huuled.

„Ei."

„Kahju. Tahaksin tantsida, tahaksin väga tantsida."

„Jooge, palun." Nad jõid. Nad muutusid rõõmsaiks. Naersid vastamisi, naersid ka mulle ja minu eest.

„Kas olete õnnelikud?"

„Praegu küll, kui pääs nii kiigub. Imeliselt hää on."

„Tellin ma veel?" küsin.

„Kui teie nii helde olete. Aga meie võiksime üles minna. Sääl jooksime edasi. On nii kodusem."

„Mis sääl on?"

„Kabinetid."

„Kui soovite, minge. Ma olen siin."

„Kas ootate kedagi?"

„Ei, vaatan kedagi."

„Rumalus. Ärge kedagi vaadake eemalt. Eemalt paistab kõik ilusana, jumal kui ilusana paistab teinekord... Aga lähed juure, on kõik rikutud. Ja üldse ei maksa vaadata eemalt. Kõik, mis olemas, on lähedal. Eemal on udusus," filosofeeris mulle daam, kelle elukutses ma ei kahelnud.

Maksin arve. Tõusin ja jätsin nad jooma. Võib olla leidsid omale hiljem külalisi, keda nad otsima tulid.

Märkamatu lahkusin kõrtsist.

Nüüd näis kõik mulle palju selgem. Nagu kivi langes südamesse, nagu jäätis algas kusalgi. Ma naersin, kuid see oli nutu naer. Ma laulsin, kuid see oli kisendus maa ja taeva vahel. Ma liikusin vaevalt edasi, kuid see oli lennuki kiirusega rutt siit ära.

„Mis mõistan mina, kuidas viib elutee? Mis mõistan mina, mis keegi on? Mis mõistan mina, kui keegi tuleb vastu, vaadates sulle otsa, mida vajab ta, mis valutab temal?

Kes mõistaks kõike?

Aga kõik sammuvad edasi. Kõik katavad kinni, mis neil kanda on. Ainult pimedus üle inimpääde ja pimeduse all hoigeid. Kuid kes tohib ohata kõvasti? Kes asetab end kõikidele näha, kõikide naerda ja pilgata?

Ja mis teame meie, mis kellelegi parem, mida ta soovib? Samuti, kui tihti ei tea meie ise, mis meie valu põhjuseks.

Kuigi võis olla hilja, kuid mitte veel päris hilja, koputasin Raoli ukse pihta. Kergel sammul tuli keegi vastu. Raolil on vist juba perenaine kodus, mõtlen.

Uks läks lahti ja Raol ise, kaua tunnistades mind pimedas, lõpuks äratundes, haaras mu varukast ja ühel hoobil olin ta toas.

„Mis uudiseid sa tood veel nii hilja?“ küsib.

„Peab siis alati uudistega...“

„Kuid luba, seda võiksin vabalt oletada. Ei näita enam end kunagi mulle, kui varem nägime igapäev üksteist ja korraga hilja öösi.“

„Pole kaugeltki hilja öösi. Igal pool aknad valged. Pean ma siis ju nii viisakalt sinuga ümber käima. Õigus, varsti oled sa ju doktor, loomulikult ei ole siis kohane enam nii hilja sisse tungida.“

„Sarnane jutt, palun, siiski jätta. Kuid kuidas sa elad viimasel ajal? Mis teeb su armastatu?“

„Minu armastatu? — Kõige kenam naine. Kui näed teda, armud. Usu mind.“

„Usun, usun ja sinu armastus? Oled õnnelik?“

„Õnnelik? Üliõnnelik!“

„Kunas nägid teda? Ära usu, praegusaja naised flirdivad paljudega. Vajavad nagu miskis haiguses, et neid ümbritseksid armastajad. Nii mitut armastajat vajavad ühel ajal. Naine on sarnane praegu. Neil puudub moraalne südametunnistus üldse. Vististi on nendega kord halvasti ümber käidud. Järelsõdade produkt. On niger, kuid selle eest hädaohtlik.“

„Naine on madu, tahtsid öelda?“

„Mitte seda, kuid kuidas elab su unistus? Kunas nägid teda?“

„Täna õhtul. Tulen ta juurest.“

„Siis saan aru, miks oled täna õhtul õnnelik, miks tulid viimati ka mind vaatama. Kuid, vaata ette, homme on tal keegi teine."

„Vale, ei ole teist. Olen ainumas, oleme üksteise..."

„Siis nii kaugel. Ai, ai... Teed pulmad? Oh!"

„Kõneled rumalusi. Naist, keda armastatakse, seda ei võeta mitte alati naiseks. Võetakse teine, keda ei armastata."

„Ei mõista sind täna. Oled tõepoolest üliõnnelik."

„Aga tead, nüüd paned mu magama. Ei taha koju minna."

„Palun, oled varemgi siin magand. Mu voodi on su käsutusis. Ma võin ise minna kliinikusse..."

„Meie magame ühes toas, saad aru, Raol!"

„Mõistan, kuid ei mõista. On sul midagi veel kõnelda ehk..."

„Mitte kui midagi. Tahan magada. Ja sina kui arst viibid samas toas. Magame seltsis, saad aru. Kuid usu, ma olen väsind. Kui lubad, riietun kohe."

„Palun, palun."

„Ja nüüd lähen sinu voodisse. Sa ise heidad sohvale. Mahud sinna?"

„Mahun, küll ma juba omale voodi korraldan."

„Kuid muu seas, peab su tekk ka soojust."

„Peab, kuid tuba on ju niigi palav."

„Ja kui ma magama jään, sa vaata hästi, kuidas mu magamine ja uni on. Sa ei saa aru? Vaata või, katsu mu pulssi ja nii edasi. Ehk olen ma haige või nii. Kui ma magan, siis vaata... Saad lõpuks aru?..."

X.

Määratud päeva määratud õhtul riietun, et Inga juure minna. Ja imelik, esimest korda juurdlen, kuidas riietuda. Tunnen, et see on nõrkus, et on edevus, päälegi naeruväärne mehe juures. Kuid riietumise juures veetsin ma täna kindlasti samapalju aega kui moodne daam. Ja kui ma tänaval olin, tundsin, nagu peaks täna midagi sündima. Kas murduma, purustama kõik, või... Värinad kandusid aegaajalt veres. Kas tõuseb täna küsimus: olla või mitte? Siiski, mitte nii traagiliselt.

Inga, riietund täna eriti värviküllaselt, võttis mu uksel vastu. Mu tervitust vastuvõttes, aimasin ta hääles värinat.

Sohval, jalad risti all, istus Linda. Mind nähes ta rõõmust naeratav nägu muutis korraga toa mulle koduseks ja soojaks.

„Istuge siia," pöördus ta mu poole, „olen teist kogu aeg mõelnud. Tahaksin teid tihem näha..." Istusin ta kõrvale.

Teinepoole Lindat asus Inga.

„Kuidas olete eland need kaks päeva?" küsib minult. „Minul on olnud nii palju juhtumusi. Aga rumalustest ei ole ilus kõnelda."

„Tänan, mitte just kõige paremini."

„Miks siis?"

„Ei tea. Või on see nii naljakas, et teada ise ei taha."

„Teie tõepoolest näite juba lahjem. Kannatate?"

„Jätaksime minu," tunnen, et olen valge näost. „Vahest juhtub, kuid kõik läheb mööda."

„Teate mis, ma vähe kardan teie eest," jätkab Inga.

„Minu?"

„Ja. Mulle tuleb ette, et kui teie armute kord, siis armute põhjalikult, ja lõpulikult. Teie ei elaks üle selle lõppu, mis paratamatu."

„Miks pärast on armastusel lõpp paratamatu?" küsib Linda.

„Miks pärast? Ei tea. Kuid nii on, või vähemalt minu juures nii. Puudub usaldus ühegi inimese vastu. Tõuseb esile vastikus mõeldes, kui peaksid jääma ühe tunde pääle seisma. See suleks arenemise. Tooks teatavas mõttes su liig alla. Või eksin ma? Ei tea."

„Selle vastu usun mina," surus Linda pää Inga najale, „et leides omale igatsetava, oma armsama, tõuseks nii kõrgele, kõrgele... Alles siis saaks selleks, kes oled. Armastus teeks tugevaks. Kui palju on suudetud ja suudetakse ohverdada sellele! Ei, armastus on püha, on suur ja ilus! Ainult, meie ei oska armastada. Meie jõuame kohe mujale..."

„Juba nii noorelt, Linda."

„Kas ka teie heidate mulle ette?" pöördub ta minu poole. „Ei, teie ei heida mulle ette. Teie mõistate mu elu, mu saatuse. Tean, et peaksin olema teisiti, kuid ma ei jäksa.

Teate mis — ärge pahandage, lubage, et teie ei pahanda..."

„Luban, luban."

„Mina armastan teid. Tundsin seda, kui lugesite ette..."

„Armastate mind?" ehmatan.

„Kuid mitte nii. Armastan teistmoodi armastusega. Austan teid palju, kuid see on enam kui austus. Kuis tahaksin, et oleksite mulle vend... Oleksite mulle suur vend, kelle pääle oleksin endamisi uhke. Mõte teist tooks mulle jõudu, mida mul nii vähe."

„Väike, armas laps oled sa, Linda."

„Teie ütlesite mulle sina! Tulge, ma suudlen selle eest teid! Jumal, kuidas mu süda peksab sees! Ja see on rõõmu pärast..."

„Ka mina armastan, Lindakene." Inga naeratas selle pääle, mis näis ühtlasi meelitav ja kibe. „Aga oma armastuse ees ei murdu ma, nagu kardab Inga. Ka kõige halvemal korral ilmub ikka miski, mis mu kõigest välja aitab.

„Kas oled sa armastand juba, Linda?"

„Teie hakkategi mind sinatama! Eks!"

„Täna, kui lubad. Homme, mine tea, kas näemegi üksteist enam..."

„Ega teiega ometi midagi juhtu nagu Kaarveliga?" küsib Linda.

„Kes teab, ootab mind täna veel nurgatagant kuul."

„Teie hirmutate. Ma tulen teid saatma," ja peaaegu olid Lindal silmis pisarad.

„Rahustu, rahustu. Ei mind varitse keegi. Mul pole vaenlasi. Ja ise ma ka omale vaenlaseks hakata ei taha. Rumal tüdruk... Sa..."

Ja Linda naeris juba seda kuuldes.

„Aga sa pole ju veel vastand, kas oled juba armastand, Linda?"

Kuid vastuse asemel peitis Linda oma pää mu pinsaku hõlma. Tundsin, et ta nutab.

„See on kurb jutt sinule?"
„Ja," vastab ta sosinal.
„Kuidas kadestan ma Lindat," kõneles Inga, „ta südame puhtust, ta naiivi otsekohesust, mitte sõnas vaid kogu oma olemises. Teda võib mõista õigem sõnadeta, kui ta oma seletuste järele, kuigi püüaks ta otsekohene olla."
„Ma nägin teid, Inga, tunaeile õhtul?"
„Hilises külalises."
„Ja."
„Tuleval pühal on kunstnikkude maskeraad, lähme sinna," rahustus nende sõnadega Linda.
„Ja. Kulbin tõi piletid," tähendas ta edasi.
„Nägin ka teid „Hilises külalises". Olen halb naine," jätkas Inga kurvameelselt ja südamlikult. „Olen palju halvem kui teie mind tunnete. See pole veel midagi. Silmapilkudel, tunnen, võin olla midagi õudset; võin viia meeleheiteni teise, võin sundida ta surma, sel ajal kui ta tahab väga elada."
„Rumalused. Kujutate enesele nii."
„Siiski, siiski, tunneksite teie rohkem mind."
„Aga kui ma juba tunnengi."
„Veel mitte küllalt."
„Lubate ühe küsimuse?"
„Luban."
„Kaarvel käis teil sees enne kui maha enese lasi? Teie nägite teda omas toas, aga mitte läbi akna."
„Kuidas tulete teie selle pääle?
„Ütelge, käis ta sees!"
„Käis," vastas raskelt Inga. Nagu välk valgustas see kõik mu aimdused ja surma üksikasjad. „Aga mitte üht sõna ei lausund ta.

Vaatas nii õudselt ja küsivalt mulle otsa. See oli raskem pilk, mis kunagi ma tunnud. Ma kannatasin selle välja. Siis pööras ta ümber ja sõnalausumata kadus, nagu tuli. Kuid nüüd kahtlen..." ja Inga hääl hakkas värisema.

„Mida teie kahtlete?"

„Kahtlen, kas see Kaarvel oligi. Olete kuulnud, et surma eel nähakse surija teisikuid. Vast oli see Kaarveli teisik, teine isik, mis harilikult nägemata? Miks ei kõnelend ta siis?"

„Mul on õudne, isand Naani, lugege parem veel midagi," ja Linda ulatas mulle laualt sama raamatu.

„Lugege," ühines sellega Linda, „kui teie teaksite, kui hää on mul kuulata teie häälekõla. See rahustab."

„On need meelitused? Aga olgu kuidas on."

Avasin raamatu.

„Väga ammu, kui eestlased võidetud olid orjadeks, tõusis Harjumaal viimane mäss võõraste isandate vastu. Teosulane Juhan oli esimestest, kes mässuleeri eesotsas kõndis. Tal oli armsam Viiu. Et oma armastatust mitte lahkuda ja et Juhanile võib olla kusalgi abiks olla, riietus ka Viiu mehena, pani end sõjariistu ja kellelegi tundmata ühines mässajatega.

Aga tapelustes jälgis ta Juhanit, hoidis selle seljataguse vaba, et äraandlikku vaendlane mõõka siit karta polnud.

Jõuti uhke lossi alla. Lossiülem, nähes määratut sõjariistus orjade hulka, loopis neile alla raha ja iluasju, et neid pettemõttele viia, nagu otsiks ta piirajatelt hirmul armu. Ja piirajad lõid õhtul telgid üles ja asetusid kartuseta magama, et hommikul nõuda sisselaskmist.

Kuid lossi oli varem kogund palju väge. Öösel, kui telkides magati, avanesid lossiväravad ja rüütlid sõitsid magajate sekka, neid sõjariisteta tappes. Ja igast telgist voolasid välja vereojad. Kuid orjad toibusid. Haarasid sõjariistad ja tapsid viimseni rüütlid. Nad tungisid lossi, panid selle põlema, ja ainult ilus lossiülema tütar leidis armu. See saadeti sõjavangina metsatagusesse eestlaste asulasse. Ta viijaks määrati Juhan.

Kuid Viiu ei jäänd maha oma armsamast. Silmnähtavalt sõitis ta järel.

Lossiülema tütar oli ilus. Kui olid nad sõitnud poole päeva, puhkasid teel ja lasid hobused rohule. Lossiülema tütar istus allika äärele ja vaikides kaebas järel oma kadund elu ja õnne.

Kui olid sõitnud nad õhtuni, peatusid nad metsa veerel et jälle puhata. Ja lossineiu langes kummuli maha väsimusest ja valust.

Juhan hakkas ta käevarrest, tõstis istuma. Lossineiu oli valge ja kahvatu kui kevadöö. Ta langes oma saatja põlvedele ja ei suutnud enam tagasi hoida pisaraid.

Ja Juhan tunneb, et nende pisarate taga nuuksub abitu naise süda. Ta tõstab lossiülema tütre oma hobuse sadulasse ja võtab sihi lähema linna poole, et sinna vaheks lasta oma vang. Ja see laseb vajuda pää Juhani rinnale, sest ta süda tundis, et sellele võib ta end usaldada.

Kõik näinud, sõidab neile vastu Tiiu. Heidab ära enese pääst sõjamütsi. Nad tunnevad ära üksteise.

Nad lähenevad üksteisele nagu kaks äikese pilvet. Nad paljastavad sõjariistad. Nad sõi-

davad vastamisi. Kuid Tiiu ette jõudes, peatub Juhani hobune. Juhani käed langevad alla, ta sõjariistad langevad iseenesest maha. Ta seisab nagu oodates. Ta rinnad on lahti. Ja Tiiu pistab läbi mõõgaga oma armastatu.

Kuid rüütlid kogusid suure raudväe. Nad tapsid maha kõik mässajad. Panid põlema ümberkaudsed majad ja metsa teelt leidsid kaks naist, sõjariistus talutüdruku ja lossivanema tütre leinas mehe surnukeha juures. Ja mõlemad neist murdsid surnu üle punaseid metsalilli.

Ja palju aastaid pääle seda verist tapelust, kui orjad vastu hakkasid oma isandatele, ei kuuldud koera haukumist siin. Kui leiti inimese jälg, siis anti sellele suud."

„On siis võimalik, saada naise pärast äraandjaks?" küsib Linda.

„On küll," vastab Inga.

„Ja kas on võimalik, tappa ära truudusetuse eest oma armastatu?" jätkab Linda. „Mina ei suudaks, mina ei võiks..."

„Võib küll," lausub Inga.

„Mina ootan teilt imet," pöörab mu poole Inga. „Ootan, mil esinete teie."

„Ei mõista, mida teie kõnelete."

„Ootan teilt suurt, suurt tegu. Ma ei tea, milline see olla võiks, mis sihis isegi, kuid ma ootan seda."

„Midagi sarnast kõneles ka Kulbin."

„Näete siis, teilt oodetakse! Milles esinete teie? Mõtlete riiklikus elus?"

„Poliitika... Parteid, mis on hävitand kõik ilusa! Ajalehed, selle asemel et oma kõrget kohut täita rahva ees, õhutavad selles vaenu

ja viha. Tundsin kahte talu peremeest, kes hakkasid lugema eri lehti. Varem said hästi läbi. Kuid lehelugemisega said vaendlasteks.

See on ainult joon. Mäletate verist esimest detsembrit Tallinnas? Surma sai ja maha lasti väga palju. See õhutati, peteti rumalaid, valetati neile ette. Ja need uskusid. Poliitika on mürk. Kuid jätame selle. Jätame need verised jutud. Tahaks selle vastu kuulda ja kõnelda millestki ilusast, millestki kergest..."

„Jutustame, fantaseerime ise..." pani ette Inga.

„Mina ei oska, jätke mind välja."

„Ei, Linda, sina pead jutustama ka. Jutusta, mida sa unistad, või mida sa näeksid, kas enesele, või üldse."

„Mida ma unistan, võib siis seda rääkida? Kes oskas seda edasi anda?" algas Linda.

„Unistan, et päike tuleks meile palju lähemale. Et kasvaks siis punaseid liiliaid igal pool. Ka tänavaporis lööks nad õitsele. Ja igale möödaminejale kingiks ma neid. Igale paneks rinda... Näete, kui rumalalt ma unistan.

Siis mõtlen, tahan teha rikkaks kõik vaesed. Kõigile neile ehitaksin ma majad. Igalühel oleks oma maalapp, kus künnaks ja külvaks see. Kõik need teeks ma rikkaks, kes usuvad omale õnne selles. Aga kellele rikkus on õnnetuseks, need teeksin ma vaeseks. Ja kõik inimesed oleks siis õnnelikud.

Ja mina tahaksin olla neile kunstnik, näitleja. Tahaks suuta mängida kõige raskemaid osi. Minust kuulduks kaugele. Igalt poolt sõidaksid inimesed kokku, et mind kuulata. Ja ma mängiksin neile nende endi unistusi. Män-

giksin puhtalt armastama oma mõrsjat noormehe. Mängiksin tänavalt tagasi noore naisterahva.

Ainult mängiksin, mängiksin..."

„Kui ilus sinust, Linda. Sa unistad, nagu sinu aastais loomulik. Kuid tuleb aeg, kui ei suuda sa seda enam mitte."

„Inga, aga seda aega ma ei taha enesele."

„Kuid ta tuleb."

„Aga nüüd on kord, Inga, teie käes."

„Minu käes... mida siis? Mida võiksin mina võrreldes nii ilusat... kui Linda, mina, kes elu näinud palju lähemalt ja võib olla ka mustemalt. Minu unedel on lõigatud tiivad. Ja näib, et mulle on nii ju õigem olla. Ja kui ma soovima peaks, sooviksin, et teised oleksid tugevamad kui mina. Ei usu enesesse. Juba väiksena ütles mulle ema, et sarnane kui mina ei kõlba elule. Soovin, et teised läheks must mööda kergelt. Millegi pärast ulatatakse mulle vastu austusi, mida ma ei vääri. Ainult üksikuid silmapilke soovin ma enesele. Täna on üks neist. Täna, vist unistan isegi, aga ma ei tea, millest. Tunnen midagi vähe, ja see on kõik... Kuid kuulaksin häämeelega juttu kuningapojast ja -tütrest, kes armastavad õnnelikult. Täna kuulaksin seda..."

„Isand Naani, jutustage, jutustage Ingale neist!" hoidis mu käevarrest Linda.

„Jutustan ma siis? Soovite?"

„Ja, jutustage. Ma sulen juba silmad."

„Lubage oma pää siia; lubage, ma toetan teda. Tahan tunda teie verelööke... Andke ka oma käed mu kätesse. Nii.

Teie silmad on kinni, kuid teie süda on avat. Näen seda teie veripunastest huultest.

Kord elasid kuningatütar ja kuningapoeg. Nad elasid kaugel lahus. Kuid nende armastus võitis nende vahelt maa ja üle tormise vee sõitis peig oma mõrsjale kosja. See ootas kaldal, hoides kõrgel käes lampi. Ja kunangapoeg nägi tulemärki ja sõudis selle pääle.

Üle lainte tõi ta tee. Jõudes kaldale, istusid nad paati tagasi, kustutasid ära tule, sest nende südamed kiirgava valgusena näitasid neile teed ja sõitsid laiale merele. Ja lained tõusid ja vajusid. Ja nende paat tõusis ja vajus. Nad sõudsid öös, kuid nende ümber kiirgas suur valgus. Püsti seistes toetades teineteise najale viis nad ära paat... Ainult üks kord iga aasta kevadööl kostab merelt armastajate kõrvu kauge laul. Kauge ja kaduv, õrn ja igatsev, kutsuv ja anduv — see on nende kahe laul õnnest, kes igavesti sõuavad mereteed jõudmata randa..."

XI.

Kunstnikkude maskeraad oli juba aland kui sinna jõudsin. Dekoreeritud seinad ja lagi: pajatsid, pierrod ja arleekinid tantsisid nii seintel kui põrandal. Igas toas oli tuhm isesugune värviline valgus. Jazz-band ja sõjaväe orkester mängisid: kui lõppis üks, algas teine.

Publik, — daamid üksikute eranditega kõik maskeeritud ja kostüümides. Oli ka maskeeritud mehi vana Rooma toogades ja frakkides, india turbanid pääs.

Seisma jäädes uksele, jooksid minust mööda paarid, üksikud daamid ja mõnigi pööras ümber nimetades mu nime. Kuid veel ei tundnud ma kedagi. Muusika algas mängu. Tantsiti. Otsisin Ingat, kuid ma ei tundnud ära teda.

Kõrvalruumides olid lauad. Siin joodi, võeti maskeraadi tuju ja tantsu hoogu. Kõik suitsetasid nii mehed kui naised. Siin suudeldi avalikult ja kartmata. Siin valitses maskeraadi moraal— ometi kord tunda end vaba, kõneleda lastes kõigele muule, mitte kainele mõistusele.

Ja kes ei tule siia! Mehe äraolekul noor naine; raamatute virna taga istuja professori proua, et kohata teda austajate üliõpilastega; seltskonnadaam, et leida omale uusi ja rikkamaid tutvuseid; poesell ja lihunik, et leida siit ööks omale lõbus seltsiline; ja ihupillajad,

kunstnikud, poeedid, õnnetult armastajad, pessimistid, riigi äraandjad, sõdurid ja ohvitserid — kõike on ses kirjuvärvilises ja kirelises tantsijate kogus.

Ja tantsida võib siin nii, kuidas keegi ise soovib. Võib tantsides suudelda; võib tantsitada uimaseks oma vastutantsija; võib joota täis siia esimest kord sattund koolitüdruk. Mõistus atrofeerub ses kirglikus õhus, tinisevas ja kurvalt igatsevas muusikas, mis vaheldamisi satub hasarti ja kõik unustama sunnib. Kõik daamid on riietatud poolalasti, mis sümboliseerib siin viibivat inimest. Poolalasti inime on siin!

Äkki haarab keegi mu käest ja tahab kohe põgeneda. Ta ees kõnnib kavaleri käe alt hoides teine mask ja heidab pilke tagasi. Käesthaarajat ei lase ma enne lahti, kui hakkab kõnelema. See oli Linda. Ta jooksis ära. Kas oli see teine temaga ühes Inga?

Mõne aja pärast keerutavad nad mõlemad põrandal. Linda tantsib Savilaga ja minu tundmatuga Kulbin.

Ka mina tantsin. Kulbin oma daamiga tantsib mulle kogu aeg järel. See tundub imelikuna.

Algab uus tants. Tantsin jälle. Ja jälle näen Kulbinit. Tantsu lõpetades haarab ta daam Linda käe alt. Nad mööduvad minust lähedalt. Linda peatub. Kuid nüüd on järele jõudnud Kulbin. Nad pööravad kõrvale.

Algas tants. Jälle sama paar mu läheduses. Nüüd tantsin mina Kulbinile järele. Märkan, Kulbini daam langetab maski. Nad lõpetavad tantsu. See on Inga.

Ta on eriliselt kahvatu, kuid ka ilus. Nagu ei märkaks neid, tantsin ma edasi. Tantsin neist mööda ja tunnen, et Inga pilk jälgib mind.

Tantsu lõppedes ei leidnud neid saalis. Linda vilksatas, ta näis eriti rõõmus ja naerev, ta kadus inimmurdu. Ingat polnud siin. Otsisin tube mööda. Ja ühest väikesest tuhmpunase valgusega ruumist leidsin ta istuvana laua taga. Ta kõrval istus Kulbin. Teinepool Taevere. Laual seisis konjakipudel. Nad kallasid täis klaasid. Mind märgates, pöördus Inga Kulbini poole, tõstis klaasi ja nad jõid.

Seisin ukse esisel. Ükskõik, mis minust mõeldagu. Inga ja Kulbin tõusid. Minust möödudes pööran Inga poole:

„Olen otsind teid."

„Praegu pole aega. Lähen tantsima."

Tants, mis juba varem aland oli, lõppes pea. Kuid Inga ja Kulbin ei ilmund tagasi.

Käisin ringi. Nad istusid tantsusaali nurgas. Kulbin hoidis Ingal ümber piha. Nad kõnelesid ja naersid omavahel.

Algas muusika. Ma läksin tantsima. Nägin, mind tantsijate seas nähes tõusis Inga. Nad lahkusid saalist.

Tants lõppis. Jäin üksi. Keegi haaras mu käe alt. See oli Raol.

„Sina oled! Ehmatasid mind."

„Muidugi arvasid, et kena daam... Oled üksi täna?" küsib.

„Täiesti üksi."

„Võin paluda siis meie lauda. Lõbusad üliõpilased koos ja nii."

„Lõbusad?"

„Ei meeldi see sulle siis?"

„Kui nad lõbusad on, siis tulen."

„Kunas siis pole üliõpilane lõbus. O, Burschen, alte Herrlichkeit, wo bist du geblieben? Juba unustand oled selle?"

„Kena, lähme siis."

Istusime lauda, mille ümber istus kümmekond noormehi segamini maskedes daamidega.

„Saage tuttavaks!"

„Väga rõõmustav... väga rõõmustav..."

„Tervit! Tervit!" Kõik jõid.

Raol istus mu kõrval.

„Kuidas siis juhtusid ka sina siia?" pöördub ta mu poole. „Ise armastad. Mis ütleks su armastatu, kui teada seda saaks? Mis teeb ta praegu?"

„Unistab loomulikult..."

„Unistab, unistab sinust, mõtleb, et sa magad. Näeb und su une üle. Palub sinu eest. Põlvitab. Tean, noored tütarlapsed, kui armastama kahkavad, siis muutuvad pühadeks. Näeb lapselikku und jõulupuust."

„Ja sina, Raol, ka jood! Arstid ei tohiks juua. Alkohol on mürk. Annavad halba eeskuju inimestele. Aga näed, täna võtan ka mina vähe."

„Seda ma näen. Kuid vahest tuleb ette, tuleb ka võtta."

„Just nii, vahest tuleb ette, et peab võtma. Kuid Raol, mäletad kui meie kahekesi poisijõmpsikad olime?"

„Mäletan ja kuidas veel? Sina olid minust üle ja..."

„Mis sa arvad, kas enam meie pole poisid? Kas oleme juba mehed?"

„Naljakas küsimus. Seda teab igaüks ise, on ta alles poiss või mees."

„Siiski, täna tundsin ma, et olen alles poisike. Et saan hakkama võib olla asjadega, rumalustega, naiivsustega, mis mõeldavad ja usutavad on siis, kui oled viis-kuusteist aastat vana."

„Sinul on teine noorus!" naerab Raol.

„Tervit! Tervit!" Kõik jõid.

„Elagu teine noorus!"

Üliõpilased algasid laulu. Üks alustas soologa ja teised saatsid kooris.

„Nii kaob õnn kui metsik merelaine,
Mis kõrgel tõuseb ja siis vahutab;
Mis armastasid, seda sina, vaene
Ei enam näe, aeg sellest lahutab.
Klaas kätte sõber sõbrale,
Me joome õnne järele..."

Sääl juhtus aga väike vahejuhtumine. Kõrval, loorberi puu varjus lauast vanapoole meesterahva kõrvalt hüppas üles üks daam aluspesus. Ta päälisriided, nähtavasti lahti nööbitud, langesid. Daam jäi seisma nii silmapilguks, langes siis maha pää surudes vastu lauda ja hakkas valjult nutma. Inimesi jooksis kokku meie tuppa. Juure ruttasid daamid, et aidata, kuid see nööpis kinni end ise. Nähtavasti oli ta joobnud. Ta kavaler, kohkund saabund segadusest, püüdis midagi kõnelda õnnetusest ja hakkas vabandama.

„Teie ise kiskusite mu lahti! Teie, teie... häbenege end! Arvasite, et olen... Aga ma pole seda!" ja tihkus edasi.

Üks üliõpilastest astus kavaleri ette:

„Teie lahkute maskeraadilt."

„Mis eest. Ma olen pileti ostnud, võin siis ka olla. Istuge oma lauda ja ärge segage end võõrastesse asjadesse."

„Teie lahkute jalamaid!" nõudis üliõpilane.

„Ei mõtlegi."

Nüüd haarasid üliõpilased igaüks pudeli ja skandaal näis möödapääsematu. Kelnerid jooksid vahele. Rahvast kogus uuesti ustele.

„Ma küsin teilt veel kord, kas lahkute jalamaid maskeraadilt. Või..." ta näitas oma kaasvõitlejate pääle.

Võõras tõusis püsti. Kelnerid rüselesid.

„Mis on? Mis on?"

„Visake välja see mees, või..." Kelnerid saatsid välja selle.

Daam aga kutsuti meie lauda. Ta asetati minu ja Raoli vahel. Ta suust õhkus välja alkoholi lõhn.

„Ah teie olete arst?" pöördus ta Raoli poole nagu kohkudes. Ta sõstrakarva silmad vilkusid läbi maski.

„Kuulge mis, võtame maski ära. Meie tahame näha teid palest palge," ja Raol haaras maski paeltest.

„Ei siiski, ma häbenen, eriti veel pääle seda juhtumust."

„Juhtumuste eest ei ole keegi kaitstud, auline daam. Eriti veel maskeraadil. Kui juba kord ollakse siin, siis oldagu nagu maskeraadil kohane."

Ja meie ees paljastus noore, vaevalt kahekümne-aastase naisterahva jumekas nägu. Ta häbenes, tõusis püsti ja kadus rahvasse, tõmmates uuesti maski silmadele.

Üliõpilased jätkasid laulu:

„Vanemate kallist kodust lahkub ära poeg,
Teda kutsub teadusjanu, jumalate aeg.
Ema tõstab käed teda õnnistades:

Truuks, jää puhtaks armas poeg,
Jumal kaitsku sind.
Aga ainult üks semester
Ja kuis langend ta,
Tudengite elu segi naeru, nutuga."

Tõusin lauast. Mind piinas kogu aeg miski. Muusika mängib. Nagu hallis looris kiilutud vastamisi tantslevad siluetid. Inimestena põrandal vaid faunid, fakiirid, egüptuse printsesside varjud... Otsin Ingat, kuid teda pole nende seas. Leian ta nende endise laua taga. Ta istub Kulbini süles... Ta tõstab klaasi. Nad joovad kokku. Ta naerab... nagu naine, keda müüakse ja ostetakse.

Teinepool lauda istub Linda. Ta kõrval istub Kõklau, see kriitik, kellest kõne oli kord „Hilises Külalises".

Sammusin otse nende laua juure. Küsin, kas võin istuda. Mulle lubati lahkesti. Istusin Linda kõrvale.

See haaras mu käe ja sosistas kõrva sisse:

„Kui hää, et teie siia tulite. Kogu tänase õhtu vaevab mind miski, nagu peaks midagi õudset juhtuma. Nüüd, kui teie istute siin, ei karda ma enam. Ega teie ei lahku kohe meist?"

„Meie joome!" tõstis klaasi Kulbin. Tõstis klaasi süles ka Inga. Tõstsid klaasid ka Linda ja Kõklau.

„Aga teie, mu härra," pööras Kulbin minu poole, „palume ka teid meile kaasa teha."

Ma ei kuulnud, mis see kõneles.

„Siis joome üksi. Pole parata." Nad jõid.

Kõklau pööras mu poole ironiseeriva naeratusega:

„Et midagi pole püsiv maakeral. Mis kord oli, pole enam..."

Vaatan talle otsa. Ta muigab häbematult ja jätkab:

„Et naine on, noh mis ta on... Käib nii käest kätte... Saate aru."

Tunnen, et süda hakkab peksma. Mida sihitleb ta sellega? Tema, Kõklau, tuleb mulle õpetama, mis on naised.

Linda väriseb. Altkulmude heidab ta pilke Kõklaule. Veel kõvemini hoiab ta mu kätt. Laseb enese keha mu vastu, nagu ootaks ta noolt Kõklau poolt.

Ja jälle jätkab see:

„Et juhtub, oma naine jookseb käest... ja pruut, keda armastad, keda nii väga armastaks... ronib teise põlvedele nagu..."

Ta ei jõudnud oma lauset lõpetada, kui lendas eemale mu rusikahoobi eest. Kuid siis tuli ta tagasi. Suunurkades kees vahtu. Seisin oodates. Üle laua lõi Kulbin mulle näkku.

Politsei oli kohal. Mind taheti või lubati jaoskonda talutada. Kuid Kõklau saatis nad ära, et meil oma vahel asjad õiendada. Linda jooksis eemale ja hoidis käsi silmade ees. Inga seisis meie kõrval.

„Tahan teiega kõnelda neljasilma all," pööras mu poole Kõklau. Läksime tühja kõrvaltuppa.

„Olen teie teenistuseks valmis. Ükskõik kus, kuidas või kunas."

„Ei kutsu teid kahevõitlusele. Teie väärite elada," lausub Kõklau.

„See ei puutu siia. Küsitav, kas siis väärite teie elada."

„Tahtsin teada, mis pärast teie mind lõite. Teie ei löönd mind mu sõnade eest?"

„Ei. Millegi muu."

„Teie teatsite siis."

„Ja."

„Kuid mina pole midagi. Ilmaaegu räägitakse minust rohkem, kui teinekord olen. Kui juba, siis Kulbin. See ütles ise, et on ta armuke..."

„Kes? Ja kelle?!"

„Aga kellest me kõneleme, Inga."

„Kuidas, teie ja Inga!... Ka teie olete olnud vahekorras selle naisega! Ja Kulbin ta armuke."

„Võib olla et kiitles ilmaaegu. Ei tea."

„Seda ma ei aimand.'

„Siis mitte selle pärast ei löönud teie."

„Ei, meie lauas oli veel keegi teine, ja selle eest."

„Linda! Kuid nüüd ei saa ma aru."

„Jah, Linda eest. Et olete kutsund ta kui näitleja enese poole kohvi jooma, et kui on ta teile vastutulelik, siis teie omis arvustusis samuti... Ja Linda on käind teie pool kohvil."

„Eksitus, Linda käis küll, kuid ta tuli ise. Ta lahkus samasena kui tuli. Mu naine oli kodus..."

„Ja teie polegi teda kutsund!"

„Kõrtsis, võib olla. Kuid joobnud pääga."

Sisse astus Inga.

„Kui mina siin millegi ebameeldiva või isegi tüli põhjuseks olen, tunnistan ses kõik enese süüks ja teen kõik, et asja likvideerida," pöördus ta meie poole.

„Õnneks ei puutu asi teisse," vastan. Uksevahelt pistab pää sisse Kulbin ja tõmbub kohe

tagasi. „Kuid teie ihukaitse või armuke on juba hirmul teie eest. Teie siinviibimine on täiesti põhjuseta."

„Mina ütlesite, korrake veel!" Inga käed tõmbusid rusikasse.

„Ütlesin mida Kulbin härra Kõklaule ise tunnistand on."

„Mina tema armuke!" litsus käed paledele Inga. „Kulbin, tulge sisse!" See oli nähtavasti ukse taha ootama jäänud.

„Kuulsite, mis meie siin kõnelesime?"

„Kuulsin," vastas Kulbin. Ta huuled värisesid.

„Ja teie olete seda kõnelend... Siis valetasite, valetasite! Vist et teisi eemale peletada minust. Sellega saate teie hakkama!"

Kulbin seisis lastes pää alla.

„Välja, välja, Kulbin, ja ärge näidake kunagi mulle oma nägu!" Inga näitas talle ust. Ka Kõklau lahkus.

Jäime kahekesi.

„Teie ütlesite mulle seda," pöördus Inga minu poole. „Seda ütlesite teie, kes olite mulle ainuke, kelle sõnu ma uskusin... Teie uskusite, mis ütlesite?"

„Ja."

„Ja võtsite julguse ütelda mulle näkku, et olen armuke. Kui olekski ma olnud seda, kes julgeks näidata mu pääle näpuga!"

„Ma armastasin teid."

„Armastasite, kuid kes armastab, see andestab oma suure tunde nimel kõik. Ka uulitsatüdrukule andestatakse. Ka neid armastatakse ja neist saab korralikke naisi, perekonna emasid. Ja teie tulite ütlesite mulle võõra ees, et olen armuke."

„Kõklau ise kõneles mulle selle."

„Kuid teie näitasite mu pääle, heitsite mulle mustuse näkku, mis päälegi polnud õige. Jumal, kuidas pean mina pettuma inimesis! Ma pidasin teid peaaegu jumalaks. Ei pidand end vääriliseks olla teie lähedal. Tahtsin, et läheksite minust mööda, et leiaksite omale teise, mis enam on väärt. Ja korraga paljastute teie minu ees. Teie langete põrmu... Mu jumal, mis pärast pean mina pettuma igas ühes, kes ilmub vaatepiirile.

Tahaksin, et kellegistki jääks mulle puhas mälestus, et jääks mulle temast pühad tunded. Ja see teadmine, et ometi on inimesi kusalgi, kes sinust paremad, kellede kingapaela ei ole väärt sa lahti võtma, — see teadmine ainuüksi kinnitab ja trööstib sind ahastuse silmapilkudel, nagu püha sakrament...

Kuid nüüd on meie vahel lõpp. Saate aru, nüüd on kõik puruks rebitud meie vahelt! Ja kunagi ei paranda neid enam miski." Inga läks...

Olin teinud siis suure rumaluse. Vast armastas ka tema... Siis sellepärast peab ta end ülal sarnaselt... Kas siis miski ei suuda enam kõike hääks teha? Kas siis miski ei suuda!...

Saalist läbi minnes haaras mu käest Linda, küsivalt otsa vaadates.

„Kuidas, teid on üksi jäetud?" küsin.

Linda naeratleb kibedalt. Mõistan, ta tahaks midagi mu käest küsida, kuid ei julge.

„On teinud teile keegi halba?"

„Ei. Kuid..."

„Mida?"

„Kardan, et Kõklau ja Kulbin..."

„Oleme juba sõbrad. Meie vahel ei juhtu enam midagi."

Linda usub seda ja naerab häälmeelel.

„Siis tantsime!" Muusika mängis. „Tantsime, et kõik on möödas. Kuidas ma kartsin teie eest... Neid on siin ju palju. Tantsime siis!" pigistab ta mu kätt.

„Tänan, Lindakene. Ma ei soovi. Kas ei taha teie koju minna? Ma saadaksin."

„Veel on vara. Tahaks veel tantsida.

„Jääme siis nägemiseni."

„Teie lähete ära?"

„Ja."

Lahkudes saalist tuli mulle vastu Savila. Ümber pöörates nägin, kuis tantsis ta juba Lindaga.

Välja astudes lõi vinge tuul mulle vastu. Edasi minnes tundsin, et tuule hoogudes tibas esimest lund, varajast lund. Taevas oli süngelt hall ja pilved madalas. Sadas lund. Langes esimene lumi. Liig vara veel, et jääda talveks. Kuid kes teab?

XII.

Kalk külm. Saabumas öö. Lumi ragiseb möödasammujate jalgade all. Läbi tuisu viirastuvad ähmased kogud. Kiirelt ajavad voorimehed ja mõni silmapilk kuuldub veel kuljuste tilin. Tuul paiskab lund näkku ja teed mööda veeretab hangesid.

Seisan valgete akende all. Lund vajub linana. Olen valge. Seisan, ei julge koputada, ei suuda ka ära minna. Nii pea kui sirutan käe, et kõlistada, lööb kuum pähe ja peksab mõtted segi.

Peaksin põgenema siit, leidma ennast, mille kaotand olen naise ees. Ja siis tuleks tagasi kangelasena, tuleks võitma ja võidakski. Aga jalg ei liigu. Seisan nagu neetud.

Tuul pillub ringi lund. Seisan hanges. Külm närib kõrvu, jalad kirmendavad.

Vihas tõmbuvad siis käed rusikasse, veri lööb huultesse, silmad niiskuvad, litsun hambad kokku — tõmban pussi vöölt ja lõikan läbi käerandme veresooned.

Kätt mööda hakkas tilkuma veri, värvides ringi lume punaseks. Nüüd oli pääsend pais vallale, sest sõrmi mööda jooksis palavus lumme.

Korjasin lund, aga see muutus mu käes kohe punaseks. Läbi poolavatud akna ülevel viskasin sisse verist lund.

Vähe aja pärast ülevel sidusime kinni kahekesi haava. Tundsin piina. Katsusin naerda, see ei õnnestund. Katsusime kõnelda, kuid see sobis veel vähem. Üksteise silmadest ja olekust lugesime, et miski jääkülm oli tõusnud meie vahele. Oli tekkind müür, mille üle meie üksteist enam ei näinud.

Endisi endid ei leidnud meie enam.

Meist oli saand kaks võõrast, kelledel koosviibimine piinav. Varjasime võib olla isegi endis üksteise vaenlast, ja seda sellepärast, et olime üksteist võtnud liig lähedasena.

Käsi närmendas. Läbi sideme imbus veri ja tarretas. Aga see oli ükskõik. Ei tundnud enam midagi. Vaikisime. See muutus piinaks. Aga kui kõnelesime, kuuldus igas hääletoonis kõrkust, isegi sappi. Huultelt naer kõlas eemaletõukavalt, sest see oli tehtud.

Kogun end silmapilguks:

„Näete, Inga preili, tulin ja mõelsin, et...

„Mõtlemine koormab tihti ilmaaegu ainult pääd ja närve..."

„... Mõelsin, et ei tarvitseks kujuneda nii kui kõnelesite... mäletate maskeraadil."

„Kõnelen ainult seda, mis mõtlen."

„Õieti öelda, mis pärast ma siis siia tulin."

„Seda ei tea kahjuks mina. Vast tulite niisama. Minu pool käiakse ju nii, eriti aga siis, kui millegi pärast kellelgi halb tuju."

„Inga, teie naerate mu üle, pilkate isegi..."

Uks läks lahti ja sisse vaatas kahtlasel pilgul Linda.

„Lindake," pöördus ta poole Inga, „palun, palun! Mida sa sääl pelgad? Tahaksin, et sa täna mind lõbustaksid."

Nüüd astus sisse küll Linda, lähenes kõikuvatel sammudel, tõusen püsti, et ulatada talle käsi. Sääl seisatab ta kesk põrandal, kahvatab. Katab silmad ja jookseb välja.

Mispärast? jäi täiesti arusaamatuks.

Inga istub ja on sulend silmad nagu kannataks praegu ta füüsilist valu. Tunnen, et pole enam ühtki niidiotsa, millest kinni haarata võiks. Pole lausuda enam ühtki sõna, mis võib olla ei kuulduks mõnitusena. Nüüd tunnen, et lõpp on paratamatu.

„Olen kujutand kõike teisiti, vastupidiselt... ilma sarnase lõputa."

„Pole olnud midagi. Kõik oli ettekujutus," lausub kalgilt Inga.

„Oli üks neist eksitusist, mis inimeste vahel paratamatu, kui nad kokku juhtuvad..."

Tõusen. Kui tänavale jõuan, vaarun majade najale.

Nii lõppeski müüt täis tasumata unesid, täis soove, mis haihtuvadki õredate soovidena — müüt, mis algab kevadtuule kerge väringa ja lõpeb poovates piinates.

Oo, õnnelikud endiste aegade inimesed, kellede elu langes kokku müüdiga! Teie müüdid aga on meie põrgu. Meie aeg on meie vastu kalgim kui siis. Kogu tee peame meie sammuma võitluslipu all, kui ei taha me jääda poolele teele ja alla langeda.

Müüdid kasvatavad südame suureks. Süda aga ei soovi, ei tunnista võitlust. Ta tahab võita sõjata.

Kuid meie aeg on sõda ja ainult kalgi sõjamehe jaoks on võit. Sellepärast vihkame südant ja tallame jaluli üksteise rindadel. Nii

kasvatame karastatud sõjamehe, kes ei nõrke poolele teele.

Meie ei taha müüte, sest need kasvatavad südame suureks punase liiliana, õitsema ja igatsema lume hange talve öös.

On möödas endised ajad lugulauludega veripunastest õitest, sest nendes on meie hukatus.

Purustage, purustage müüdid elust, kui ei soovi teie endi allajäämist! Rebige puruks südame keeled, et vastaks säält ainult surmavaikus!

Vaikige vanaaegade helged laulud, põletage endised luulekujud! Need segavad, eksitavad, painavad ja suretavad meid. Ärge kuulatage võrgutajaid sireene, sest kuulatades silmapilguks on surmaotsus su üle tehtud. Laske kõrvad vahaga kinni valada! Ja kui avatleb ilu — laske silmad välja torgata, sest ainult siis pääsete veel.

Kuid oli meilgi silmapilke, mil uneledes elust lilledes, uskusime selle olemasolu.

Tahtsime kuulata ja lugeda armastajate nukrast lüürikast, mil igatsetu reaalsena kõnnib su ees ettekujutuses.

Nii tahtsime avaldada teiste kaudu üksteisele selle, mis ise sõnastada ei julend. Neil silmapilkudel nägime endid teiste asemel ja teisi meie asemel; tundsime, et olime ise samadest müütidest, et meie kahe üle oli kirjutatud ammu raamatuid.

Neil silmapilkudel jätsime maha reaalsuse, tõusime üle enestest ja elasime muinasjuttude lehekülgi. Miski kauge ja kõrge sai meile aimatavaks, sisemiselt elatavaks, käega katsutavaks, mis täitis kõik meeled, aju, südame ja neerud.

Ja siis kasvis usk, et võimalik on elu lilledes, mis kestab lõpemata.

Oo, endiste aegade inimesed, kelle elu kokku langes nende unedega! Teie ei talland jalgadega üksteise rindadel, mil usud, et kopsud on välja kisutud ja hingamiseks puudub õhk. Teie, endiste aegade inimesed, ei tundnud sugupoolte sõda, võitlust mehe ja naise vahel armastuse risttänavail, kus ei ole kaastunnet ega halastust, kus ei tunta sõjariistade valikut.

Vanal ajal kõndis inimsugu paaris. See oli üldine seadus. Teisiti polnud võimalik.

Meie alustame teed üksikuina ja üksikuna lõpetame selle. Vahe pääl on aga sõda, sõda, kust välja jõutakse ainult kaotajana.

Silmad jäävad pimedaks otsides, kõrvad kurdiks kuulatamast, kas oodetu ei ilmu, kas ometi kedagi ei kuuldu, sest ringi on määratud tühjused. Ja piiridel sõda, et äraandjad, õnnekütid sisse ei pääseks. Nii satub igaüks piikide otsa ja peab astuma võitlusse elu ja surma pääle.

Ja juba julge olles omas võidus, kui nähtub nii ligi eesmärk, hooletuks jäädes lahinguväljal, või juhuslikult vääratades, leiad enese ülesõitja rataste all.

Kes pääseb siiski üle lahtiste mõõkade kargena unistatud linnavärava ette, kus üle hõljuvad valged ootused kristallse taeva all ja kust ulatatakse vastu vereva südame ääreni täidetud õnnekarikas, — avades väravad lillede maale, langed kokku väljas halastamatuse ja sees suure andumuse vastolust.

Sest üksi peame käima oma teed ja verega kirjutame täis leheküljed, mis nimetame eluks.

Samal õhtul Taevere ja Savila tulid Inga poole, kelle seltsis põgenes ta enese eest kõrtsi. Oli karge öö väljas. Tuisu hood olid vaikind. Puud alleede ääres sädelesid härmatises ja öö helgus vaipas valge uduna vaatepiire.

Oli külm. Jooksti, hõõruti kõrvu, puhuti kindaisse ja naerdi kalgilt, nagu murdub kerge jää ülesõitva ree all.

Ringi udutas valge härmatis.

Täna õhtul valiti kõige räpasem kõrts, kus koos käis inimesi igasugusest elukutsest, alates avalikkude naiste ja lõpetades kunstnik-kirjanikkudega. Siin joodi ja kaelustati vabalt, kaubeldi raha eest armastust, joodi siis liiku, tantsiti ja lauldi õrnemaid romansse. Siin sai tiivad teostamatu unede värin, mis kord elatud, kord tuntud, mille puhul kannatatud, ja mille lõpul otsa teha tahetud.

See räpane põhjaläinute kõrts, eluraiskajate ihu turg oli ühtlasi suure kurbuse pühaks templiks, säälpoolsete unede ja mälestuste õnnemaaks. Siin läbistas elust ülejõudnud jääkülmi maakera kodanikke miski lillede aroom, pühitsedes silmapilke, mil nutab süda jäist, pisarateta, purjus nuttu.

Ees estraadil mängis naiskvartett. „Oi, bajadeeri... mina armastand su...“

Kes kuulatas muusikat, kes tegi silmi puuderdatud viiuldajaile, poetades paberilipakatega hilise kohtamise kutse, kes lõi kokku klaase vastasistujaga, kes jutustas oma laudkonnale rõvedaid anekdoote, kes suudles kõrvalistuja daami sõrmi. Kuid oli ka neid, kellel huultele tõstetud klaas vajus alla, silmad laiusid, lõid helkele — ja kostma hakkas kauge, kauge ammuigatsetud, kunagi nii lähedalt kuuldud

kodu viis. Ja jäämägede tagant kerkib raske naeratusega kellegi sale kuju teda varjutavais valgeis õites, kes hukkamõistetuna siis pikalt kaugenema hakkab valgete lagendikkude ja mustade kuristikkude poole...

„Terviseks Inga" Inga joob täna kui mees! „Terviseks!" Nii joodi. Elu lühike, peab kiirustama.

„Terviseks!" jälle joodi. Inga jõi, kuni naerma hakkas, jõi sama kooga veel edasi, kuni muutus ta ümber kogu maailm hõredaks tühiseks kõrtsi suitsuks. Nüüd oli imeliselt kerge. Oleks tahtnud hüpata, naerda igaühega, kõigiga kõnelda — oli ometi ju nii kerge olla.

Liikmed ei püsind paigal. Ta jooksis ümber laua, naljatas igaühega, naeris kõigiga — ja kõigiga tahtis ta juua tervist. Oli ometi nii kerge. Ja õnnelik oli ta täna.

Nende lauda seltsis võõras noormees. Juba olid nad Ingaga kodused. Joodi edasi.

Võis olla juba kaunis hilja. Kõrtsi lärm taandus. Suure erutuse järele avaldus sama suur väsimus. Lauad jäid hõredaks. Lahkuti siit kas intiivsemaisse urgastesse, öö armude templitesse, või voodisse koju. Iga laua taga nähti tukkujaid.

Kuidas ka Inga võluvalt ei naernud, oma laudkonda ei lõbustand, igaühele eriti midagi ei salvand — vajuti ka siin, kes ninakile, kes seljakile. Ja igaüks hakkas kõnelema oma ette ja omist asjust, mis kellegi südant vaevas.

Võõras noormees algas lüürilist romanssi:

Oo, kauge arm,
Kus viibid sa?
Ei terveks saa sinuta
Mu rinnus arm.

Oo, tule ju!
Laul sulle see,
Ja üle mu pisarde
Las suule suu...

Oo, ilu neid,
Sind ihaldan,
Sa lillist veel ilusam,
Oo tule, neid!...

Uim oli valland ka Inga. Ja imelik, ta muutus ärdaks, jõi üksi, sest kellegi käsi ei tõusnud enam, ja hakkas üksisõnu kõnelema.

„Mis laulate armastusest kõrtsis purjus suuga... Armastusest... ei oska keegi kõnelda. Kui keegi armastab, siis unustab ta sõnad... Aga kui leiab sõnad, ei ole enam armastust... Kui rumal on armastus!... Teie ei mõista teda, tean, teie ei mõista teda... Armastus tuleb kui maruhiil, murrab su, veristab üdini, paenutab põrmu... Ah, teie ei mõista seda — ärge laulge purjus armastusest...

Armastus on suur rumalus... On nõrkus. Teeb su orjaks, ja sa hakkad oma orjust armastama... Teie olete kõik purjus ja ei tea, et ma armastan... Keegi ei usu, et ka mina armastan, purjus plika räpases kõrtsis... Ah, armastaja on alati purjus... Kui rumal on maailm, et ta ei tea, et ka mina armastan... Kuid ärge laulge nii läägelt armastusest, — ärge kõnelge mulle armastusest, sest täna armastan... homme aga... homme aga..."

Kuidas Inga öösi koju sai, ei mäletand ta teine päev. Sõideti voorimehel. Keegi hoidis teda, vististi üks nende laudkonnast. Keegi suudles ta kätt. Oli külm. Inga ronis ta sülle.

Keegi rebis ta riideid, suudles ta huultele, mida asjata tagasi tõrjus. Voorimees peatas Inga ukse ees.

Keegi tükkis kaelustama, Inga rebis enese lahti, otsis taskust võtme ja avas ukse. Keegi tükkis siis sisse, kuid kukkus tagasi. Inga sules ukse, mille pihta klopiti veel kaua, ja tuigerdas voodisse. Nii, riidest lahti võtmata suikuski ta.

Aga unega tulid uued võõrad.

Kuu astus taeva võlvilt alla. Käis väikestel jalgadel kiirelt toas edasi-tagasi ja käskis kõik valmis panna, sest tal olevat käsk Inga laulatusele viia. Varsti sõidetigi suure mürinaga ukse ette, ja välja minnes nägi Inga, et tõld seisis ees, mille ette rakendatud olid põhjapõdrad. Ta astus tõlda ja algas sõit. Kuu jooksis järele, hüppas tõlla astmetele, kukkus jälle, pühkis otsaesiselt higi ja jooksis lõõtsutades omil väikseil jalgadel. Inga naeris.

Kuid ilm läks pimedaks. Nad jõudsid metsavahele. Kuuldus huntide hulgumine. Põdrad tormasid tuule hiilina. Ikka läks pimedamaks. Korraga piirasid hundid nad sisse, karjana jooksid põtrade kallale puredes neid, kuni maha jäid verised kondihunnikud. Inga karjus. Ent keegi ei ilmund appi.

Kuid hundid rakendusid põtrade asemele tõlla ette — see polnudki enam tõld, vaid oli saan. Oli lumetee, ja jälle sõitsid nad edasi, kuna kuu järele joostes otsalt higi pühkis.

Nüüd tulid vastu öömustad koletised. Silmadest puhusid nad tuld ja undasid. Kuu hirmul tõusis taeva. Hundid jooksid karjudes laiali ja Inga jäi seisma üksikuna värisedes hir-

must kesk padrikuid, igalt poolt lähenevate öökoletiste keskele...

Hommikul ärgates valutas pea. Süda loksus sees, nagu oleks omalt kohalt lahti käristatud. Roheline läägus luksus suus. Silmaalused olid sinised ja idiootlik kõledus haigutas ajus.

Üles tõustes asus ta kohe tööle ja töötas hooga kogu päeva, kuigi see ei õnnestund nagu harilikult. Õhtu eel läks ta välja, hulkus kaua mööda tänavaid, kuid miski ei valland ta vaadet, ei ühtki mõtet tulnud pähe, ja midagi ei mäletand ta väljast koju jõudes.

Roidund ja uimane istus ta videviku langusel klaveri taha ja lasi sõrmed iseenesest hüpelda, sest praegu ei suutnud ta üheltki noodilt mängida. Sõrmed otsisid ja hüplesid — ei olnud see mingi viis. Helid vaibusid ja tugevnesid, algul vastoluliselt ja selguseta. Kuid mida kauem ta klaveri taga istus, seda kergemini hakkasid helid leidma üksteist sulades õhuliseks tukseks, laiaks, veetlevaks ja verevaks huikeks.

Helide taga nuuksus hing, mis närmendas veriõites, mis ohvriks toodud oli uhkusele, kõrkusele, hoolimatusele ja kalgile naerule.

„Ei! Enam mitte. See on puru. Maha südame nõrkused!" lausus püsti tõustes Inga. Muusika vaikis. Kuid kõik rõhus, seinad ähvardasid kokku langeda. Oli kitsas. Ja ometi ainult tühjus igal pool, väljapääsemata kõrb.

Tühjus, mõttetus, sisutus. Üle kõige suur vastikus. Ja ometi oli sisu päevadel...

Inga tarretus. Nüüd tundis, et kõik on lõppend. Ta tõmbas lahti laua sahtli, ulatas

käe... „Ei taha elada enam; ei taha!" Kuid sõrmede vahelt langes põrandale mürgitoos. „Miks pole minul pisaraid!" kuuldus ainult. Põlved nõrkesid ja ta langes põrandale, nii pikk kui oli, ilma hoigedeta ja ilma pisarateta.

Sest päevast alates ei usaldand Inga end õhtuti üksi jätta. Järgmisel õhtul videviku langedes käis ta omi sõpru vaatamas. Ei olnud üks kodus, otsis teise. Aga igav oli kõikiga, millest ka ei kõneldud.

Ta kutsus juhuslikke tuttavaid enda poole, kes sellest aga aru said vööriti, isegi kahemõtteliselt. See andis tunda ja nendega aega viita oli siis vastumeelt.

Eemale jäänd austajad ilmusid uuesti armastusavaldustega, püüdsid olla alandlikud ja hääd. Kuid nende läägus oli algusest pääle vastik.

Nii surus igalt poolt ilmetus ja tühjus. Tapvalt igav oli elu. Eile, täna ja homme möödusid samas halluses.

Ent hilja öösi ootas ta kedagi. Võib olla, selle tulles oleks ehk ta kohe uhkelt välja saatnud sõna lausumata. Võib olla, oleks ehk leidnud lahkujate vahele veel sild. Võib olla. Aga õhtud möödusid, kuni ootustest sai kalk naer.

Inga otsis uusi sõpru. Aga sõbrad ei leidu otsides.

Ühel õhtul otsis Inga üles lõbusa kõrtsiseltsilise, kus võeti ta vähe imestatult, kuid lahkelt vastu. Koos joodi teed ja õhtu möödus tähelepanemata.

Noormees kogemustega, kellele külla tuldi, taipas õige situatsiooni, tegi võrratut nalja, läbi põimides selle artistliku lüürikaga ja lõpuks —

vastaval silmapilgul tunnistas, ta olla õnnetult armastand.

Siit algas siis õnnetute õnn, mida põimisid elumehelik ettenägevus ja niivne usaldus, oma minevikust üle saada tahe. Siin saabusid heredad, värvilised õhtud, kus tantsiti armastusvalu üle uimastavat tantsu.

Nii möödusid helged õhtud, mis kiirelt lähenesid oma õitsele ja kavatsetud sihile, sest Inga avameelne eleegia, unustust igatsev naer, lapselikud silmad, mida varjutasid paksud lokid — ja üle kõige suur usaldus, panid tõsiselt ja mässavalt erehtama isegi eluskogenu armuiharate mängu.

XIII.

Öö, mil lahkusin Inga poolt, ei tahtnud ega tahtnud mööduda. Käsi valutas. Sidusin ta uuesti kinni. Meelekohad peksid ja sees näris. Miski puuris nagu üdis tömbi terariistaga.

Algasin mõtet, kuid mõte katkes kohe. Ei osand enam mõelda. Ehitasin hoonet, suurt pühikoda valgeile sambaile, kus sees punane ohvrituli põlema pidi ööd ja päevad. Kõik, mis minus paremat, tahtsin ohverdada sellele. Südamesse ehitasin ta — ja ometi varises kokku!

Mispärast? Ja mispärast on nii painav siis järel? See piin... Mis jaoks kannatama peame nii palju, kui varem polnud midagi? Kõrvalt vaadates naerdakse selle üle ainult.

Algasin uuesti sama mõtet. Hakkasin nägema Inga avameelseid, usaldavaid silmi; hakkasin kuulma kahekesi olles meie naeru — ja jälle katkes mõte.

Sel ööl olin hull. Ei uskund enam millegisse. Kõik näis halb komöödia, mille järel näed viirastusi. Ei olnud usku enam. Oli unenägu kõik.

Öö möödus magamata, nagu järgmisedki. Hommikul valutasid silmad ja ei kannatand valgust.

Ajuti kohtasime Ingaga möödaminnes tänaval, sest konservatooriumi minnes viis tee meid vastamisi. Enam ei tahtnud kohata.

Õhtuks olin väsind mõtteist ja läbi peksetud etteheidetest enesele. Ei suutnud kauemaks siia jääda, kus iga samm lõikas ihhu mälestustega.

Pakkisin kokku asjad, mis Ingaga kuidagi seotud, või temalt saadud: mõni kiri, salaja ta järelt võetud päevapilt, väikseid asjakesi, mis juhuslikult jäänud tasku ja mida hoidnud olin talismaanena, paar raamatut, tema käekesega sisse kirjutatud — sidusin kõik need kokku ja peitsin kasti. On nõrkus alal hoida mälestusi, mis isegi valu tekitada võivad. Kuid vast selle pärast hoiangi neid.

Raske oli linna jääda, veel raskem aga ära sõita. Rebisin puruks niidid, mis minus kõige peidetuma sidund olid siia ja sõitsin.

Jõudsime pea laiale saaniteele. Kuljused helisesid. Ringi särasid tähed ja kuu tõusis ees. Nagu luule oleks kõik!

Ärmatise vaikusse uppusid vaatepiirid ees ja taga. Oli öö ja külades magati. Kajas mõni koera haugatus. Ja jälle oli vait. Üle väljade vilksatasid lumega vaibatud hütid. Külm naksatas puu okstes. Mägetelt veeresid nõgudesse jänesed kaapima lume alt rukkioraseid.

Ainult kuljused helisesid.

See valge kaugus! Uned pääsesid lendlema sama valged kui öö, sama karged kui külm.

Hakkasin nägema, et kusaltki kaugelt sõidab vastu samuti kuljustega saan. Saanis istub Inga mähitud kasukaisse, pääs kõrge karvane müts. Ise hoiab ta ohje. Kuid vaja kaua sõita, enne kui sõnatus kuusikus järsul teekäänakul ootamata vastamisi sattume. Siis istume ühte saani ja kihutame üle lumelagendikkude...

Kuule, kostabki tilin. Juba nii kiirelt jõuab Inga! Tal ehk on külm? On ta tõepoolest püsti? Kas samuti põleb ta igatsustes kohata kiirem, nagu mina?

Kuljused helisevad, kuid lähemale ei jõua. Miks ei jõua nad lähemale! Kuula... ometi nagu seljataga. Varsti peaks paistma hobune. Ei, Inga paistab enne, sest ta on püsti...

Külm äratas tukkuma jäänd voorimehe, kes nõõtama ja piitsa vehkima hakkas. Kadus mu kuljuste helin...

Sa ei sõida mulle vastu, niisama nagu mina sinule. Kergemeelne, pettekujusi valmistaja mõttelend, pole vaja sind! Mis jaoks veel unedes end piinata, kui tegelikkusest küllaltki jatkub.

Nähtavasti läks voorimehel tee igavaks ja ta hakkas kõnelema, jutustades oma naisest, kes annud oli talle viis tütart.

„Kuues oli poeg, alles nädal aega tagasi. Ammu ootasime, oleks ometi poeg. Jääd vanaks, peab ehk ka vanemaid meeles. Oli poeg, kuid ema suri. Pole naist enam. Kurb on, näete... kuus last, viimane alles oli. Poisil pole rinda, piim on kallis, teate isegi.

Mine tea," jätkas voorimees mõne aja pärast, „kas tahabki teine voorimeheks hakata, kui kasvab. Las katsub midagi muud, või siis voorimehel kerge on ööd istuda pukis. Suvel pole viga, on soe... Aga kahju on poisist... hale meel tuleb, Jumala eest noorhärra, kui ta pääle vaatan. Magab rahulikult ja aina imeb suukesega. Rinda otsib. Aga ema ei ole...

Viis tütart, sirguvad isegi, kui neile elu on antud. Mis neist ikkagi saab, kui teistele tee-

nijaiks. Hää ka, kui leibagi teenida endile jõuaksid.

Vanem, näete, läheb rikki. Laaberdab ööd läbi väljas. Tuleb koju ja haiseb. Siis on riid majas. Täis inime, ei midagi tee enam. Emake, sel ööl kui sünnitas, pidi veel pahandama. Tuli juua täis koju. Kus ta oli, eks seda või arvata. Ema hoigas valudes. Minule ei tulnud ka uni, ootasin... Sääl ilmub tema. Ema hoigab ja hakkab noomima. Või oli tal kerge kõnelda. See kiirelt asju kokku panema: „Tema läheb uulitsale, läheb uulitsale!“, karjub. „Näljutand olete ja alati sõimand. Mis jaoks teie siis mu sünnitasite? Päeval ei julge ma toast välja astuda, — on mul midagi noore inimese väärset selga panna? Siis käin ööseti, kui pime on, enesele seltsi ja lahutust otsimas siit teie räpast Mis jaoks teie mu sünnitasite? Ja ikka sünnitavad juure uusi!...“

Ära vihastas oma kisaga. Võtsin püksi rihma. Jooksis koridori pääle. Kogu maja rahvas tõusis kära pääle üles... Viimati sai lahti ja kadus. Uulitsail pole juhtund teda ka nägema.

Sel ajal oli ema sünnitand poisi, kuid ise oli surnud. Kurvastusse suri. Nii on tütardega. Hää, kui saavad mehele. Kuid enne lähevad rikki. Ajad on nii imelikuks muutunud, vanasti oli see teisiti. Ka vaesed kasvatasid üles korralikke inimesi. Nüüd, noorhärra, ei saa. Ütelge, millest on see, et lapsed lähevad rikki?.. Ja, raske on elu, väga raske...“

Voorimees vaikis. Kuu oli jõudnud oma käigu poolele teele. Tähed vilkusid. Kulinad kajasid läbi jääkalk öö ja sulasid kaugustes metallseiks lauludeks.

„Voorimees, pidagi kinni!"
Voorimees peetas hobuse. Astusin maha.
„Sõitke tagasi."
„Mida mõtleb noorhärra? Tagasi sõita? Otsustasite ümber... ilus öö, tore sõita, lahutab mõtteid..."
„Sõitke teie tagasi. Ma lähen jala."
„Jala? noorhärra naljatab. Versti on veel väga palju. Väsite teel, või ekiste hoopis. Öö ka, mine tea, mis juhtuda võib."
„Ükskõik, ei taha enam hobusel sõita." Nende sõnadega jätsin voorimehe, kes nähtavas arusaamatuses paigast liikuda ei suutnud. Sain mõnikümmend sammu edasi, kui umbnelja ajades see mu järele sõitis.
„Noorhärra, ega te pahanda... Nüüd teen hää sõidu. Noorhärra, mõistke, just eile matsin naise. Kui olin noor, armastasin teda. Saate aru, noor olles armastatakse ju. Täna sõites tuli meele. Teda küll pole enam... Saate aru, unustasin sundida hobust. Ärge kohe pahandage. Istuge pääle, nüüd on sõit tore..."
Ei mõistnud midagi vastata. Kuid ma ei suutnud kannatada enam kuljuste vastukaja, nagu sõidaks kõige aeg keegi mulle vastu või kihutaks järel. See lõikas kõrvu. Hakkasin uskuma, et tõepoolest sõidetakse mulle vastu ja järel. Pidasin seda hullumeelsuseks, kuid niipea kui tilisesid kellad, uskusin.
„Magan ööd siin majades. Olen ennemgi magand neis. Alles homme sõidan edasi."
„Kus need majad on, ei paista kusaltki."
„Näete sääl ees," näitan umbkaudu sumpusse.
„Ei näe midagi, noorhärra. Vana silm. Kuid ma sõidutan siiski treppi..."

„Pole vaja, hakkas istudes külm. Jõuan jalagi. Pöörake aga tagasi. Lapsed ootavad."

„Mis küll neist, kunas ma nendega kodus saan olla... ah, paistavad küll majad... Näe udu lööb laiali. Olen seda teed varemgi sõitnud, kuid pole kunagi märgand..." Voorimees hakkaski maju nägema sääl, kus neid polnud.

„Kuidas noorhärra küll arvab," jätkas ta, „külm on muidugi. Jala minnes saab ikka sooja..."

Voorimees jäi juba selja taha härmatisse, kui alles kostma hakkas kuljuste tilin, mis nüüd iga silmapilguga kaugenes ja tumenes.

Algul oli tõesti hää minna. Lumi rudises saabaste all ja varsti oli soe. Vahelduvad vaatepiirid jäid kiirelt maha ja tagasi vaadates nägin kaugele enese jälgi.

Aga tee oli pikk ja hakkasin tüdinema. Põõsaste vahed olid täis tuisand. Väsisin ronides ja higistasin.

Taline tee viis aga üksikuna eemal küladest üle soode ja läbi metsade.

Tee lühenes tähelepanemata. Näis, et üldse ei lühene. Kujutasin veel ees lugematu palju hangedes metsavahesid ja sama palju igavaid lagendikke.

Siis vandusin enese südame nõdra lüürika, mis tagasi saatis voorimehe, et öösel kannatada ei suutnud kuljuseid.

Samal ajal vilksatas eemal tee kõrval tuluke. Otse läbi lumme võtsin sellele sihi. Olin väsind ja oli külm.

Lähenedes mõtlen, miks ollakse metsataguses üksinduses veel ülevel? Sünnib siin praegu midagi, mis ei kannata päevavalgust? Oodetakse tundmatut kaugelttulijat tulevalgel lakkamata usus nagu muinasjutus? Või alustatakse kauget reisu? Või saadetakse korda veretööd?

Jõuan argsi valgustatud akende alla ja vaatan sisse. Sees tantsitakse. Kitsad ruumid on inimesi täis. Kõik keerutavad põrandal. Kust on kogunend siia sarnane inimeste hulk, kui kusaltki maja ei vilksata?

Astun sisse, kuid keegi ei pane mind tähele. Mööda minnes küsib perenaine:

„Kust nii hilja veel? Täna alustasime aegsasti ju...“

„Karnevaalilt, suurelt karnevaalilt tulen.“

„Kas sääl ka tantsiti?“

„Oo, sääl tantsitakse hästi...“

Perenaine on aga juba kadund inimeste sekka mind kuulamata.

Igal pool tantsitakse. Mida tähendab see? Kadu? Õnnetusi? Allalangust? Kannatusi? — mille eest põgenetakse lõbusaalidesse!...

Meie hinged on uinund viiruki kollases suitsus ja alles karjuvate värviliste mitmeasteliste unenägude kaudu kajastuvad ellu. Hinged põevad, on lämbumisel. Kes päästab nad!...

Tantsijad hakkasid koos välja valguma. Kadusin ühes, et tähelepanematuks jääda.

Koit erahtas juba. Taevas tõmbus siniseks. Idas kiirgas üles verepiiske. Õhk metallne ja kõlav.

Üle tee jookseb ärmatises põder ja puhub laineid. Ta norskamine on kaugele kuulda. Kuivand puuoksad naksatavad, jää murdub praksatades isenesest. Vareste karjad laskuvad maha lumme, et oleks soojem.

On külm talve hommik.

Kogu pere oli koos, kui astusin tuppa. Mind nähes läbistab kõiki imestus. Jään sõnatult ja abitult seisma lävele, nagu tuleksin kuritöölt siia vaiksesse laantetagusesse ütti.

„Sina oled... Kuidas? Mis sinu tõi siia ootamata ja enne teatamata? On midagi juhtund?" puurib ema küsivalt mu silmesse. Vaikin, ei midagi oska vastata.

„Mida juhtus siis? On see midagi hirmsat?" jätkab ema juba väriseva häälega.

Kõik näevad ainult mind ja ootavad, et midagi ütleksin. Kuid et nad nii imestanult ootavad, ei leia neile kohast sõna. Raputan lõpuks pääd, kuid on tunne, et peaksin tagasi pöörama nende ava- ja lihtsameelsete nägude eest. Ma nagu ei vääriks nende elu suurt vaikust ja ainult segaksin, võib olla hävitaksin selle.

„Mis on sinuga? Miks ei kõnele sa? Mis on juhtund?" pärib uuesti ema ja juba silmad pisarais.

„Ei midagi ole juhtund," lausun viimaks ja püüan naeratada. Ainult mu häält kuuldes hingavad kõik kergelt. Ka ema naeratab, kuid säälsamas kahtlustades pärib edasi.

„Miks tuled sa öösi?" Hääl katkeb värisedes jälle.

Istun toolile, nagu ei kuulekski, mis küsiti.

„Väsind olen. Tulin jala."

„Jala!" ehmatab ema. „Siis pidi midagi juhtuma. Öösel jala tulla linnast siia, mis hobusele päeva tee. Kõnele, ükskõik, mis see ka ei oleks..." Kõik ootavad hingamist kinni hoides.

„Ei midagi ole mul kõnelda, ei midagi ole juhtund."

„On siis midagi tulemas? On sõda oodata? Kas jälle verevalamisi?" Ja ema nutabki.

„Uni, uni, emake." Heitsin voodi.

Kui kõik väljas olid, tuli ema ja istus voodi pääotsi. Nähes poega magavana enese ees, ei tulnud tal enam mõttessegi, kust tuli see, või mispärast. Puudutab käsi, tunneb neis vere tukset, nagu enese süda lööks. Katsub juukseid, sama pehmed kui siis, mil pääd magatas süles. Ainult värv oli muutund. Ennem olid helevalged, nüüd aga kollakastuhmid. Otsib neis halle karvu. Veel vara, naeratab, sinukese mured on ees. Suured mured ootavad veel. Kuid tulevad nad sinulegi...

Jälle katsub ta juukseid, vaatab suletud silmesse — „Ema nägu poisil," naersid kunagi võõrad rinnalast silmitsedes. Kas veel oled ema nägu? Kuid ema on vanaks jäänd. Ei keegi ole ema nägu, sest ema on mulla nägu.

Tunneb vere tukset, nagu enese süda lööks. Silitab juukseid ja need on pehmed. Ja emal on kerge. Ja ema on rõõmus. Ja emal on täna pühapäev.

Isale näis, et poeg on haige. Kui see söömalaua taha hajameelselt istuma jäi, söömata üles tõusis ja sõnalausumata ringi hulkus, oli isa omas veendumuses kindel. Mida aga see põeb,

sellest lootis ta soodsal silmapilgul juttu teha, et kogemata avalduks saladus.

Järgmisel hommikul vara puhastas isa püssi, laadis padrunid ja kui voodist tõusin, näitas öösel parandatud jahikotti, kutsus tuppa hagija, nähtavasti, et sõbrustaksime omavahel.

„Võib olla tahad metsa minna. Minu silm ei seleta enam sihti võtta. Loomad lähevad julgeks ringi. Näe, aias puud kõik näritud. Oma silm ei võta enam...“

Ja kui püssiga hiljem metsa läksin, saatis vanamees meid õue väravani, patsutas koera, kõneledes sellega kui lapsega, et täna saab värsket. Jooksis siis mõne sammu koeraga metsa poole, seisatas, süütas piibu, keeras tagasi, kuid jäi õueväravaile järele vaatama kuidagi kergel naerul.

Ringi on põlised männimetsad vahelduvate soode ja rabadega, kus kasvavad jändrikud kased, kuid kus selle eest alati tedrede parved ja üle lagendikkude vilksatavad äraeksind metskitsed.

Siin, põliste puude all olen veetnud enese noored päevad ärkava iseteadvuse haprade unedega. Siis uskusin, et männikul ei olegi lõppu, et algab ja lõpeb see säälpool päikese loodet. Ja männik kõneles. Siis oravaile järel ronides puu oksi mööda... öökullile vastu kraaksudes, või samblasse enesele voodi ehitades oli kerge ja hää.

Siis kõneles männik muinasjutte, mida kuuled, kuid edasi jutustada ei oska. Kevadel ja suvel oli tal kõnelda kerge. Sügisel aga, sügisöödel jutustas ta raskelt. Loopis enese pääd ja küürutas — ja hoigas. Siis põgenesin metsa

südamesse, kus kestis ikka vaikus. Aga kaugelt ääremailt kostis siiagi vihane mühin. Ja männik kõneles minuga.

Siin sai sisu mu iseteadvus.

Hulkusin püssiga ringi. Sattusin lindude pääle, koer ajas ette jäneseid. Sihtisin vahest, kuid püssikukk jäi alla langemata, pauk kajamata.

Najatasin põliseile puile, seisin lumega vaibatud mändade all. Ja aeg lendas.

Tühja kätega õhtul koju jõudes vangutas isa pääd:

„Viletsaks oled jäänd. Kas juba väriseb käsi? Ei ole enam endine, armetuks oled jäänd. Teeb linn kõik nii armetuks?“

Kui aga leidis, et püssirauad seest puhtad ja laengud terved, hakkas mõttes tube mööda edasi-tagasi kõndima.

Magama jäädes kui juba kõik voodides olid, kuulsin kaua isa samme. Nii kordus iga õhtu.

Aga põlistesse metsadesse viisin ma enese. Päevad möödusid siin. Rändasin oma esimeste mälestuste tagamaadel. Ja nüüd paistsid nad mulle eriliselt helladena. Algasin algusest pääle, kõige udusematest virvendustest, mis märke jätnud ajus. Elasin uuesti valgeid päevi, mis ainult kord elatakse poisikesena ränikivi taskus. Elasin helgeid päevi.

Jälle hakkasin kuulma männiku talveunelusi. Iga okas valges ärmatises, igal oksal lume kord pääl ja iga tüvi seisab vankumatult. Ta ei paendu. Ehk murdub.

Männik kõneles suure vaikimisega. Kuid ta vaikuse kõne oli karge jumalateenistus.

Siin paisusid veresooned. Siit sain uuesti jõu. Siin unustasin enese olemise. Unustasin aja ja kauguse. Olin nagu üks puu paljude teiste hulgas. Ja olengi ju üks paljude teiste samasuguste hulgas.

Ühel ööl kuulen läbi une, nagu hüüaks keegi mu nime. Sääl haarab keegi mu kätest ja surub miski karvase asja mu vastu nägu. Ehmatades ärkan. Oli pime. Tundsin enese käte vahel karvast pääd. Tõukasin selle eemale kogu jõuga. Keegi langes raskelt hoigates põrandale. Tule võttes leidsime isa veriseks kukkunult maast. Ta avaldas nõdrameelse tundemärke.

XIV.

Pääle seda kaotas isa kõnevõime ja igasuguse mõttevahetuse teistega. Vaene ema ei mõistnud, mida alata. Ta päris isalt, kuidas ja kus tunneb see valu. Kuid see vaikis. Siis mõtles kokku kõiksugu ravitsusi, aga kui neist abi polnud, jäi isa kõrvale sama sõnatult istuma.

Nii vaikisid nad ja lõppesid päev-päevalt. Nagu miski raske katsumine oli taband neid.

Ühel hommikul kuulen, kuidas algab juttu isaga ema.

„Nägin und öösel. Meie mõlemad laulsime. Olime nagu noorenend. Mäletad, kui ei tundnud meie veel üksteist? Laulu kaudu saimegi sõpradeks...

Oli laupäeva õhtu. Vist tulid töölt. Aga teel tulles laulsid. Kuulen, et keegi laulab. Kuid miski iseäralikku sähvatas läbi ihu. Jooksin nagu meeletu tee äärde. Ise hingeldan ja kardan. Aga ootan põõsa taga. Sina läksid mööda.

Siis laulsin mina, nii pool salaja, sama laulu. Sina pöörasid tagasi. Mina jooksu põõsastesse. Sina järel. Said mu kätte. Aga ma ei kartnudki sind. Miski nagu juhtis siis meid...

Ja täna öösi nägin und, kuidas laulsime sama laulu. Ja olime noored nagu siis... Kuuled sa? Mõistad sa, mis see tähendab?

Vist on varsti meie päevad loetud. Mida muud see tähendada võis. Saame veel kord nooriks... see tähendab, et lahkume siit ära paremale kodumaale, ilusamasse ellu..."

Aga isa vaikis. Ta võis tundide viisi vaadelta asjakest, mis kord ta tähelepanu omand oli. Meelsamini vaatles välja aknast, nagu näeks ta kauguses midagi, või nagu ootaks ta. Kuid kahtlane, kas ta üldse midagi nägi.

Pöörasin tagasi linna.

Mind saatma tulid kõik välja õue. Ka isa. Kurjategija piinades jätsin nendega jumalaga. Kui kord isa kätte jõudis, näis et mõistab ta, et ära sõidan. Ta võttis mu käe, hoidis sellest kaua ja pahvatas siis valjusti naerma. See oli ta esimene kõne pääle kauast vaikimist.

Nagu lootuse säde käis läbi siinviibijaist: ta mõistab veel, ta võib terveks saada. Ja kõikide meeled nagu muutusid kergemaiks.

Isa naeris kaua. Ta hallid silmad värisesid. Tundsin, et miski nutab hullumeelse naeru taga.

Oli möödund nädalaid, kui tagasi tulin linna. Nende nädalatega aga oli möödund terve ajajärk minu elus. Tundsin, nagu oleksin poole vanem.

Tulin uue inimesena, et enam mitte jätkata mõttetut, tasumatu unedes mängu. Tundsin end jälle tugevana.

Tänavail kõndides veel meelisklesin kunagi tuntud, siin saadud unekujudes — kuid suur selgus on igal pool. Suur rahu, nagu kõnniksin surnuaia teed haudade vahel, ja kes teab, hindasin ka neid kalliks.

Vast ongi iga inimese tee — tee haudade vahel viies risti ühele neist, kuhu aga jõuad

sel silmapilgul, kus sõprade ringist tagasitulemata lahkud.

Esimene mõte linnas oli siiski Inga. Mis teeb ta praegu? Kus veedab uute tuttavatega?

Kuidas saabub meie nüüdne esimene kohtamine? — Mööda minnes tänaval kergitades viisakalt mütsi? Teaatri kuluaarides kumbki uue kaaslasega? Kontserdil kogemata kõrvuti?...

Kas oleme uhked ja naerame, või valmistab esimene kohtamine meile juhuslikult valusama silmapilgu, mis kunagi tuntud?...

Võib olla, oleks parem, mõtlen, kui veel kord läheks teda vaatama, et alus võtta mõttetuilt arutusilt. Vabandaksime üksteise ees, kui oleme vastamisi valmistand ülearuseid meeltesegadusi, vast ka veel muud. Aga igaüks on vaba, ei mingisuguseid kohustusi üksteise vastu. Igaühte viib edasi tema tee. Kes kohtab enesele lähedase inimesega ees — ja algab hinge tagamaade müüt, valge laul punaseist liiliaist...

Meie teed aga nüüd viivad meid lahku.

Kuigi mõtlen nii, ometi otsustasin ei kunagi enam astuda üle Inga läve.

Ühel õhtul juhuslikul jalutusel mööda linna leidsin enese uulitsa nurgal, kus elas Inga. Imelik, jäin seisatama vahelduva raskuse ja kerguse tunde all. Kas tõesti kunagi ei pea ma sisse astuma sellesse majja? Istuksime kõrvuti sohval ja siin paljastuks siis, et oleme uued inimesed, et mingisuguseil uuesti ärkavail mõtteil ei ole enam mõtet. Ja läksin.

„Milline haruldane võõras mul täna,“ lausub naeratades Inga, mu sisse lastes.

Toas istusid ees Taevere ja Savila. Mind nähes tõusis üles Savila, nähtavasti et lahkuda. Inga palus istuda. Istusime mõlemad.

„Arvasin, et olete ära sõitnud," pööras mu poole Taevere.

„Olin ka ära."

„Usun, et kosutav linnast eemal olla. Mõtlen ka ära sõita. Küllalt kõigist."

„Kuhu te sõidate?"

„Homme sõidan Venemaale. Ja jään sinna. Küllalt siin eland. Raske on kodust ära sõita. Aga, just sellepärast sõidangi, et kodu liialt armastan. On mida mälestada teel."

„Nii siis, lähete oma õnne otsima," lausus Inga.

„Võib olla. Kuid tean kindlasti, minu jaoks pole kusalgi midagi. Ainult silmapilgud... ja pärast selgub, et needki olid enesepete. Ei usu, ei looda, ei oota, ei soovi midagi eest. Ja mis käes on, jumal tänatud, seni olen kanda suutnud, ehk suudan ka tulevikus."

„Mis teeb Kulbin?" küsin.

„Kulbin? — see töötab vist. Tal olla valmis uus teos, „enesetapja". Peaaegu purjus on maalind selle. Kuid see olla üks ta paremaist tooteist."

„Aga Lindake?" pööran Savila poole. Mu küsimust kuuldes kahvatab see ja tõuseb, olles minekuvalmis. Imelik, mis halb side on siis nüüd Savilal Lindaga?

„Jääme terveks," pöörab Taevere Inga poole. „Meie ei näe üksteist enam."

„Kes teab. Ehk juhtume kusalgi kokku. Sooviksin samuti pääseda siit kuhugi. Ehk kohtame siis laial lagendikul, üks tuleb põhjast, teine lõunast."

„Rumalus, meie ei kohta enam. Seda tundsin ma eile öösi üksi jäädes. Soovin teile kõike hääd."

„Samuti soovin mina."

„Oleks asjust kõnelda, või tahaks veel millegistki... Aga nüüd kas enam on mõtet."

„Loomulikult, lahkudes nii jäädavaks, ei maksa millestki tõsiselt enam kõnelda."

„Nii ongi meie viimane jumalagajätt. Mäletate esimest?"

„Ja."

Taevere ulatas käe mulle. Ta silmis veeresid pisarad. Uksel pööras ta veel tagasi. Ei lausund aga sõnagi. Savila oli juba väljas. Uks vajus nende järel pikalt kinni.

„Läks oma õnne leidma. Leiaks ta selle eest. Leiaks ta selle! Kuidas ma sooviksin näha teda uue inimesena, jõulisena, vabanend oma nukrusest, oma martüüriumist..." lausub Inga ja avab akna, vaadates läinuile kaua järele.

„Nüüd läks ja enam ei näe meie üksteist. Seda aimas Taevere õieti. Seda tundsin ka mina lahkumisel. Aga, tulgu kõik nii, kuidas tulema peab. Mis aitab siin meie mure. Küsi tuulelt miks ta puhub, või vihmalt miks ta sajab."

Meie jäime kahekesi. Isesugune soojus või üksteisele lähedalolek, mida nagu ammum oodetud, andis tunda. Unustasime teised, hiljutise lahkumise, rasked meeliskelud. Tundsime, nagu elaksid sel silmapilgul ainult meie kaks.

Meie jutt algas otsimata ja usaldades. Naersime kergelt, nagu kohtavad ühteteist hindajad tuttavad. Kunagi pole varem olnud meie kõnelus nii otsekohene ja üksteist mõistev, kui täna. See lähendas ja ülendas meid mõlemaid.

Nii alates hargneks väärtuslik, saabuks midagi tõelist, mis ei karda varje. Nii peaks

algama kahe inimese suur austus. Miks nii hilja tunneme seda.

Kuid siiski, vast algab nüüd midagi tõelisemat, sähvas mõte, kui kõik sillad purustatud, kui maha rebitud silme siduvad uned. Nüüd näeme üksteist nii, kuisugused oleme ja oskame siis ka seda hinnata, mis hindamisväärt. Vast algab suure tee alati üle ahervarte...

Punane valgus, sest elektri pirn oli punases ümbrikus, täitis pehmelt ja rahustavalt toa.

Inga istus klaveri taha ja hakkas mängima Griegist Solvejgi laulu tasa kaasa lauldes:

„Talv lahkuda võib,
Ja kevade mööduda,
Suve närtsida võib
Ja aastagi kaduda.
Sa tuled tagasi,
Mu omaks saad kindlasti."

Inga lõpetas. Istusime kõrvuti sohvale. Ja äkki alateadvuslik aimdus instinktiivselt sähvatas minus, et Inga on seisukorras... on saamas emaks.

See mõte mõjus rabavalt nii oma ootamatuse kui lõikavusega. Kuid ta puuris ikka sügavamale ja veenvamalt. Täitis paisuna aju ja närvid. Kaotasin nagu tasakaalu, vajusin ettepoole. Laualt langes põrandale klaasi raamitud portree. Klaas klirises puruks.

„Milline õnn mul tulemas!" lausub Inga, märkab mu kohmetust ja jääb imestanult vahtima.

„Milline õnn?!" lausun vaevalt ennast valitsedes, kuid enam ei suuda edasi istuda ja lahkun.

Kõiki võisin ette kujutada, mitte aga seda. Kust tekkis sarnane pöörane aimdus? Ei, see

ei või olla tõsi! Kuidas oleks võinud see juhtuda? Aimdus pidi eksima!

Aga mu rahu oli jälle kadund. Tassisin koju enesele raamatuid, kuid ühtegi ei suuda asjalikult ja lõpuni lugeda. Pööran lehekülgi, kuid ise ei tea, millest lugend olen või loen.

Järgmisel korral leidsin Inga pool ka Linda. See istus voodi pääl, silmad vajund auku. Mind nähes naeratas ta kibedalt, langes siis voodisse ja nuuksus.

Lähen ta juure, võtan kätte ta käe, kuid Linda peidab näo patjadesse.

„Ärge vaadake, ärge vaadake mulle näkku.."

Ei mõista midagi. Tahan suudelda Lindat otsaette. Ta kisub enese lahti ja suurema valuga nuuksub patjades.

„Ärge puutuge minusse... Olen haige..." hoigab ta.

„Aga haigus läheb ju mööda. Saad terveks, siis lähme jälle tantsima..."

„Ärge kõnelege mulle sellest... Säält saingi... Mõistate teie — olen... olen..."

Külm tarretus hangestas mu.

„Mida siis, külmetasite?"

„Ei. Maskeraadil... vein lõi pähe. Mõistate. Siis... siis... Sellest ei või ju kõnelda... See on õudne..."

Tundsin valu ühes Lindaga.

„Igast haigusest saab üle. Pole vaja võtta nii väga südamesse ainult. See toob ilmaaegu liigseid kannatusi. Muudab seisukorra veel halvemaks. Mõistate mind... Lindake."

„Tahan surra... Lähen heidan enese rongi alla, sest mis on veel minu elu!... Ja tulevikku mehe naisena, ei tohi, ei ole enam..."

Inga istus ja oli valge.

Seisin, nagu ei suudaks ma siin enam mõelda. Olin kui litsutud vastu kalki seina, kus rebenevad inimlikud mõisted ja arusaamised.

„Aga on ju veel midagi muud, Lindake. Kujutleme, kuidas sa kord esined rahvale. Mängid valust, mida ise juba noorena tundnud oled. Ja et sa kõike ise tundnud oled, on see usutav."

„Pole väärt, pole enam väärt, et mõtleksin nii. Olen roojane?" luksub ta nuttes. „Tuleks nii ometi surm..."

Inga tuli ja istus Linda kõrvale.

„Võid sa magada? Heida puhkama; mine oma tuppa. Ja homme saadan ma su ära. Mõne nädala pärastlt tuled tagasi tervena. Lindake, kuulad sa mind?" Inga silitab ta kollast pääd.

„Kui teada saavad sellest mu vanemad... saadaksid mu südaööl välja ja kunagi ei tohiks tulla tagasi..."

„Ei saada nad sind kusalegi. Homme hommikul ole valmis. Tahtsid, et oleksin sulle ema. Nüüd tahan see olla. Nõuan, et mind kuulaksid. Kõige muu eest hoolitsen mina. Nüüd aga sa lähed magama."

Nad tõusid. Lindat toetas Inga. Nad lahkusid toast.

Kuhu olen ma sattund? küsin eneselt. Mida tähendab see kõik? Kõik on korraga omand uue ilme. Uned on määrdind, kõik tee on lõhutud, kus kõnniti varem. Oli eelmine pete ja nüüd algab tõelisus? Või vastupidi.

Kes olen ma ise? küsin eneselt. Mis istun ma siin? See on tee hullumeelsusse.

Inga tuleb tagasi. Ta istub sohvale, najab pää selle leenile ja näib nagu näeks ta ilusat und avasilmi.

Mu ees seisab mu unede tõelisus. Teda nähes miski kisub veel enam kokku rinnus.

Nüüd tunnen, et on olemas veel midagi inimeste pääkohal, mis talutavad meid nii, kuidas soovivad nemad.

Ja — minu instinkt ei eksind. Tunnen seda juba kahtlusteta. Pühin higi otsaesiselt. On kuum. Meelekohad peksavad. Tunnen, kuis kusaltki vajub jälle õladele määratut raskust.

Armastajate vahel nende tunnete pühitsetud tules langemise lunastus käib surma kaudu — meie aga pidime olema võõrad, nagu otsustasime. Seisin inimesena inimese ees, kellega koos jagatud silmapilke, mis mälestusse jäänud valgete unedega. Seisin suutmata sammu teha vasakule või paremale.

Kujutate teie noore tütarlapse seisukorda oma paremais aastais, üksikuna silm silma vastu kõige masendavama tõelikkusega? Kujutate teie naise seisukorda, kes hellitatud alati esimene olles, seisab silmapilgu ees väljaheidetud saada seltskonnast?

Oleks olnud selle põhjuseks võitmatu armastuse ürgtung mullaks saada tuues ohvri, millele ühtki hinda pole! Oli ehk juhuslik tuttav, kes võib olla ei kergita mütsi enam vastu tulles.

Ja Linda — väeti, vaene tütarlaps! Suudad sa veel elada? Või langed kokku, uputad enese, lased kuuli rindu, viskad rongi alla, jood sisse mürki, nagu sünnib see korduvalt praegu unistajate noorte, aga ka vanematega.

Mõlemad teie ühesugused, kuid üksteisele ometi toeks, isegi teineteisele emaks — tütreks.

Kuigi olin kogund enesesse talveöö kalkust, ürgmetsa uhkust — siin paendusin ma.

Ja nüüd kujunes minu ja Inga vahel midagi, mis sama raske mõista, kui oli ta valus.

Inga võõrdus tuttavaist. Naeru pillajast ja elu armastajast oli saand vaikne mõtiskleja, kuid kärsitu ja kergesti väsiv. Millest mõtles ta pea alati? Milliselt rasked pidid olema nüüd ta mõtted!

Külastasin sageli Ingat. Piinliku ettevaatusega püüdsin ette tabada soovituid ja soovimatuid mu külaskäike. Aga harva võttis ta mu soovituna vastu.

Arusaadavail põhjusil keeldus ta oma praeguses seisukorras mingisuguseidki lähenemisvõimalusi lubada meie vahel, sest nüüd olin mina asetatud ülevamale temast. Päälegi väsis ta silmnähtavalt iga päevaga, muutudes ükskõikseks ümbruse vastu.

Oli silmapilke, kus tundsime veel järelsoojust vastamisi, kõnelesime rumalusist, mis endas kantud ja naersime. Kes teab, kas oli see naer kummalegi kerge. Siis jutustasin midagi kerget, naljakat, mis kusaltki lugend. Ja Inga kuulas, kuulas nagu unne jäädes. Kuid oli silmapilke, mis muutusid piinaks, kus ilmaaegu otsisime kõne sisu, kuni väsisime. Lahkudes, kõndisin kaua tänavaid mööda. Ja jälle hakkasid kopsud nagu harilikult töötama.

Aga ma tulin uuesti Inga poole. Inimesel on vaja seltsi, et jagada paratamatult ärkavaid väljendusvajadusi, ja et mitte need ei paisuks raskeks koormaks. Ja praeguses Inga seisukorras oli eriti hädaohtlik tal üksikuna jääda.

Ta leppis minuga kui paratamatusega. Kuid teda erutas vahete vahel kahtlus, kas ma

liig palju ei mõista, ja võib olla, et just sellepärast käingi tema pool. Siis muutus ta mu vastu kalgiks, hoolimatúks. Kõneles, et on kõigist tüdind: „Ainult rahu, suurt rahu tahan," kordas ta, najades sohva selgtoele suludes silmad.

See suur vaikimine, millega kandis Inga päevade koorma, suur leppimine sellega, mis käes on, püha allavandumine saatusele, avasilmi ja karges rahus vastu minnes sellele, mis läheneb paratamatult — see ülendas ja pühitses ta.

Ei kunagi nõrkuse tundemärke, ei kunagi etteheiteid teistele ja ümbrusele, mis ometi loomulikult oodata võiks siin. Ei kunagi kohtumõistmist teiste, ega ka enese üle. Nii seisis ta fataalse meelekindlusega vankumatult enese teel.

Olin muutund nüüd ta vaimusuuruse imetlejaks.

See imetlus kandis mu uuesti hinge tagamaadele, nähes inimest lihas ja veres saatuse õnnelapse ja halastamatu mängukannina.

Kui nõder on meie silmapilkude suurus ja uhkus sellega, kui madalasse meid alandatakse! Kui lõpmatu lühike on silmapilk, mil enese üle isand olla võime. Siis tuleb orja tee.

Ja uus inimene tõusis minu ette. Suur, äraseletatud, lunastatud inime, kelle tee igavesti kõigub kahe äärmuse vahel, võrdlematu uhkuse ja mõõtmatu alanduste vahel. Ja see tee on kannatusetee.

Pole äravalituid ja hukkamõistetuid — on kõigil sama tee, tee kibuvitsa lilledes, kus unistad punasest liiliast. Ilus tee, mida ilusam, keda kibedam.

Pole langenuid ja ülejõudnud — on ohvritee kõigil.

Andestage, andestage liha nõtrused, sest seega ülendate vaimu. Ei ole suuremat karistust, kui liha ristipuua turu häbiposti.

Mõistke isegi neid, kes uulitsa nurkadel ööd läbi müütavad haiguste üle raha eest armu. Nende suur langus pühitseb nende tee.

Lähenesid jõulud. Taevas oli armuline ja igapäev sadas lund. Talumehed vedasid juba vooris linna kuuski.

Oli pühapäeva õhtu enne pühi, mis algasid nädala sees. Inga oli eriti täna hell. Kaua aja järele mängis jälle klaverit, sai ergsaks ja hakkas kõnelema jõuludest.

„Kui ilus oleks sõita pühadeks vanemate juure. Kogu perega põletaks jõululaupäeval kuuske. Kogu perekond koos — lapsed ja vanad... Nende laul koos sel ööl veel lähendaks ja ülendaks väljalennand, eksijaid...

Siis jutustatakse muinasjuttu ühest kuningast, kes vaesena sündis. Ja et ta nii sündis, siis ei usutud ta kuninglikku suurust. Et oma päritolu tõendada, läks ta ise surma..."

„Inga, mis on teiega täna!"

„Kui oleks veel väike, väike plika, kes unistaks... unistaks valgest jõulupuust..."

„Ei ole minevikku. See on möödas..."

„Kui veel võiks olla väike... Siis olin..."

„Mis jaoks, Inga? Mis jaoks pisaraid?"

„Ei midagi. Ärge arvake midagi. Varsti ei võta ma kedagi vastu. Tahan jääda täiesti üksi," sõnas Inga juba ennast valitsedes.

Ta tõmbas laua sahtli lahti, võttis välja piibli.

„Loete seda?“

„Ja.“

„Olete püha?“

„Püha? Mida selle all mõista? — Pühasid pole, ehk siis on kõik pühad.“

„Teie loete siis piiblit ja palute ka.“

„Ja, palun ka. Usun saatust.“

„Usun ka vahest.“

„Kuid ütelge, on armastuse pettus nii hirmus?“ küsib ta äkki.

„Kes armastuses valet vannub, sellele jääb eluks ajaks nuga selga, nii kõnelevad vanad inimesed. Ja naine saab halbu haiguseid, hakkab valudes sünnitama, kellest üles kasvavad siis ta häbistajad...“

„Miks piinate teie mind sarnaselt.“

Kirikust mööda minnes leidsin, et selle uksed on lahti. Astun sisse. Ei ühtki inimest. Ainult küünlad vilguvad.

Lähen atlari ette, süda nii ärras ja põlvitan neitsi Maria — kannataja naise ürgkuju ees. Ja kui pää tõstan, sirutab jumalaema kuju lapse mulle vastu.

Põlvitan. Suur helevus täidab kiriku, suur valgus täidab minu.

Ei ühtki inimest olnud kirikus. Oli õhtu. Ainult küünlad vilkusid altari pääl. Põlvitasin Jumala-ema ees.

Kätte jõudis jõululaupäev. Linn kihas ettevalmistustes. Sõideti ja joosti võidu.

Õhtuks vaikis kõik see.

Hakkasid kajama kirikute kellad ja piduriietes rahvas voolas uulitsal helide poole.

Valmistasin väikse jõulupaki, võtsin kaasa kuuseoksa, mis eelmisel päeval ise metsast tõin

ja panin tasku kaks küünalt. Tahtsin põletada Ingaga jõulupuud.

Täna läksin ta poole suure usalduse ja austusega. Ta peab teadma, et mõistan kõike, kuid seda sügavam on nüüd austus. Mis kõigest, mis juhtund on. Inimesega juhtub ainult seda, mis juhtuda võib.

Kuid nüüd, kui läbi tuntud kõik äärmused, nüüd ei jää võimalusi enam uuteks üllatusteks. Ja mis ka ei juhtuks veel, see sügav langemise pühitsus ülendab kogu meie tee.

Võib olla, võib olla usaldab ta mu sõnu. Miks ei peaks ta seda? Ja siis... leiaksime valulejate õnne, mis on püha kui altariviin.

Kui Ingat ei peaks olema kodus, siis ootan, ootan lume hanges, kuni tuleb. Täna, jõulu ööl peab suur valgus helkima inimeste üle.

Kirikukellade helin meelitas ka Inga välja. Ta uppus tänava voolu, mis viis ühes kõik kiriku poole. Ingal oli korraga hää meel inimmurrust, mis laenetas ringi; oli kerge kuulata kirikkellu, mis kajasid täna eriti hellalt ja meelitavalt. Ta tahtis kirikusse astuda, kuigi kunagi polnud siin käind. Ent uksel peatas: tema jumal ei oodand teda siin. Uste ees kuulas ta siis oreli mängu, rahvas hakkas laulma jõululaule. Inga kuulas väljas ja imeline nukrus täitis ta hinge. Siis lahkus ta kiriku eest, hakkas tänavaid mööda kõndima. Igal pool olid aknad valged ja igalt poolt kostis lai ja rõõmus naer. Siis jõudis ta linnaäärsetesse agulitesse, kus elavad vaesed, kelle päevateenistus odavam kui päevaks tarvitatav leib. Aga ka siin olid aknad valged ja särasid samuti, kui südalinnas, kus elavad rikkad. Vaeste aknad

olid mitu korda väiksemad, kui rikaste omad. Ja selle pärast ka sätelesid need sama helgelt mõne küünla valguse ees.

Kõik olid täna rõõmsad, sest kõigile rahvale kuulutati suurt rõõmu.

„Kui üksi, kui üksi!“ sõnas Inga. „Ei kuhugi minna!“ Ent ta hakkas minema. Jõudis linna äärde, jõudis teele, mis välja viis siit.

„Kui ometi minna võiks, kaua minna...“

Ja ta läks.

Sadas pehmet lund. Tee oli täis sadand. Inga kaldus sellest kõrvale, oli ju ükskõik, kuhu poole minna, ainult et minna. Mida kaugemale jäi selja taha linn, mida laiemaks avanes lume väli ees, seda kergem oli Ingal. Nagu millegist koormast vabanes ta kaugenedes. Linn jäi kaugele maha. Sumbus ta tulede kuma. Kellade helin enam ei kostund. Kuid Inga läks edasi mööda suurt lumelagendikku.

Sadas laia lund.

Äkki sähvatas Ingas mõte. Ta vaatas tagasi. Jäljed olid täis sadand kohe, otsis siis silmapiiril maju. Kuid ainult lumelagendik piiras teda. Siis hakkas ta jooksma kuid väsis pea. Ikka lume lagendik. Hakkas veel paksemat lund sadama. Tuiskas. Inga hüüdis, kuid hääl jäi siia samasse.

Siis läbistus ta kalk veendumus, et temal ei ole enam pääsmist, et jõudnud on lõpp. Ta tõstab käed et paluda. Kuid tunneb, et tema jumalat ei ole. Tema jumal on surnud.

Siis langeb ta kummuli maha kui hukkamõistetud patunaine. Aga soe ihu sulatab lund veeks, mis hakkab külmetama jääks. Käed tõmbuvad valus kõverasse. Ta surub end sügavasse lumehange.

Juba tunneb, et kõrvade järel kõvaks muutuvad nina ja paled. Enam ei suuda ta jalgu liigutada. Külm närib ja läheneb konte mööda südamele. Juba on ila suus külmetand jääks.

Ent süda tuksub ikka. Ja Ingal on rõõm, et südame alune on soe, et sinna viimseni hoovab sooja verd. Ta tunneb, keegi hakkab liigutama rindade all. Kuuleb nagu lapse naeru...

Kuigi kunagi ei tunnud ta pisaraid, kunagi ei olnud need ta raskuste kergendajateks — ent siin veeresid silmile veepiisad, mis aga kohe jäätasid ja jääna põletasid silmi.

Tuul haaras juuksed, kiskus, sasis ja pildus neid, kandes siia suure lumehange.

Kusaltki kostis jõuluöine lastelaul.